

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

Wij tegen de Anderen
Een Critical Discourse Analysis van de reproductie van globale discourses in
Vlaams televisienieuws over intern terrorisme

Wetenschappelijke verhandeling

aantal woorden:
26953

HAN LAGRING

MASTERPROEF COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN
afstudeerrichting JOURNALISTIEK

PROMOTOR: PROF. DR. Stijn JOYE

COMMISSARIS: PROF. DR. Hans VERSTRAETEN

ACADEMIEJAAR 2012 – 2013

Inzagerecht in de masterproef (*)

Ondergetekende,

geeft hierbij toelating / geen toelating (**) aan derden, niet-behorend tot de examencommissie, om zijn/haar (**) proefschrift in te zien.

Datum en handtekening

.....

.....

Deze toelating geeft aan derden tevens het recht om delen uit de scriptie/ masterproef te reproduceren of te citeren, uiteraard mits correcte bronvermelding.

(*) Deze ondertekende toelating wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren van de scriptie/masterproef die moet worden ingediend. Het blad moet ingebonden worden samen met de scriptie onmiddellijk na de kaft.

() schrappen wat niet past**

Dankwoord

Hoewel je een masterproef in de eerste plaats zelf schrijft, mag ook de hulp en steun van anderen in het vele werk niet weggecijferd worden.

Vooreerst wil ik graag mijn promotor Prof. Dr. Stijn Joye bedanken. Hij was steeds bereid te luisteren naar vragen en twijfels en gaf steeds opnieuw de juiste commentaar en het juiste advies op een opbouwende manier.

Daarnaast wil ik ook Julie De Smedt, projectcoördinator steunpunt Media van de Universiteit Antwerpen, bedanken. Zij leverde mij de journaals en journaalitems af die ik nodig had voor mijn analyse en was steeds bereid om mij bijkomend materiaal te bezorgen.

Tenslotte, maar niet in het minst belangrijk, wil ik graag mijn ouders, familie en vrienden bedanken. Bij hen kon ik altijd opnieuw terecht voor vragen en twijfels. Ze waren steeds geïnteresseerd (of ondernamen op z'n minst een poging tot) in de inhoud van deze masterproef en hoe deze vorm zou krijgen. Ze boden steun en raad als het allemaal wat moeizamer ging. En ze hielden mij weg van mijn computer en boeken als het nodig was.

*'By remaining ignorant of the world we have created,
we remain ignorant of ourselves'*

(Wallis & Baran, 1990)

Abstract

Dagelijks worden mensen in de wereld getroffen door terroristische aanslagen. Nieuwsmedia spelen een belangrijke rol in de kennis –en betekenisgeving van globale crisissen zoals terroristische aanslagen, doordat we vaak enkel via nieuws betrokken worden bij zulke crisissen (Altheide, 1987). Alleen is nieuws niet neutraal. Verschillende aanslagen (en hierbij vooral niet-westerse aanslagen) zullen nooit het nieuws halen, of de berichtgeving er over blijkt beperkt, vertekend en stereotiep. Nieuws is dan ook een construct, waar zowel journalistieke als ruimere sociale praktijken een rol in spelen. De doelstelling van dit onderzoek is precies het blootleggen van maatschappelijke discoursen en tegenstellingen tussen ‘wij’ westerlingen en ‘zij’ niet-westerlingen in nieuws over intern terrorisme. Aan de hand van Critical Discourse Analysis (CDA) (zie Fairclough, 1995), werden één westerse case (de aanslag in Noorwegen) en zeven niet-westerse cases (aanslagen in Irak, Pakistan en India) geanalyseerd en vergeleken op basis van hun berichtgeving in de Vlaamse journaals van VRT en VTM. We ontdekten dat het publiek duidelijk betrokken werd bij de aanslagen in Noorwegen. Het publiek beleefde de aanslagen vanuit de ogen van slachtoffers, betrokkenen en hulpverleners. Hulpverleners, politici en veiligheidsdiensten kwamen actief naar voor terwijl ze er alles aan deden om controle uit te oefenen over de situatie en toekomstige aanslagen te vermijden. De dader werd afgeschilderd als een deviant individu die niet de westerse waarden deelt. Bij aanslagen buiten het Westen werd afstand gecreëerd. Zowel slachtoffers, betrokkenen als hulpdiensten en veiligheidsdiensten bleven afwezig uit het nieuws, of ze kwamen naar voor als een passieve en hulpeloze massa die slechts getuige was van de aanslagen. Terrorismen is er niet deviant, maar wordt verbonden aan de cultuur van het Oosten. Ook onze Vlaamse journaals reproduceren dus globale machtsdiscoursen en ongelijkheden, zij het vaak impliciet, onbewust en verborgen achter taal.

Inhoudsopgave

Abstract	7
Inleiding	9
Deel I: Literatuurgedeelte.....	11
1. De mediatisering van globale crisissen	11
1.1. De democratische en sociale rol van journalistiek	11
1.2. De andere kant van de medaille: onevenwichtige toegang en representatie	12
2. De mediaconstructie van globale crisissen: van de journalistieke naar de sociale praktijk .	14
2.1. Journalistieke praktijken: het gebruik van routines.....	15
2.1.1. Nieuwswaarden	15
2.1.2. De rol van bronnen	16
2.2. De sociale praktijk: nieuws en discours	18
2.2.1. Naar de kern: de sociale context van journalistiek.....	19
2.2.2. Nieuws als discours	20
2.2.3. Discours in nieuws over crisis: de constructie van de Andere	22
2.2.4. De oorsprong van globale machtsdiscoursen	23
3. Terrorisme als crisis	25
3.1. Terrorisme: kernelementen en oorzaken	25
3.2. Journalistieke praktijken en discours in nieuws over terrorisme.....	27
3.2.1. Journalistieke praktijken.....	27
3.2.2. Discours	29
Deel II: Empirisch gedeelte.....	32
1. Methodologie	32
1.1. Opzet.....	32
1.2. Theorie en methode: Critical Discourse Analysis (CDA)	32
1.3. Onderzoeksmateriaal	33
2. Bespreking resultaten	36
2.1. Inleiding.....	36
2.2. Analyse van de tekst.....	37
2.2.1. De plaats van terrorisme in het journaal.....	37
2.2.2. Terreur en de dader(s) erachter.....	38
2.2.3. Slachtoffers en hun hulpverleners	43
2.2.4. Reactie vanuit de ordediensten en politiek	49
2.2.5. De toon van nieuws	52
2.3. Analyse van de discursieve praktijken	54
2.4. Analyse van de sociale praktijk	59
Conclusie en discussie.....	63
Bibliografie.....	66
Bijlagen	74
Bijlage 1. De casestudies in stilstaande beelden.....	74
Bijlage 2. Globaal terrorisme in cartoons	80

Inleiding

Terrorisme is een crisis als geen ander. Jaarlijks worden mensen overal ter wereld het slachtoffer van terroristische aanslagen. Jaarlijks voelen mensen zich genoodzaakt dergelijke aanslagen te plegen. Steeds opnieuw veroorzaken ze een aanzienlijke hoeveelheid menselijk leed en materiële schade. Nieuwsmedia spelen een grote rol in ons begrip van globaal terrorisme. Onze kennis van zulke globale crisissen verloopt dan ook vooral via nieuwsmedia (Altheide, 1987; Chermak & Gruenewald, 2006). We rekenen op nieuws om op de hoogte te worden gebracht van aanslagen en hieraan een betekenis te kunnen geven. Maar dat blijkt niet meer dan een ideaalbeeld te zijn. Niet-westerse landen zijn vaker het slachtoffer van terrorisme dan westerse landen; dagelijks worden mensen er geconfronteerd met aanslagen. En toch krijgen dergelijke aanslagen niet altijd aandacht in westerse media, of deze aandacht blijkt beperkt, vertekend en stereotiep. In nieuws over globale crisissen wordt de wereld vaak opgedeeld in verschillende categorieën van ‘wij’ (Westen) en ‘zij’ (niet-Westen) (van Dijk, 2009). Nieuws biedt dan ook niet zozeer een weerspiegeling, maar wel een representatie van de werkelijkheid. Nieuws is een construct. In dit constructieproces spelen zowel journalistieke praktijken, alsook dieperliggende sociale praktijken en discoursen een belangrijke rol. We beschouwen nieuws dan ook als een vorm van discours.

Wetenschappelijk onderzoek over media en terrorisme is rijk. Om te beginnen zijn er verschillende onderzoekers die aandacht besteden aan de selectie en representatie van terroristische aanslagen (zie o.a.; Weimann & Winn, 1994; Picard, 1993). De vraag hier luidt: welke aanslagen worden om welke reden geselecteerd en hoe? Veel onderzoeks aandacht ging ook naar de zogenaamde symbiotische relatie tussen media en terrorisme, waarbij de impact van terroristische daden veel kleiner wordt geacht zonder alle media-aandacht (zie o.a. Hoffman, 2006; Katz & Liebes, 2007).

Maar daarnaast zijn er ook studies die zich eerder toeleggen op de rol van discours in nieuws over terrorisme. Verschillende auteurs zoals Bhatia (2009), Kellner (2004), Hodges & Nilep (2007) en Lewis & Reese (2009) onderzochten hoe discoursen in nieuws (soms bewust) worden gehanteerd in functie van welbepaalde politieke doelstellingen, bijvoorbeeld in de ‘war on terrorism’. Hierin wordt aangetoond hoe de wereld vaak opgedeeld wordt in categorieën en hoe de verdediging van westerse (democratische) waarden aan de dreiging van (niet-westerse) terroristen wordt gelieerd. Slechts een beperkt aantal studies (zie o.a. Nossek, 2004; 2008, Nossek & Berkowitz, 2006) focust eerder op de discursieve praktijken, waarbij discoursen over ‘wij’ (westerlingen) versus ‘zij’ (niet-westerlingen) vervat zitten in nieuwsberichtgeving over terroristische aanslagen.

Toch ontbreekt ook hier een ruimer perspectief, waarbij een nieuwstekst over terroristische aanslagen in verband kan worden gebracht met zowel discursieve als onderliggende sociale praktijken. We wensen dan ook na te gaan hoe we de verschillen en ongelijkheden in de berichtgeving tussen westerse en niet-westerse aanslagen (zichtbaar op tekstniveau) kunnen verklaren aan de hand van journalistieke routines en beperkingen, maar ook aan de hand van dieperliggende westerse maatschappelijke discoursen over de waarden en identiteiten van ‘ons’ en ‘hen’. Terwijl Critical Discourse Analysis (CDA) nagaat hoe aan de hand van een

bepaald discours de bestaande globale machtsverhoudingen gereproduceerd worden (binnen een discursieve en sociale context) en daarom een geschikt perspectief vormt voor ons onderzoek, werd CDA hierop nog niet of nauwelijks toegepast.

Aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse, meerbepaald CDA, proberen we dan ook een antwoord te vinden op de vraag of en hoe machtsdiscoursen op impliciete wijze vervat zitten in de westerse berichtgeving over terroristische aanslagen in zowel westerse als niet-westerse landen. Bovendien proberen we na te gaan hoe dergelijke discoursen niet alleen impliciet, maar ook vaak onbewust verborgen zitten in nieuws, zonder dat journalisten er dus actief op uit zijn discoursen te reproduceren. Hiervoor worden in toepassing van het discoursmodel van Fairclough (1995) de Vlaamse journaals van VRT en VTM onderzocht en wordt een vergelijking gemaakt tussen de berichtgeving van één westerse case en de berichtgeving van zeven niet-westerse cases. Zo worden de aanslagen in Noorwegen vergeleken met verschillende aanslagen in Irak, Pakistan en India. Om onze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, worden volgende deelvragen onderzocht:

- Hoe worden terroristische aanslagen (meer bepaald de getroffen landen en hun bevolking, maar ook de terroristen zelf) in beeld gebracht door de westerse nieuwsmedia? Zijn er verschillen tussen de representatie van aanslagen op westerse landen en aanslagen op niet-westerse landen? (analyse van de tekst)
- Welke journalistieke en redactionele keuzes en praktijken spelen een rol bij de selectie, garing en verspreiding van nieuws over terroristische aanslagen binnen en buiten het Westen? (analyse van de discursieve praktijk)
- Worden ongelijke machtsverhoudingen en sociale praktijken (impliciet) gereproduceerd via discoursen in de Vlaamse nieuwsberichtgeving van zowel westerse als niet-westerse terroristische aanslagen? (analyse van de sociale praktijk)

Deze onderzoeksvragen komen terug in het empirisch gedeelte, maar ook in het literatuurgedeelte van ons onderzoek. In het literatuurgedeelte stellen we eerst en vooral vast hoe nieuws over globale crisissen vaak beperkt en vertekend is. Hierbij bundelen we enkele studies rond de journalistieke tekst. Aansluitend koppelen we deze vaststelling aan de rol van zowel redactionele (discursieve) praktijken als dieperliggende sociale praktijken in de mediatisering van globale crisissen. Vervolgens gebruiken we dit onderdeel als basis voor de studie naar de concrete mediatisering van terroristische aanslagen en hoe nieuws ook hier gestuurd wordt door discursieve en sociale praktijken. Na de bespreking van de gebruikte methodologie en het onderzoeksdesign, worden de resultaten van onze casestudies besproken in het empirisch gedeelte. Zoals gezegd, komt ook in dit onderdeel de bovenstaande structuur aan bod. Ook hier worden zowel de tekst, de discursieve praktijken als de sociale praktijk onderzocht, maar dan wel in de eerste plaats vanuit de casestudies en niet zozeer vanuit de literatuur zoals in het literatuurgedeelte wel het geval was. Toch worden theorie en empirie steeds aan elkaar gekoppeld doorheen het onderzoek en later in het conclusie –en discussiegedeelte.

Deel I: Literatuurgedeelte

1. De mediatisering van globale crisissen

1.1. De democratische en sociale rol van journalistiek

Mensen leren de wereld voor een groot deel kennen via nieuws. Globale gebeurtenissen worden dus gemediatiseerd. Mediatisering verwijst naar de uitgebreide invloed van media in alle sferen van het sociale leven (Rowe, 1999, p. 174), zo ook in ons bewustzijn van de wereld. Schulz (2004) omschrijft mediatisering vanuit een belangrijke functie van (nieuws)media: het publiek verbinden met de sociale realiteit en toegang geven tot vreemde gebeurtenissen.

Nieuws verbindt ons dus met de wereld; met positieve gebeurtenissen, maar ook met crisissituaties. Het speelt een significante en centrale rol in het overbrengen van globale gebeurtenissen en crisissen naar onze huiskamer (Sreberny & Paterson, 2004, p. 3). Nieuwsmedia richten onze aandacht op rampen die zonder deze mediatisering enkel zouden plaatsvinden bij de lokale groep van betrokkenen en slachtoffers (Benthall, 1993, p. 11). Meer nog, wereldwijde gebeurtenissen en crisissen bereiken ons leven vaak enkel via media. (Televisie)nieuws wordt vaak beschouwd als een krachtig venster op de wereld (Joye & Biltreyst, 2007), dat in staat is om mensen in contact te brengen met kwesties die wel van publiek belang zijn, maar hen in eerste instantie misschien minder aanspreken, zoals politiek, buitenlandse en internationale berichtgeving (Vandenbrande & Bauwens, geciteerd in: Joye & Biltreyst, 2007). Ons beeld van crisissen wordt dan ook in belangrijke mate beïnvloed door nieuws, net doordat we deze vaak enkel waarnemen via dit kanaal (Joye, 2009). Rupar (2010) hecht daarom geloof aan de fundamentele rol, zelfs de plicht, van journalistiek in het begrijpen van de wereld en in het berichten over gebeurtenissen die buiten onze eigen ervaring liggen.

Verschillende auteurs koppelen deze functie van media aan het functioneren van een democratie. Want '[w]ie gelooft in de democratie, moet zich bekommeren om de journalistiek' (Paulussen & Raeymaeckers, 2010, p. 13). Nieuws wordt hierbij gezien als een belangrijke informatieverstrekker om als actieve en kritische burger te kunnen deelnemen aan het publieke leven (Van Zoonen, 1999, p. 9-10). Dit betekent dat journalisten in de eerste plaats de plicht hebben om het publiek correcte en relevante informatie aan te bieden, op een nauwkeurige manier en voorzien van de nodige context en duiding (Paulussen & Raeymaeckers, 2010, p. 13). Volgens Broersma (2010) is de aanspraak van journalistiek op het weergeven van de werkelijkheid en het vertrouwen dan ook cruciaal voor haar bestaan (in een democratie). Het is de basis van een gedeelde sociale code tussen journalisten en hun publiek.

Een journalist treedt dus in de eerste plaats op als getuige van een crisissituatie die de feiten overbrengt naar de leden van zijn gemeenschap. Maar een journalist doet volgens Kitch en Hume (2008, p. 151) ook meer. Want ook de rol van media in de sociale betekenisgeving van

zulke crisissen is onmiskenbaar. Via nieuws krijgt het publiek het gevoel deel uit te maken van het verhaal, dat ook betekenisvol wordt voor hun eigen leven. Hoewel een dramatische gebeurtenis in de eerste plaats bepaalde mensen op een bepaalde plaats treft, worden deze gebeurtenissen omgevormd tot een gedeelde ervaring van zodra er mensen ‘zoals ons’ getroffen worden. Nieuwsmedia worden dan ook gezien als het voornaamste forum voor de constructie van publiek verdriet. Ondanks nationale en culturele verschillen in de manier waarop nieuwsmedia dood en verdriet representeren, spelen media ook volgens Pearse (2010) een belangrijke rol in de constructie van een gedeeld evenement. Berichtgeving over traumatische gebeurtenissen zou volgens haar visie de sociale eenheid versterken. Ervaringen blijven niet langer individueel maar worden gemeenschappelijk. In hun studie hechten Dayan en Katz (1992) ook belang aan de kracht van (televisie)beelden. Televisie vormt immers een handig medium in het overbrengen van nieuws over crisissen zoals terroristische aanslagen omdat het direct en intiem is en spreekt tot de verbeelding. Televisie creëert drama, meer dan geschreven pers, en vormt gebeurtenissen om tot gedeelde ervaringen en emoties. Het geeft het publiek het gevoel ‘live’ de crisissituatie bij te wonen en er zelfs deel van uit te maken (Picard, 1993, p. 93). Volgens sommige auteurs neemt deze vorm van gemediatiseerde betekenisgeving zelfs mythische proporties aan. Deze mythische dimensie van nieuws helpt mensen om de complexiteit van het leven te begrijpen en hier mee om te gaan (Lule, 2001). Volgens Carey (Geciteerd in: Riegert & Olsson, 2007) staat dus niet zozeer de informatieoverdracht centraal in nieuwsberichtgeving, maar wel de betekenisgeving en de uiting van een gemeenschapsgevoel.

De rol van nieuws in de kennis –en betekenisgeving van globale gebeurtenissen is dus onmiskenbaar. Maar tot hier toe werd slechts een eenzijdig en dus vertekend beeld gegeven van de positie en het belang van nieuwsmedia in onze samenleving. De journalistieke praktijk confronteert ons immers met andere en vooral minder positieve zijden van nieuws.

1.2. De andere kant van de medaille: onevenwichtige toegang en representatie

Globale gebeurtenissen en crisissen krijgen niet altijd dezelfde media-aandacht, noch kwantitatief, noch kwalitatief (Thussu, 2004). Het grootste deel van crisissen komt volgens Benthall (1993) niet aan bod in berichtgeving. Uit gegevens van *The New Internationalist* (Two terrors, 2001, p. 18-19) blijkt dat op 11 september 2001, de dag dat bijna 3000 mensen omkwamen in de aanslagen op de WTC-torens, elders in de wereld meer dan 11000 mensen stierven van honger en ziekte. Maar het lijden van deze laatste groep mensen was niet zichtbaar in nieuws¹. Andere crisissen zullen wel tot bij het publiek geraken, maar dan wel vertekend of stereotiep. Globaal nieuws biedt dus geen reflectie van de werkelijkheid en gaat

¹ Achter deze cijfers schuilen uiteraard nog andere invloeden. De 11000 doden vielen niet allemaal op één plaats. Bovendien was de aanslag van 9/11 ook opvallend en uniek. Het was onverwacht en nooit gezien. Armoede en ziektes daarentegen zijn stille rampen. Hoe tragisch ook, er is niets spectaculairs of uniek aan. Hier spelen dus ook nog redactionele en institutionele factoren een grote rol (zie infra 2.1.: journalistieke praktijken: het gebruik van routines).

vaak gepaard met 'bias' of vertekening². Discussies over de hoeveelheid, de focus en de adequaatheid van internationaal nieuws zijn niet nieuw en maken deel uit van een van de oudste politieke en academische discussies over internationale communicatie. Sreberny en Paterson (2004, p. 6-22) geven een overzicht van de verschillende resultaten van dergelijk onderzoek. Hieronder geven we enkele krachtlijnen uit hun onderzoek mee op basis van conclusies uit gelijkaardige studies.

Volgens Joye en Biltereyst (2007, p. 74) wordt er niet alleen minder buitenlandnieuws gebracht, maar wordt ook de focus verengd tot enkele nieuwswaardige landen. Vooral niet-westerse crisissen vinden maar moeilijk hun weg naar het publiek. Westerse landen besteden dus eerder aandacht aan gebeurtenissen met een sterkere nabijheid, met name die op westerse bodem (Benthall, 1993, p. 12). Westerse berichtgeving is ook volgens Sreberny en Paterson (2004, p. 7-22) ethnocentristisch en eng. Vaak is er bij internationale conflicten meer aandacht voor westerse blanke slachtoffers dan voor lokale niet-westerse slachtoffers. De Pauw (2005, p. 25) spreekt dan ook van een evolutie van 'de wereld mijn dorp' naar 'mijn dorp de wereld'. Tenslotte verwijzen Joye en Biltereyst (2007, p. 74) ook nog naar de korte aandachtsspanne van nieuwsmedia voor bepaalde landen of gebeurtenissen, die plots veel aandacht krijgen om daarna snel weer uit de media-aandacht te verdwijnen.

Dit wil uiteraard niet zeggen dat niet-westerse gebeurtenissen en crisissen geen media-aandacht krijgen. Maar deze aandacht blijkt beperkt, vertekend, stereotiep en nog vaak westers georiënteerd. De kwaliteit van dergelijke berichtgeving blijkt dus nog vaak ondermaats. Ook Paterson (1998, p. 94) merkt op dat berichtgeving over ontwikkelingslanden steeds meer afneemt, maar ook steeds homogener wordt. Die homogeniteit uit zich ondermeer in de variëteit van onderwerpen. Zo stelt van Dijk (2000, p. 38) dat minderheidsgroepen (of ontwikkelingslanden) vooral aan bod komen in nieuws rond negatieve onderwerpen zoals rampen, immigratieproblemen, sociale problemen, culturele verschillen, dreigingen (zoals geweld, drugs en misdaad), enzovoort. Serieuze en complexe onderwerpen over het globale Zuiden zoals politieke of economische aangelegenheden worden vaak gereduceerd tot een vereenvoudigde versie van de realiteit, met een gebrek aan achtergrondinformatie en duiding over de achterliggende maatschappelijke factoren (Thussu, 2004, p. 52-55). Positieve of neutrale verhalen over minderheidsgroepen en derdewereldlanden komen veel minder aan bod in nieuws (Thussu, 2004, p. 52-55; van Dijk, 2000, p. 38). Ook opvallend is hoe media het eigen volk positief representeren en verre anderen eerder negatief. Tenslotte zullen minderheden ook vaak op een eerder passieve wijze worden afgebeeld, tenzij het over negatieve daden zoals criminaliteit gaat; dan treden ze op als actieve actor (van Dijk, 2000, p. 39-40).

Ondanks het ontegensprekelijke belang en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van nieuwsmedia in een democratische samenleving, zien we dat het democratische karakter van journalistiek toch broze kantjes heeft. Nieuws speelt een grote rol in ons dagelijks bewustzijn

² Voor een overzicht van de voornaamste vormen van 'bias' in nieuws verwijzen we door naar het standaardboek van McQuail (2010, p. 357-358).

van de wereld en onze maatschappij; we worden geïnformeerd, betrokken en verbonden met globale gebeurtenissen. Toch zien we dat veel gebeurtenissen en crisissen in de wereld onzichtbaar blijven of vertekend worden weergegeven in nieuws. In onze zoektocht naar antwoorden op de vraag hoe dit komt en waar deze vertekening vandaan komt, stuiten we op verschillende praktijken eigen aan het journalistieke bedrijf, maar ook op onderliggende sociale en maatschappelijke praktijken die dat journalistieke functioneren in grote mate bepalen.

2. De mediaconstructie van globale crisissen: van de journalistieke naar de sociale praktijk

Nieuws is noch neutraal, noch een perfecte weerspiegeling van de realiteit. In een nieuwstekst wordt daarentegen een realiteit geconstrueerd (Fairclough, 1995, p. 103; Fowler, 1991). Fishman (1980, p. 13) stelt dat veel onderzoekers uitgaan van de hypothese dat de wereld bestaat uit feiten en gebeurtenissen ‘out there’, gebeurtenissen die zich dus voordoen onafhankelijk van hoe journalisten er mee omgaan. Hijzelf verzet zich hiertegen en is van mening dat onderzoeks aandacht zich moet vestigen op de constructie van nieuws. In dit constructieproces spelen zowel redactionele en institutionele keuzes en praktijken, maar ook onderliggende sociale posities, ideologieën en machtsrelaties een belangrijke rol. Deze sociale en constructieve aard van nieuwsberichtgeving stuurt ook de representatie en ons beeld van globale crisissen, zoals terroristische aanslagen³.

Een journalist staat dus niet alleen in de constructie van nieuws. Zijn of haar persoonlijke voorkeuren en waarden worden getemperd door redactionele praktijken of normen⁴. En deze functioneren op hun beurt dan weer in een sociale en maatschappelijke context (Shoemaker, 1991). Deze context maakt een essentieel onderdeel uit van de studie naar de constructie van nieuws. Ook Cottle (2000, p. 18) stelt dat mediarepresentaties niet op zichzelf, maar wel vanuit hun verschillende contexten, structuren en dynamieken moeten worden bestudeerd. Er is volgens hem dus aandacht nodig voor institutionele, commerciële, organisatorische, technologische, professionele en cultureel/ideologische aspecten van en invloeden op nieuws. Een kritische studie van nieuws vereist dus een analyse van zowel journalistieke als sociale

³ Dit wil daarom niet zeggen dat journalisten of redacties het nieuws verzinnen; ‘*Journalists make the news, not fake the news.*’ (Schudson, 1997, p. 7). Nieuws is dus in de eerste plaats een sociaal construct.

⁴ Journalisten zijn uiteraard mensen met een sociale achtergrond. In een studie van Paulussen en Raeymaeckers (2008) wordt de gemiddelde (Vlaamse) journalist gekenmerkt als een hoogopgeleide blanke man. Op politiek-ideologisch vlak situeren ze zichzelf eerder (centrum)links (Van Ginneken, 2005, p. 71). Alleen al door de dominantie van westerse journalisten krijgt het publiek te maken met een westerse omgang met en blik op nieuws. Maar de invloed van de journalist als persoon mag dus ook niet overschat worden. Dit gaat in tegen de traditionele visie van White (1950) waarbij nieuwsselectie als iets subjectiefs werd gezien. Vele auteurs na hem gingen in tegen deze visie (voor een overzicht, zie Zelizer, 2004). Nieuws is dan wel een constructie, maar geen louter individuele constructie zoals White het zag.

praktijken. De eerder besproken processen van identiteitsvorming en news bias (zie supra) kunnen dan ook niet los bestudeerd worden van ruimere journalistieke en sociale praktijken.

2.1. Journalistieke praktijken: het gebruik van routines

Nieuws is snel en vluchtig. De wereld staat niet stil. Een redactie moet dan ook in staat zijn om voortdurend op de recentste actualiteit in te spelen, strikte deadlines te halen en nieuws te filteren uit de dagelijkse overvloed aan informatie. Om met de dagelijkse beperkingen en de druk te kunnen omgaan, ontwikkelen redacties routines. Deze routines moeten de journalist helpen orde te brengen in de chaos van nieuwsstromen en laten toe meer, sneller en dus goedkoper werk te verrichten (Shoemaker & Vos, 2009, p. 60).

2.1.1. Nieuwswaarden

Niet elke gebeurtenis in de wereld kan opgenomen te worden in nieuwsberichtgeving. Zowel de tijd, het geld en de middelen ontbreken hiervoor. Dit maakt selectie dan ook noodzakelijk. Om te bepalen of een gebeurtenis voldoet aan de verschillende criteria om te worden opgenomen in nieuws wordt gebruik gemaakt van nieuwswaarden of 'news values'. Dit zijn de criteria die journalisten gebruiken om de nieuwswaardigheid van gebeurtenissen na te gaan en hun zo helpen in de selectie en productie van nieuws (Richardson, 2007, p. 91). Ze bepalen of en in welke mate een gebeurtenis aan bod zal komen in berichtgeving. Media creëren een ramp (of crisis) dan ook van zodra ze beslissen deze te erkennen (Benthall, 1993, p. 13).

Een eerste relevante nieuwswaarde wordt door Galtung en Ruge (1965) beschreven als 'threshold'. Hoe groter de intensiteit van een crisis (bijvoorbeeld hoe meer slachtoffers er vallen), hoe groter de impact en hoe waarschijnlijker het uiteindelijk wordt dat dit item het nieuws zal halen. Ook Joye (2010b) stelt in zijn studie vast dat de intensiteit van een crisis bepaalt of ze al dan niet zal worden geselecteerd in nieuws. Tegelijkertijd merkt hij op dat de hoeveelheid berichtgeving (zeg maar het belang dat wordt gehecht aan de crisis) dan weer nauwer samenhangt met een volgende nieuwswaarde, namelijk die van proximateit of nabijheid.

Gebeurtenissen die nauw aanleunen bij en/of een impact hebben op ons eigen leven en cultuur maken een grotere kans om te worden geselecteerd in nieuws dan gebeurtenissen die niet relevant worden bevonden (Galtung & Ruge, 1965). Joye (2010b) ziet proximateit als een metaconcept dat verschillende gelieerde factoren zoals culturele affiniteit, historische banden, geografische afstand, handel of economische relaties, en psychologische of emotionele afstand samenbrengt. Hierbij gaat het telkens om een relatie tussen het westers publiek en de (verre) slachtoffers van crisissen. Proximateit kan zich zowel geografisch als sociaal manifesteren (zie Van Belle, 2000). Zo toont Tester (2004, p. 188) aan dat de impact van geografisch verder afgelegen gebeurtenissen (zoals de aanslagen op de WTC-torens in New York) op nieuwsmedia en het publiek in bepaalde gevallen groter is dan gebeurtenissen

dichter bij ons. Dit duidt op het belang van sociale proximateit, die wel kan samenvallen met de geografische proximateit, maar deze ook kan overstijgen. De nieuws waarde van proximateit hangt nauw samen met wat Gans (1979, p. 42) aanduidt als de waarde van ethnocentrisme. Deze komt vooral naar boven in de berichtgeving over buitenlandse gebeurtenissen, die beoordeeld worden naargelang hun overeenstemming met de eigen praktijken en waarden. Dit ethnocentrisme wordt volgens Gans (1979, p. 20) in normale omstandigheden getemperd door professionele nieuwspraktijken, maar komt pas echt naar boven wanneer de nationale gemeenschap wordt bedreigd, bijvoorbeeld in oorlog of bij terroristische aanslagen (zie infra Deel II: empirisch gedeelte).

Om deze overeenstemming in de hand te werken en globale gebeurtenissen dichterbij te brengen worden buitenlandse gebeurtenissen vaak gedomesticeerd, d.w.z. ingebed in de eigen leefwereld van het publiek. Dit laat volgens Clausen (2004) het publiek toe de gebeurtenissen (gemakkelijker) te interpreteren volgens een vertrouwd en eigen referentiekader, waardoor ze beter begrepen worden. Een te ver doorgedreven vorm van domesticatie kan echter leiden tot een Eurocentrisch en zelfs ethnocentrisch beeld van globale gebeurtenissen (Manning, 2001, p. 62).

'Bad news is good news' (Golding & Elliot, 1979, p. 120). Negatieve of dramatische gebeurtenissen (zoals crisissen) maken een grotere kans om te worden geselecteerd in nieuws (Galtung & Ruge, 1965). Zulke berichtgeving vormt dan ook een simulatie van incidenten die ons eigen leven hadden kunnen treffen. Bovendien vormt deze informatie ook een test van onze eigen waarden en normen. Leden van de 'ingroup' ontvangen informatie over leden van de 'outgroups', waarbij de eigen waarden en normen worden (her)bevestigd (van Dijk, 1988).

Daarnaast zijn er ook nog andere nieuws waarden die relevant zijn in onze analyse van globale crisissen. Vooreerst moet nieuws vooruit gaan. Feiten die lang blijven aanslepen zijn dus op zich minder nieuws waardig. Verder moet nieuws ook begrijpbaar en onambigu blijven. Ook de mate waarin aanslagen stroken met de algemene verwachtingen van het publiek, bepaalt de nieuws waardigheid ervan. Toch zullen ook aanslagen die gekenmerkt worden door continuïteit een grotere kans maken om te worden opgenomen in nieuws. Ook de mate van personificatie van een globale crisis werkt media-aandacht in de hand. Een persoonlijk verhaal achter de crisis slaat immers aan bij redacties en bij het publiek (Galtung & Ruge, 1965)⁵.

2.1.2. De rol van bronnen

Het is voor journalisten praktisch onmogelijk om alle nieuws zelf te verzamelen. Hiervoor steunen ze op bronnen, die journalisten de informatie aanbieden waaruit ze het uiteindelijke

⁵ Dit zijn uiteraard niet de enige nieuws waarden die belangrijk zijn in de selectie van nieuws. Er zijn nog vele mogelijke nieuws waarden (zoals recentheid, schaal,...) denkbaar. Hier werd echter geopteerd om enkel de nieuws waarden te bespreken die uitermate relevant zijn in de studie van de representatie van globale crisissen.

nieuws selecteren. Het nieuws waaruit journalisten selecteren werd daarvoor dus al eens gefilterd⁶.

Bronnen hebben een niet onbelangrijke machtspositie. Want *'[a]lthough it takes two to tango, either sources or journalists can lead, but more often than not, sources do the leading'* (Gans, 1979, p. 239). Volgens deze visie bepalen dus niet zozeer de journalisten zelf, maar wel hun bronnen het nieuws. Nieuws is dan ook gebaseerd op de selectie van een beperkt aantal stemmen; die van journalisten, maar zeker ook die van hun bronnen (Van Ginneken, 2005, p. 85).

Empirisch onderzoek van Sigal (1973) heeft aangetoond dat journalisten bovendien steeds dezelfde selectie club van bronnen gaan contacteren. Niet elke bron heeft dus toegang tot nieuws. Journalisten selecteren hun bronnen op basis van verschillende factoren: incentive, macht, de relevantie van de informatie en de geografische en sociale proximateit van bronnen (Gans, 1979). Journalisten maken vaak gebruik van institutionele en elitebronnen, vooral afkomstig uit het Westen. Westerse bronnen domineren nog vaak in nieuws, ten koste van alternatieve stemmen (Van Ginneken, 2005, p. 89-91). Minderheidsgroepen hebben minder toegang tot media omdat ze minder voldoen aan het algemene profiel van journalistieke bronnen. Minderheden worden dan ook minder gecontacteerd, hun opinies worden niet nieuwswaardig bevonden of ze hebben zelf niet de middelen om contact op te nemen met redacties⁷. De steeds toenemende homogeniteit van nieuwsbronnen is problematisch, omdat we voor onze informatie en globaal begrip van de realiteit steeds afhankelijker worden van het perspectief van westerse bronnen (Paterson, 1998, p. 98).

Eén van de bronnen waar journalisten het meest op vertrouwen zijn de nieuwsagentschappen. Deze zijn volgens Boyd-Barett en Rantanen (2004, p. 34) dan ook zeer belangrijk voor nieuwsmedia. Ze treden namelijk op als betrouwbare bronnen voor informatie uit wereldwijde gebieden waar nieuwsmedia vaak geen toegang tot hebben. Toch worden de globale nieuwsstromen vooral gedomineerd door een handvol westerse nieuwsagentschappen (Rampal, 2002, p. 111), met name door Reuters, AP en AFP (Boyd-Barett & Rantanen, 2004, p. 34). Dit is niet onproblematisch, omdat globale gebeurtenissen (en crisissen) vooral worden geselecteerd en gepresenteerd op basis van westerse waarden en normen. Ook Joye en Biltreyst (2007, p. 82) stellen dat verschillende actuele praktijken in de journalistiek (zoals Eurocentrisme en aandacht voor nabije gebeurtenissen (zie supra) moeten worden gekoppeld aan de dominantie van enkele grote, vooral westerse nieuwsagentschappen zoals AP en Reuters, die volgens hen de markt van de nieuwsgaring en –verspreiding domineren.

⁶ Hierbij gaat het vooral om andere media, nieuwsagentschappen, correspondenten, persberichten, persconferenties, enzovoort. Bronnen zoals persberichten en persconferenties dienen vooral om snel informatie te bekomen van en over bedrijven en officiële instanties. Deze bronnen proberen vooral hun eigen bedrijf of beleid te verantwoorden naar het publiek, via de media. Bronnen zoals andere media en nieuwsagentschappen hanteren vaak dezelfde criteria en nieuwswaarden om nieuws te selecteren dan journalisten. De achterliggende selectiecriteria blijven dus ongeveer dezelfde. Ook deze bronnen selecteren nieuws op basis van factoren zoals recentheid, intensiteit en nabijheid.

⁷ Dit heeft natuurlijk ook veel te maken met de dominantie van blanke journalisten en redacteuren in nieuwsbedrijven (van Dijk, 2000, p. 37), waardoor hun westerse visie op nieuws domineert.

Westerse nieuwsagentschappen besteden ook volgens Boyd-Barrett & Rantanen, 2004, p. 34-35) vooral aandacht voor regio's zoals de VS en Europa. Clare (1998) vult aan en stelt dat de aandacht van westerse nieuwsagentschappen vooral gaat naar de 'Eerste wereld' en veel minder naar derdewereldlanden. Maar niet alleen is de aandacht dus beperkter voor derdewereldlanden, de aandacht die deze landen wel krijgen is volgens hem vaak eenzijdig negatief, waarbij vooral gefocust wordt op conflict, geweld en rampen. Onze zo goed als volledige afhankelijkheid van westerse berichtgeving en haar achterliggende keuzes, oordelen en ideologieën stimuleert volgens Rampal (2002, p. 111) dan ook een inadequaat, negatief en stereotypisch beeld van die delen van de wereld buiten het Westen⁸. Onderzoek toont aan hoe deze routines bovendien steeds meer worden aangewend in de huidige tijden van commercialisering en digitalisering⁹.

Maar journalistieke en redactionele praktijken volstaan niet om de vertekende representaties van globale crisissen te verklaren. We moeten ook dieper kijken, naar de structurele en discursieve aspecten van nieuwsproductie.

2.2. De sociale praktijk: nieuws en discours

Hoewel Gans (1979) en van Dijk (1988) hierboven al wezen op het belang van ideologie en identiteit in selectiecriteria en bronnengebruik (zie supra), kan volgens Richardson (2005a, p. 174) een opsomming van nieuwswaarden er toch toe leiden dat de ideologische basis van selectiecriteria wordt ondergraven. De nieuwswaardigheid van een gebeurtenis zegt immers weinig over waarom dit het geval is. Gebeurtenissen hebben geen intrinsiek belang maar worden belangrijk door de selectie van journalisten en hun bronnen in de aanhang van ideologisch en cultureel bepaalde criteria (Broersma, 2010, p. 16). In de selectie van nieuws wordt de realiteit geconstrueerd, wat kan leiden tot een stereotiepe beeldvorming (Ndlela, 2005). Westerståhl en Johansson (1994) zijn dan ook niet alleen geïnteresseerd in de verklarende kracht van nieuwswaarden, maar ook in wat onverklaard blijft. Het is precies daar dat ze de impact van ideologie denken te zullen vinden. Selectiecriteria zijn dan ook geen natuurlijk of neutraal gegeven, maar maken net deel uit van ideologische structuren in een maatschappij (Hall, geciteerd in: O'Neill & Harcup, 2009). Nieuws (over crisissen) kan dus onmogelijk beschouwd worden als louter een product zijnde van natuurlijke institutionele en redactionele praktijken. Ook deze praktijken werken immers ideologisch.

⁸ Toch vonden ook nieuwe niet-westerse nieuwszenders hun toegang tot globale nieuwsstromen. Het groeiende ongenoegen over het Amerikaanse perspectief van CNN en de opkomst van nieuwe zenders, vooral uit het Midden-Oosten (zoals Al-Jazeera), zorgde volgens Sreberny en Paterson (2004, p. 10) voor een afkalving van de globale hegemonie van westerse nieuwsleveranciers. Ook Boyd-Barrett en Thussu (Geciteerd in: Sreberny & Paterson, 2004, p. 15) duiden op pogingen van zuiderse internationale nieuwsagentschappen om een soort 'contra-flow' te bieden tegen de dominante westerse nieuwsstromen. Al blijkt dit niet evident te zijn. Want ook vandaag blijven westerse nieuwsagentschappen en nieuwsstromen dominant.

⁹ De stijgende werk –en concurrentiedruk en de overvloed aan informatie die ermee gepaard gaan, zorgen ervoor dat redacties nog makkelijker teruggrijpen naar een beperkt aanbod aan nabije (dus westerse) bronnen (zie o.a. Lewis, Williams & Franklin, 2008; Sreberny en Paterson, 2004, p. 14).

2.2.1. Naar de kern: de sociale context van journalistiek

Hoewel ontstaan buiten de journalistieke context, hebben ruimere sociale praktijken toch hun weerslag op de journalistieke activiteiten en output. Deze praktijken behelzen immers de maatschappelijke structuren, instituties en waarden waarbinnen journalistiek functioneert (Richardson, 2007). De verschillende dimensies van nieuwsproductie staan dan ook niet los van elkaar. Discursieve praktijken, via dewelke (nieuws)teksten worden geproduceerd en geconsumeerd, dragen als onderdeel van de sociale praktijk immers bij tot de productie en reproductie van de sociale wereld (Phillips & Jørgensen, 2002, p. 61). Journalisten en nieuwsorganisaties kunnen dan ook niet ontsnappen aan het feit dat ze gebonden zijn aan het sociale systeem (Shoemaker, 1991, p. 75). Politieke, economische en mediale instituten maakten een gedeelde historische ontwikkeling door (Shoemaker & Vos, 2009, p. 101). Nieuwsmedia zijn dus onlosmakelijk verbonden met het sociale systeem waaruit ze ontstonden.

Mediarepresentaties staan dan ook niet zozeer op zichzelf, maar zitten verankerd in de structuren en instituten van een maatschappij. Cottle (2000, p. 2) beschrijft in dit verband hoe bepaalde 'boundaries' of grenzen de kracht hebben om sociale relaties en de vorming van identiteiten te bepalen. Na verloop van tijd kunnen deze grenzen sterk ingebed worden in de structuren, instituten en zelfs in de praktijken van een maatschappij. Van zodra deze grenzen institutioneel verankerd zijn en als vanzelfsprekend worden beschouwd, worden ze vaak omgevormd tot exclusieve grenzen die bewaakt worden door culturele overtuigingen, ideologieën en representaties. Ook in mediarepresentaties.

Nieuws krijgt nu dus ook een meer ideologisch karakter: het verspreiden en ondersteunen van sociale waarden en structuren waarbinnen het zelf opereert (Richardson, 2007). Ook andere studies stellen volgens van Dijk (1988, p. 13) dat (nieuws)media moeten gezien worden als een vorm van reproductie van de dominante krachten en ideologieën in een samenleving. Nieuws hoort dus consistent te zijn met sociaal gedeelde normen, waarden en attitudes, met de heersende ideologie van een samenleving of cultuur. Het dominante wereldbeeld zit zo diep in onze maatschappij verankerd dat de verschillende gatekeepers (zoals journalisten) de wereld en haar machtsrelaties beschouwen als natuurlijk (Hall, geciteerd in: Shoemaker & Vos, 2009, p. 103) en op die manier verder reproduceren.

Dit wil volgens Fishman (1980, p. 138-139) niet zozeer zeggen dat nieuwsmedia het publiek actief proberen te overtuigen van al het goede in de huidige sociale en politieke orde. Maar de grote afhankelijkheid van routinenieuws zorgt voor een ideologische reproductie van de bestaande sociale en politieke orde. En hoewel journalisten deze bronnen en selectiecriteria in vraag kunnen stellen en kunnen bekritisieren, zijn ze in de toepassing van hun routines niet in staat de onderliggende maatschappelijke structuren onderuit te halen. Routinenieuws laat de bestaande orde dus intact. Ook Miles (Geciteerd in: Cottle 2000, p. 16) merkt terecht op dat historische processen en structurele factoren kunnen leiden tot vormen van exclusie of benadeling zonder dat deze bewust gestoeld zijn op een ideologisch gedachtegoed. Je kan journalisten niet altijd de schuld geven van het feit dat ze de structurele ongelijkheden van een

maatschappij blijken te reproduceren. Ook in de structuren en praktijken van media kunnen allerhande complexe factoren aanwezig zijn die uiteindelijk leiden tot een onder- of misrepresentatie van minderheden, zonder dat hier dus bewust naar wordt gestreefd (Cottle, 2000, p. 16). In die zin merken ook Featherstone, Holohan en Poole (2010) op dat nieuwsmedia zich niet altijd bewust zijn van de politieke en discursieve aard van hun representaties. Ook wanneer mediaproducten de politieke realiteit op een neutrale manier proberen weer te geven neigen ze naar vertekening, omdat ze er niet in slagen om uit te stijgen boven hun eigen culturele context en sympathieën voor mensen zoals ‘ons’. Globale machtsdiscoursen zitten dan ook vaak op impliciete en onbewuste manier vervat in verschillende delen van het maatschappelijke leven, ook in nieuws.

2.2.2. Nieuws als discours

Nieuws kan dus beschouwd worden als een vorm van discours. Jørgensen en Phillips (2002, p. 1) omschrijven discours als een specifieke manier om de wereld weer te geven en te begrijpen. Het is een set van ideeën over culturele idealen en politieke macht (Kitch & Hume, 2008). Discoursen creëren representaties van de wereld die de realiteit niet alleen weerspiegelen maar ook actief construeren door betekenissen toe te schrijven aan onze wereld, identiteiten en sociale relaties (Joye, 2009). Ook Fairclough (1992) ziet discours enerzijds als een product van sociale structuren en relaties en anderzijds ook als een sociale construerende praktijk die bijdraagt tot de reproductie van alle dimensies van de sociale structuur. Discoursen creëren dus een specifieke reconstructie van de wereld, zowel in wat er gezegd, geschreven of afgebeeld wordt (Burr, 2003, p. 65). En zo’n discours zit dus ook vervat in nieuws. Want ook nieuwsmedia reproduceren de wereld en haar sociale structuren waar ze tegelijkertijd ook uit voortkomen.

Aan de hand van taal worden verschillende discoursen gearticuleerd in de tekst en beelden van nieuws. Discours mag daarom niet zozeer worden gezien als een louter linguïstisch concept; discours gaat zowel over taal als over handelingen (Hall, 1997a). Discours werkt dus op een hoger niveau dan loutere tekens en grammatica; het gaat over taal in de verschillende contexten van het gebruik ervan (Machin & Mayr, 2012, p. 20). Foucault ziet taalgebruik of discours als een venster dat ons in staat stelt de wereld te “zien” en te begrijpen. Discours heeft volgens Foucault dan ook te maken met de productie van kennis via taal (Danaher, Schirato & Webb, 2000, p. 31). Discoursen bepalen hoe en welke ‘topics’ worden besproken, afgebeeld en beredeneerd en welke ideeën praktisch worden toegepast in een samenleving (Hall, 1997a). Aan de hand van taal(gebruik) of discours slagen we er dus in de sociale wereld te reproduceren; de manier waarop we praten over de wereld beïnvloedt de maatschappij waarin we leven, de kennis die we aannemen of verwerpen en de instituten die we opbouwen (Machin & Mayr, 2012, p. 21).

Het begrip van discours is nauw verwant aan dat van ideologie. Ook een ideologie wordt gezien als een geheel van ideeën dat verklaart hoe de wereld opgebouwd is en hoe ze functioneert, bestaande uit waarden en normen (van Dijk, 2009, p. 193-194), en waarbij de

oorzaak van sociale verhoudingen buiten de wereld zelf wordt geplaatst (Vincke, 2007, p. 216). Beide concepten zijn echter niet neutraal. Ideologie gaat dan ook over de manier waarop discoursen aanvaard worden en op die manier verbergen hoe discoursen bijdragen tot de reproductie van (ongelijke) machtsrelaties. Ideologie verbergt de ongelijkheden van onze maatschappij. Het weerhoudt ons om op een alternatieve manier naar de wereld te kijken en beperkt dus ons bewustzijn van die wereld (Machin & Mayr, 2012, p. 24-25). Ook van Dijk (2001, p. 300) verwijst naar de rol van discours in de (re)productie van dominantie en sociale ongelijkheden¹⁰.

Van Dijk (2009, p. 193) stelt dat discours echter niet steeds in negatieve termen moet worden bestudeerd. Discoursen hebben immers ook een integrerende en emancipatorische kracht. Denk bijvoorbeeld maar aan het maatschappelijke belang van nieuws in tijden van crisis; nieuws geeft betekenis en houdt mensen samen. Ook media (en zeker nieuwe internettoepassingen) kunnen de sociale en culturele diversiteit bevestigen en fora aanbieden waarbij zogenaamde opgedrongen identiteiten kunnen weerstaan en veranderd worden (Cottle, 2000) en waarbij zelfs de dominante structuren kunnen in vraag gesteld worden (Teo, 2000). Representaties van de sociale wereld kunnen dus gereproduceerd maar ook uitgedaagd worden door onze huidige (nieuws)media. Maar hoe dan ook blijft de vaststelling: nieuws (als discours) is niet neutraal. Vaak dragen journalisten in hun mediadiscours bij tot het behoud en de reproductie van ongelijkheden.

Discoursen zijn afhankelijk van de maatschappelijke, historische en culturele context van een samenleving en zijn zeker niet statisch en universeel. Volgens Foucault bestaan er in elke historische context discoursen die kennis en betekenissen produceren en duidelijk verschillen van deze in andere periodes (Danaher, Schirato & Webb, 2000). Ook Pickering (2001, p. xiv) stelt dat discoursen over de sociale wereld niet statisch zijn omdat ze zich aanpassen aan historische veranderingen en vooruitgang, maar ook omdat ze steeds het voorwerp zijn van een betekenisconflict tussen verschillende maatschappelijke groepen en waardesystemen. Daarnaast verschillen discoursen ook sterk naargelang de culturele context (Hall, 1997a). En net zoals discours, is ook ideologie niet statisch en onveranderlijk (Gans, 1979, p. 68).

Alleen staan discoursen niet expliciet neergeschreven in nieuwsteksten. Vele journalisten zijn zich dan ook helemaal niet bewust van het feit dat ook zij bijdragen aan de reproductie van het sociale systeem en haar ongelijke verhoudingen. Discoursen worden gearticuleerd in nieuwsteksten via (beeld)taal, maar vaak niet zichtbaar. Ze liggen verborgen achter een

¹⁰ Discours of ideologie heeft dan ook een grote kracht. Want discours genereert macht volgens Foucault (Danaher, Schirato & Webb, 2000) en reproduceert op die manier de bestaande maatschappelijke structuren en ongelijkheden. Belangrijk in dit verband is hoe macht ook meer kan zijn dan enkel de dominantie van bovenuit. Macht kan ook ontstaan doordat mensen dominantie als legitiem aanvaarden (zie ook het hegemoniebegrip van Gramsci (1971)). En dat legitimatieproces gebeurt niet in het minst via taal en andere communicatiesystemen, ook via media. Onze focus ligt dan ook in de eerste plaats op discoursen die impliciet vervat zitten in nieuws, niet omdat een dominante groep dit op die manier stuurt of afdwingt, maar vooral omdat ook nieuwsmedia deel uitmaken van het sociale systeem en vast hangen aan aloude maatschappelijke waarden.

schijnbaar neutrale en objectieve weergave van gebeurtenissen. Hoe komen dergelijke discoursen dan tot uiting in nieuws over globale crisissen? En hoe zien ze eruit? Door aandachtig te kijken naar nieuwsteksten en beelden slagen we erin sporen van (ongelijke) machtsdiscoursen te vinden. Die zitten vooral vervat in de constructie van de Andere.

2.2.3. Discours in nieuws over crisis: de constructie van de Andere

Nieuwsdiscours is belangrijk in onze kennis –en betekenisgeving van vreemde gebeurtenissen en crisissen (zie supra). Het is echter vooral in dit type van berichtgeving dat nationalistische ideologieën doorsluimeren (van Dijk, 2009, p. 201; Steuter & Wills, 2009). Het wordt stilaan duidelijk dat dit geen toeval is. In de tekst en beelden over crisissen schuilen immers vaak discoursen waarin de Andere naar voor wordt gebracht als zijnde verschillend van of zelfs minderwaardig aan ‘ons’. Discoursen over Anderen hebben bovendien de kracht om verschillen te naturaliseren, waardoor ze kunnen vastgelegd en gefixeerd worden en dus gereproduceerd kunnen worden voor altijd (Hall, 1997b). Nogmaals: taalgebruik, nieuws of discours is dan ook geen neutraal gegeven (Fowler, 1991).

Media spelen volgens Cottle (2000) een sleutelrol in de publieke representatie van ongelijke sociale relaties. Televisie(nieuws) construeert de natiestaat als een ‘imagined community’ door onderlinge verschillen uit te vlakken terwijl transnationale nieuwsstromen zorgen voor een westers gemeenschapsgevoel. Nieuws heeft dan ook de kracht om de wereld in te delen in categorieën van ‘wij’ en ‘zij’ en het publiek al dan niet te oriënteren tegenover de (lijdende) andere (Chouliaraki, 2006). Ook Pearse (2010, p. 161) stelt dat journalisten in hun nieuwsverhaal de grenzen van hun samenleving bepalen en op die manier een onderscheid maken tussen zij die deel uitmaken van de samenleving en zij die erbuiten vallen. Het publiek wordt binnen een gemeenschappelijke geografische ruimte en geschiedenis geplaatst (Frosh & Wolfsfeld, 2007). Uit de studie van Chouliaraki (2006, p. 9) blijkt dan ook dat westerse nieuwsmedia anders omgaan met crisissen binnen hun eigen westerse ‘safety zone’ (een proces van identificatie en samenhang) dan met crisissen die buiten deze zone plaatsvinden, vooral deze buiten het globale Westen (een proces van distantiëring). Ook andere auteurs zoals van Dijk (2009, p. 193-194) wijzen op de reproductie van het onderscheid tussen ‘wij’ (de ‘ingroup’, positief zelfbeeld) en ‘zij’ (de ‘outgroup’, negatief beeld) in (westers) nieuwsdiscours, wat de bestaande negatieve stereotypering van minderheden alleen maar versterkt (Teo, 2000).

Deze praktijk wordt ook wel omschreven als ‘Othering’. Hierbij worden, in de constructie van de eigen identiteit, individuen of groepen die kunnen gezien worden als ‘zij’, retorisch gedistantieerd van ‘ons’ en gerepresenteerd als de ‘Other’ (Fürsich, 2002; Wodak, geciteerd in: Erjavec & Volcic, 2006), vooral bij crisissen. Op eerder versluisde wijze wordt een hiërarchie weergegeven, waarbij ‘zij’ voorgesteld worden als ondergeschikt en/of inferieur (Richardson, 2005b, p. 185). Verder merkt van Dijk (2000) ook nog op dat nieuwsmedia vooral een strategie van positieve zelfrepresentatie en negatieve ‘Other’-representatie toepassen. Het duidelijkste effect van ideologie op internationaal nieuws kan dan ook

gevonden worden in de representatie van een actor als ‘goed’ of ‘slecht’. Mensen die duidelijk verschillen van de meerderheid van de bevolking worden vaak geconfronteerd met binaire representaties zoals die van ‘goed’ en ‘slecht’, ‘beschaafd’ en ‘barbaars’ (Hall, 1997b). Het dominante beeld van die Andere in (televisie)nieuws is volgens Benthall (1993, p. 187) vooral dat van negativiteit en hulpeloosheid. Daaraan gekoppeld zullen minderheden vaak op een eerder passieve wijze worden afgebeeld, waarbij zij de zaken ondergaan, tenzij het over negatieve daden zoals criminaliteit gaat; dan treden ze op als actieve actor (van Dijk, 2000, p. 39-40). Ook het stereotiepe gebruik van beelden zorgt ervoor dat de realiteit vertekend wordt weergegeven aan het publiek (Barnett & Reynolds, 2009, p. 94). Beelden laten crisissen echt lijken, maar ook deze beelden blijven een construct dat nog vaak stereotiepen bevat. Anderen worden dus gestereotypeerd; ze worden voorgesteld als een homogene groep wiens gedrag wordt gereduceerd tot enkele geïsoleerde karakteristieken die voortdurend worden bevestigd (Pickering, 2001, p. 4).

Othring uit zich dus vaak door wat over de Anderen gezegd wordt of hoe ze gerepresenteerd worden. Maar Othring kan zich ook uiten door wat niet over hen gezegd of getoond wordt. Joye (2010a) duidt dan ook op de kracht van Othring, niet zozeer via beeldvorming, maar wel via stilzwijgen. Het afwijzen van de Andere, louter door erover te zwijgen en hen te negeren, bevordert de identificatie met mensen ‘zoals ons’. Joye (2009) toonde dan ook aan dat vooral het ongeluk van de verre Andere in ontwikkelingslanden wordt genegeerd, waardoor de bestaande machtsverhoudingen bevestigd worden.

Ondertussen is duidelijk geworden dat nieuwsmedia gebonden zijn aan het sociale systeem en het geheel van ideeën en betekenissen van dat systeem (impliciet) vertolken in nieuwsteksten – en beelden. Maar tot hier toe kwam geen antwoord op de vraag waar zulke discoursen en representaties nu eigenlijk vandaan komen. Want hoewel theorieën over de Andere relatief recent zijn, gaan representaties van die Andere veel verder terug in de geschiedenis, waar ze verankerd werden in de verschillende lagen van onze maatschappij (Pickering, 2001, p. 49). Daarom gaan we in het laatste onderdeel op zoek naar de historische basis van globale machtsdiscoursen.

2.2.4. De oorsprong van globale machtsdiscoursen

Versillende auteurs plaatsen de oorsprong van globale machtsdiscoursen in de periode van de moderniteit. Deze ving aan rond de 19de eeuw onder invloed van de Industrialisering en de Verlichting, die de dominantie van religie stilaan verdrongen en vervingen door het belang van de menselijke rede en het verwerven van kennis via wetenschap. De moderniteit betekende ook de periode van het Imperialisme; het inlijven van kolonies door enkele grote Europese staten, wat precies werd mogelijk gemaakt door de Industrialisering en wetenschap. En dat betekende dan weer het begin van een raciale politiek. Europa zag haar eigen beschaving als zijnde superieur ten opzichte van die van de verworven kolonies, die als primitief en minderwaardig werd beschouwd.

Cottle (2000, p. 4) stelt dat de pogingen om sociale verschillen terug te brengen tot natuurlijke biologische verschillen, stammen uit de periode van de Verlichting en de wetenschappelijke pogingen om mensen in te delen in een hiërarchie van superioriteit en inferioriteit. Net zoals andere onderzoekers stelt ook hij dat dergelijke pogingen en dergelijk gedachtegoed in de context van westers imperialisme en kolonialisme bijdroegen aan het naturaliseren van ongelijke sociale relaties en getuigden van een zoektocht naar de legitimatie van machtsystemen. Volgens Bauman (Geciteerd in: Mulder, 2012) is de moderniteit dan ook duidelijk verbonden met uitsluiting. Alles wat nutteloos of vervelend was en alles wat in de weg stond van onze controle over de wereld moest worden vernietigd.

Ook Said (1978) situeerde de oorsprong van globale machtsdiscoursen en ongelijkheden vooral in de periode van industrialisering en modernisering. Beïnvloed door de ideeën van Foucault, ontwikkelde hij zijn bekende theorie van het 'Oriëntalisme'. Hierin uit Said kritiek op het westerse superioriteitsdenken en de constructie van de 'Oriënt' of de Andere dat voortkomt uit dit denken. Said onderzocht de manier waarop westerse discoursen, macht en kennis worden gecombineerd om de wereld te kunnen indelen in de 'Occident' en de 'Orient' of de Andere. Deze Anderen werden, in tegenstelling tot westerse mensen, beschouwd als minder beschaafd, barbaars, gevaarlijk en passief. Ze werden dan ook niet gezien als individuen, maar maakten deel uit van de massa omdat ze de kenmerken die bepalend waren voor een beschaafde westerse samenleving ontbraken (Said, 1978). Ook volgens Sardar (1998, p. 11-32) werd er in de moderniteit in het Westen een duidelijke hiërarchie naar voor gebracht waarbij 'Andere werelden' werden uitgesloten, over het hoofd gezien en gemarginaliseerd. Niet-westerse culturen werden beschouwd en gerepresenteerd als inferieur. De Anderen waren achtergesteld, hun huidige cultuur viel te vergelijken met de vroegere cultuur van het Westen, zo klonk het. Oriëntalisme reduceert, opnieuw volgens Said (1978), de complexe relaties tussen het Oosten en het Westen tot eenvoudige binaire tegenstellingen, ondermeer om de politieke en economische linkers die bestaan tussen hen, te verbergen. Een westerse dominantie en kolonisatie konden op die manier gerechtvaardigd worden. Een soort prekoloniale afhankelijkheid van derdewereldlanden leidde uiteindelijk tot een postkoloniale onderontwikkeling, ten koste van traditionele samenlevingen en culturen (Sardar, 1998, p. 11-32).

In deze periode van Europese expansie werden dus discoursen ontwikkeld in een poging de net ontdekte wereld te begrijpen. Stereotiepen over de Anderen ontstonden om controle te kunnen uitoefenen over het vreemde en het onvertrouwd. Verschillen tussen Oost en West werden uitvergroot en gefixeerd als absoluut en onveranderlijk (Pickering, 2001, p. 148). Said (1997) stelt dat na verloop van tijd de westerse karakterisering van de Andere gesystematiseerd en gegroepeerd worden in een verzameling van ideeën, woorden en beelden die zodanig vaak worden herhaald dat ze de schijn krijgen van objectieve kennis¹¹. Het gevoel van veiligheid en superioriteit dat daarmee gepaard gaat, verklaart waarom stereotiepen over

¹¹ Parry (Geciteerd in: Pickering, 2001, p. 152) stelt dat Said onterecht uitging van een enkel, systematisch en homogeen koloniaal discours, in plaats van meerdere discoursen. Bovendien overschat Said volgens hem de kracht van Oriëntalistisch discours en maakt hij het te deterministisch, te krachtig en te efficiënt, alsof geen enkele maatschappelijke kracht in staat was een obstakel te vormen voor dergelijk discours.

de Andere zich zo snel verspreiden en algemeen aanvaard worden (Pickering, 2001, p. 4). Stereotiepen en representaties van de Andere ontwikkelen zich dan ook tot discours. De westerse onderdrukking van de Andere beweegt zich volgens Sardar (1998) verder in eindeloze spiraalbewegingen, tot op vandaag.

Met andere woorden, het westers superioriteitsdenken en de creatie van de Andere dat daarmee gepaard ging leidden tot de creatie van discoursen. Deze discoursen vinden we tot op de dag van vandaag terug in de verschillende geleidingen van onze maatschappij, ook in nieuws.

3. Terrorisme als crisis

In ons onderzoek zijn we in de eerste plaats geïnteresseerd of en hoe globale machtsdiscoursen hun uiting vinden in nieuws over terroristische aanslagen ‘bij ons’ en ‘bij hen’. In de komende paragrafen van dit literatuurgedeelte zullen we onze aandacht dan ook vestigen op de mediarepresentaties van terrorisme, met inbegrip van een omschrijving van terrorisme en de achterliggende motieven, en de studie van redactionele praktijken en dieperliggende sociale praktijken en discoursen. Dit wil niet zeggen dat onze focus tot nu toe op algemene globale crisissen voor niets is geweest. Integendeel; het dient net als een ruime basis voor onze analyse van redactionele en sociale praktijken in nieuws over terrorisme. Terroristische aanslagen kunnen dan ook beschouwd worden als een vorm van crisis¹². Hierdoor kunnen deze aanslagen vanuit een ruimer perspectief bestudeerd worden en gekoppeld worden aan de literatuur over mediadiscours en crisis.

3.1. Terrorisme: kernelementen en oorzaken

Het concept van terrorisme kent vele definities en wordt dan ook gekenmerkt door een gebrek aan absolute consensus (Alali & Eke, 1991, p. 3). Toch bundelt Picard (1993) verschillende omschrijvingen in diens eigen definitie. Zo beschouwt hij terrorisme als een handeling van (of de dreiging met) geweld, gericht op het overbrengen van een boodschap, het veroorzaken van angst en het bereiken van bepaalde doelstellingen. Voorbeelden zijn bomaanslagen en schietpartijen. Gelijkaardige omschrijvingen vinden we terug bij verscheidene andere auteurs

¹² Toch verschillen ze van andere vormen van crisis, zoals natuurrampen. Om te beginnen confronteren rampen de mens met de krachten van de natuur. Terroristische aanslagen confronteren mensen met elkaar. Daarnaast doen natuurrampen zich voor zonder dat hier een plan aan vooraf ging, terwijl terroristische aanslagen voorafgegaan worden door een bewust plan; de intentie om schade te berokkenen aan zo veel mogelijk mensen. Maar terroristische aanslagen en natuurrampen hebben ook overeenkomsten. Net zoals bij rampen (en oorlogen), gaan ook terroristische aanslagen gepaard met menselijk leed, morele en materiële schade. Zowel natuurrampen als terroristische aanslagen kunnen volgens Olsson (2010) als crisis worden beschouwd indien ze gekenmerkt worden door hun onverwachtheid, de uitdaging op de klassieke redactionele praktijken en de nood aan een snelle beslissingen.

(Norris, Kern & Just 2003; Weimann & Winn, 1994; Schechter, 2003; Hoffman, 2006). Bijkomend (maar in onze conceptuele afbakening belangrijk) element in deze definities echter, is terrorisme als de uitoefening van geweld tegen burgerslachtoffers met het oog op het bereiken van politieke doelstellingen. Vaak wordt verder ook een onderscheid gemaakt tussen internationaal terrorisme (waarbij een land getroffen wordt door terroristen afkomstig uit een ander land en waarbij dus meerdere landen betrokken zijn) en intern terrorisme (ook wel 'domestic terrorism' genoemd, waarbij aanslagen gepleegd worden door landgenoten op eigen bodem en waar dus geen andere landen bij betrokken zijn) (Lutz & Lutz, 2004, p. 15). Ook dit onderscheid zal relevant blijken in onze conceptuele afbakening en in de selectie van cases voor onze analyse¹³.

Indien we op zoek gaan naar verborgen discoursen in nieuws over terroristische aanslagen, hun daders en hun slachtoffers, is het niet onbelangrijk aandacht te besteden aan de contextuele factoren en motieven achter terrorisme. Terrorisme blijft uiteraard een complex fenomeen dat zich voordoet in allerhande vormen waarbij vele motieven mogelijk zijn en die bovendien durven verschillen van werelddeel tot werelddeel en zelfs van land tot land (Richardson, 2006). We dienen ons dan ook te hoeden voor veralgemeningen. Maar een globaal beeld van terrorisme en haar achterliggende factoren of motieven is wel nodig om mediarepresentaties van terroristische aanslagen te kunnen analyseren.

In haar studie onderzoekt Crenshaw (2007) de verschillende maatschappelijke factoren die kunnen verklaren waarom terrorisme zich voordoet. Los van de onderliggende oorzaken in het sociale of politieke systeem, doet geweld zich volgens Lutz en Lutz (2004, p. 16) universeel voor wanneer een groep in een samenleving diepe grieven heeft. De groeiende ongelijkheden tussen naties, een beperkte mogelijkheid tot politieke participatie of toegang tot de macht in een land, politieke instabiliteit en repressie, en snelle sociaaleconomische veranderingen kunnen elk op hun beurt een gevoel van onbehagen, ontevredenheid, onzekerheid of frustratie teweegbrengen, wat uiteindelijk kan uitmonden in terrorisme (Richardson, 2006). Ook psychische problemen of de invloed vanuit een specifieke sociale omgeving kunnen leiden tot extremistische gedachten en eventueel tot terreurdaden. Tenslotte zijn er ook specifieke gebeurtenissen die een directe aanleiding kunnen vormen voor terroristische daden (Crenshaw, 2007). Denk hierbij maar aan de moord op een belangrijke leider of aanslagen die met nieuw terrorisme beantwoord worden.

¹³ Toch is het gebruik van woorden zoals terrorisme of terrorist niet onproblematisch. Terrorisme is dan ook geen neutrale beschrijvende term, maar wel een politiek label waarin waardeoordelen zitten vervat. Zelfs academische definities zijn steeds subjectief omdat ze zich nog altijd moeten behelpen met alledaagse toepassingen van de term (Crenshaw, 2007, p. 8-9). Aangezien onze onderzoeksfocus ligt op mediarepresentaties van terrorisme en niet op terrorisme op zich, vormt de geladenheid van een term zoals terrorisme of terrorist op zich geen fundamenteel probleem en volstaat het ons hiervan bewust te zijn. Maar het is wel des te meer relevant om in onze studie van nieuws na te gaan wie wat terrorisme noemt, waarom en in welke situaties (zie infra Deel II: Empirisch gedeelte).

De fundamentele doelstelling van terroristen is volgens Hoffman (2006) het systeem veranderen en reikt dus verder dan de loutere uitoefening van (of dreiging) met geweld. Geweld is het middel, niet het doel op zich. Hun doel gaat dieper. Hoffman (2006) beschrijft terroristen als strijders die gedreven worden door wanhoop en geen ander alternatief zien dan geweld te gebruiken tegen een repressieve staat, een rivaliserende etnische of nationalistische groep, of een onverschillige internationale orde. De meeste terroristische groeperingen beschrijven zichzelf dan ook als een vrijheidsbeweging of als mensen die vechten tegen een vorm van onderdrukking (Merari, 2007). Hun redering is zwart-wit: “als ‘zij’ de basis van ‘onze’ problemen vormen, moeten ‘zij’ worden vernietigd” (Crenshaw, 2007). Er rest voor hen geen andere keuze dan de wapens op te nemen om zichzelf en hun (echte of ingebeelde) aanhangers te verdedigen. Hun doel overstijgt het persoonlijke of individuele. De terrorist is een altruïst, gedreven door het geloof dat hij een hoger doel dient, hetzij echt, hetzij ingebeeld (Hoffman, 2006). Een terrorist zal zichzelf dan ook nooit terrorist noemen.

3.2. Journalistieke praktijken en discours in nieuws over terrorisme¹⁴

Ook onze kennis van globale crisissen zoals terroristische aanslagen verloopt vooral via nieuwsmedia (Altheide, 1987; Chermak & Gruenewald, 2006). Maar deze kennis blijft al bij al beperkt. Niet elke vorm van terrorisme zal uiteindelijk nieuws worden (Nossek, 2004). Meer nog: de meeste aanslagen zullen zelfs nooit het nieuws halen. Zo hebben de meeste mensen wel een vaag idee of beeld van wat terrorisme is, maar ontbreken ze een meer precieze en verhelderende blik op terrorisme, net omdat hun kennis ervan vooral via nieuwsmedia verloopt (Hoffman, 2006). Net zoals nieuws over andere globale crisissen, blijft ook nieuws over terrorisme immers een constructie, waarbij ons beeld ervan gestuurd wordt door onderliggende redactionele en sociale praktijken.

3.2.1. Journalistieke praktijken

Het gebrek aan een precies beeld van terrorisme wordt ondermeer verklaard door de vele praktische beperkingen van een redactie. Vaak ontbreken de tijd, de middelen en het geld om terroristische aanslagen steeds te voorzien van de nodige context of achtergrondinformatie (Picard, 1993, p. 87). Ook in nieuws over terroristische aanslagen wordt daarom gebruik gemaakt van allerlei routines, zoals nieuwswaarden en bronnen.

Uit onderzoek van Weimann en Winn (1994, p. 119-126) blijkt dat terroristische aanslagen vaak consistent zijn met de verschillende nieuwswaarden zoals geformuleerd door Galtung en Ruge (1965).

¹⁴ Al wat in de vorige onderdelen (Deel I, 2. De mediaconstructie van globale crisissen: van de journalistieke naar de sociale praktijk) werd belicht, is ook zondermeer relevant voor dit onderdeel. Maar in dit deel zal bijkomend en dieper worden ingegaan op de specifieke aspecten van nieuws (met inbegrip van journalistieke en sociale praktijken) over terrorisme.

Vooreerst moet nieuws vooruit gaan. Terroristische aanslagen die kort en intens zijn maken daarom meer kans om te worden opgenomen in nieuws. Onderzoek toont dan ook aan dat televisienieuws steeds meer focust op specifieke gebeurtenissen en verhalen zonder veel aandacht te besteden aan de historische, economische of sociale context (Altheide, 2001). Gebrek aan context is een belangrijk probleem in ons begrip van globaal terrorisme. Hoewel redactionele beperkingen een grondige achtergrondanalyse niet altijd mogelijk maken, ontbreekt het nieuws over niet-westerse aanslagen deze context nog vaak, wat bijdraagt aan een onvolledig en dus vertekend beeld van de Anderen. Verder moet nieuws ook begrijpbaar blijven. Hoewel achterliggende processen vaak complex en ambigue zijn, blijft de terroristische daad zelf vaak duidelijk, wat de nieuwswaardigheid bevordert. Ook de beschikbaarheid van (televisie)beelden draagt bij aan de sensatie, de verbeelding en dus aan de nieuwswaardigheid van een aanslag. Wanneer niet-statelijke vormen van terrorisme wordt bericht, gaat het vaak om de meest publieke en sensationele daden (Picard, 1993, p. 84). Nieuws moet verder ook tot de verbeelding kunnen spreken, kunnen verbazen. Hoe vaker een land getroffen wordt door aanslagen, hoe kleiner het verrassingseffect bij latere aanslagen en dus wellicht hoe kleiner de nieuwswaardigheid ervan. Toch zullen aanslagen die gekenmerkt worden door continuïteit een grotere kans maken om te worden opgenomen in nieuws. Gelijkaardige aanslagen na een aanvankelijk incident kunnen dus nieuwswaardig worden, precies omdat ze overeenkomsten vertonen met eerdere aanslagen. Ook de mate van personificatie van een aanslag werkt media-aandacht in de hand. Een persoonlijk verhaal achter de terroristische daad slaat immers aan bij redacties en bij het publiek. Ook de intensiteit is een belangrijke nieuwswaarde die de opname van terroristische aanslagen kan sturen. Hoe groter het aantal doden en gewonden, hoe groter de nieuwswaardigheid. Maar niet altijd. Dat leren we uit de online Global Terrorism Database en het ENA¹⁵, op basis waarvan we een kleine (maar niet representatieve) vergelijking maakten tussen globale aanslagen en hun berichtgeving in 2011. Hieruit blijkt enerzijds dat verschillende aanslagen buiten het Westen niet aan bod kwamen in Vlaamse journaals, ondanks het hoge aantal doden en gewonden. Op 15 september vielen in Pakistan 47 doden en 57 gewonden, maar hierover geen nieuws. Op 12 februari vielen dan weer 49 doden en 80 gewonden bij aanslagen in Irak, zonder dat het publiek hierover is te horen of zien kreeg. Bij andere aanslagen in Afghanistan op 14 maart vielen 37 doden en 42 gewonden, maar ook hierover geen nieuws. Bij aanslagen in Somalië hetzelfde verhaal: 71 doden en 42 gewonden, maar daarover werd niet bericht. Hun leed bleef verborgen voor de rest van de wereld. Het zijn maar enkele lukrake voorbeelden waaruit blijkt dat de intensiteit van een aanslag niet automatisch leidt tot berichtgeving in de Vlaamse journaals. Anderzijds blijkt dat aanslagen op westerse bodem wel vaker worden bericht, ook al vielen er veel minder slachtoffers dan bij aanslagen buiten het Westen. Deze contradictie heeft onder andere te maken met de volgende nieuwswaarde. Ook bij terroristische aanslagen speelt de (geografische en sociale) afstand tot het getroffen land een grote rol. Sommige daders, doelwitten en slachtoffers van terrorisme zijn nieuwswaardiger dan andere, afhankelijk van de politieke interesse in en de culturele affiniteit van media met het betrokken land (Weimann & Winn, 1994, p. 85). Er moet dan ook een duidelijke en dichte band zijn met de gebeurtenissen, wil het publiek iets te zien en te horen

¹⁵ Zie ook infra Deel II, 1.3.: Onderzoeksmateriaal.

krijgen van een aanslag (Picard, 1993, p. 84). Of een geval van terrorisme zal opgenomen worden in nieuwsberichtgeving, hangt dus af van de culturele relevantie: “overkomt het ‘ons’ of overkomt het ‘hen’?”. Terroristische aanslagen die passen binnen het culturele referentiekader van media en hun publiek (bijvoorbeeld aanslagen op eigen bodem) zullen vaker worden bericht dan niet-relevant bevonden terroristische daden (Nossek & Berkowitz, 2006; Chermak en Gruenewald, 2006). Bovendien zullen aanslagen die als nabij worden ervaren ook preciezer en gedetailleerder worden bericht, met meer aandacht voor de nodige context. Ook het duiden van de motieven van terroristen is selectief en hangt af van de vermeende dreiging die terroristen vormen voor de nationale veiligheid of integriteit (Weimann & Winn, 1994, p. 188-189)¹⁶.

Nieuws gaat volgens Picard (1993, p. 84) dan ook vaker over atypische aanslagen dan om “gewone” en meer alledaagse aanslagen. En dat leidt tot een beperkt en stereotiep beeld van terrorisme bij het publiek.

Of een aanslag nieuws wordt, hangt ook af van de informatiebron. Hoewel journalisten de laatste gatekeepers zijn vooraleer het nieuws in onze huiskamer gebracht wordt, vindt hun selectie slechts plaats op basis van een beperkte poel aan bronnen en informatie. Onze kennis van globale terroristische aanslagen verloopt grotendeels via een handvol dominante westerse nieuwsagentschappen. Een westerse blik en visie domineert dus het nieuws over terrorisme (zie ook o.a. Boyd-Barett & Rantanen, 2004). Routinenieuws baseert zich op westerse nieuwswaarden en bronnen en laat de bestaande sociale orde intact.

3.2.2. Discours

Maar net zoals bij andere globale crisissen, biedt de opname van een terroristische aanslag in nieuws nog geen garantie voor een juiste en evenwichtige berichtgeving. Of en hoe een aanslag wordt weergegeven, hangt ook af van onderliggende en vaak impliciete discoursen. Deze discoursen over terrorisme zitten, net zoals bij andere crisissen, vervat in taal, zowel in gesproken en geschreven taal als in beeldtaal. Externe vormen van terrorisme (bij ‘hen’) zullen eerder onderworpen worden aan routinematige journalistieke praktijken, terwijl interne vormen van terrorisme (bij ‘ons’) eerder een nationalistische invalshoek krijgen waarbij de eigen identiteit, normen, waarden en sociale structuren worden bevestigd (Nossek, 2004; 2008; Lule, 2002). Aanslagen ‘bij hen’ worden dus beperkt en stereotiep bericht en in beeld gebracht, waardoor het discours over de verre Andere bevestigd wordt. Discoursen vinden dus hun weg in de berichtgeving rond terrorisme en creëren representaties waarbij de dichotomie ‘wij’ tegenover ‘zij’ verder gereproduceerd wordt (Erjavec & Volcic, 2006).

¹⁶ Ook specifieke aanslagen kunnen opeens een verhoogde media-aandacht in de hand werken. Denk maar aan de aanslagen van 9/11. Uit het Tyndall report (2012) bleek dat de Amerikaanse media-aandacht voor internationale gebeurtenissen en nieuws over terrorisme aanzienlijk steeg na de aanslagen op de WTC-torens. De jaren nadien zakte de aandacht echter gestaag naar ongeveer het oorspronkelijke niveau. Al zal dit aspect niet erg relevant blijken in de studie van onze cases later in dit onderzoek, omdat deze allemaal plaatsvonden in 2011, tien jaar na 9/11 (zie infra Deel II, 1.3.: Onderzoeksmateriaal).

Aanslagen in het Midden-Oosten krijgen meer aandacht in westers nieuws (Weimann & Winn, 1994, p. 78). Een garantie op evenwichtige en neutrale berichtgeving is dat echter niet. Integendeel. Door de grotere focus op het globale Zuiden en Oosten wordt de perceptie gecreëerd dat de grootste dreiging van terrorisme vooral uit moslimlanden komt. Çapan (2004, p. v) stelt dan ook dat woorden zoals ‘terrorisme’ en ‘Islam’ in media nog vaak samen gebruikt worden, alsof terrorisme een product is van de Islam. Lutz & Lutz (2004, p. 3) stellen dat terrorisme geen problematiek is waar uitsluitend moslims bij betrokken zijn. Overal ter wereld krijgen landen af te rekenen met terrorisme, vanuit tal van groeperingen met verschillende mogelijke doelstellingen of ideologieën. Een blik op de online Global Terrorism Database leert ons dat een ruime meerderheid van globale terroristische aanslagen wel degelijk plaatsvond in het Midden-Oosten (en Noord-Afrika) en Zuid-Azië. In die regio werden tussen 2001 en 2011 maar liefst 3699 aanslagen (ofwel ongeveer één per dag) gepleegd tegen burgers of overheidsdiensten. Het aantal aanslagen steeg bovendien van een ruime 100 naar een 400-tal. In Europa, Noord-Amerika en Oceanië (het globale Westen) werden “slechts” 265 aanslagen gepleegd in diezelfde periode. In tien jaar tijd daalde het aantal terroristische aanslagen van ongeveer 70 naar ongeveer 10. Maar daarom kan terrorisme nog niet zondermeer worden gekoppeld aan het globale Oosten, laat staan aan de Islam. Uit niets blijkt immers dat er geen dreiging vanuit het Westen zelf is. In het jaar 2011 (het jaar waarin onze cases werden geselecteerd, zie infra) werden er volgens gegevens van EuroPol (2012) 174 aanslagen op Europese bodem gepleegd. Hiervan gingen 110 aanslagen uit van nationalistische of separatistische, 37 van extreemlinkse terroristen en 1 van extreemrechtse terroristen. Een ruime meerderheid van de aanslagen ging dus uit van Europeanen op eigen bodem. Al spreekt de Global Terrorism Database maar over een 55-tal (of 96 in een ander geval) aanslagen in Europa in 2011 (wellicht door andere criteria en selectiemethoden), toch geeft dit aan hoe media zich onterecht toespitsten op een dreiging vanuit de moslimwereld. Het Zuiden en Oosten lijken wel de regio’s die de westerse levensstijl steeds meer bedreigen, ondermeer door “hun” religieus fundamentalisme, massavernietigingswapens en internationaal terrorisme (Thussu, 2004, p. 58-59). Stereotiepen over moslimterroristen worden dus vaak uitgebreid naar de overige leden van de samenleving waar terroristen uit voortkomen. Zo stelt Karim (2003, p. 107) vast dat nieuwsmedia zich vaak laten verleiden tot veralgemeningen en polarisaties, waarbij alle moslims worden voorgesteld als fundamentalisten of gematigden, als traditionalisten of modernisten, of als fanatici of secularisten. Eén van de minst zichtbare maar wel meest ideologisch gekleurde praktijken van westerse nieuwsmedia in de berichtgeving van oorlogen (of terroristische aanslagen) is dan ook precies de desinteresse in niet-gewelddadige perspectieven op moslims, waardoor het stereotiepe beeld van alle moslims als extremisten nog maar eens impliciet bevestigd wordt (Gottschalk & Greenberg, 2008).

In onze onderzoeksfocus op intern terrorisme is ook het onderzoek van Powell (2011) interessant. Zij onderzocht de mediaberichtgeving van terroristische aanslagen op Amerikaanse bodem na de aanslagen van 9/11. Zo ontrafelde ze een patroon in nieuws dat het stereotiepe beeld van de Islamitische Andere of Oriënt (zie Saïd, 1978) alleen maar versterkt. Een aanslag van een Amerikaan op eigen bodem wordt in nieuws afgeschilderd als zijnde deviant. De daders zijn individuen die mentaal instabiel zijn en afwijken van de norm. Ze

worden gezien als een alleenstaand geval en vormen dus geen dreiging voor de nationale integriteit. Ook al gaat het om probleemgevallen, het gaat nog steeds om mensen ‘zoals ons’. Terroristen die moslim en niet-Amerikaans zijn, worden niet beschouwd als een ‘van ons’, maar maken deel uit van een massa die een dreiging vormt op de nationale veiligheid.

Nieuws over terrorisme is niet overal ter wereld hetzelfde. Dat hoeft niet te verbazen, want nieuwsgediscours ontstaat steeds binnen een specifieke maatschappelijke context (zie supra). Zo stellen El-Nawawy en Iskandar (2003) dat de Arabische nieuwszender Al Jazeera veel aandacht besteedt aan terrorisme, meer dan westerse nieuwsagentschappen of zenders zoals Reuters of BBC, maar dat het termen zoals ‘terrorisme’ en ‘terrorist’ systematisch vermijdt en vervangt door termen zoals ‘bombardementen’ en ‘strijders’. Dit soort mediapolitiek vormt dan ook een bewijs van het belang van taal in nieuws en is een uiting van hoe organisatorische en routinematige bepalingen hun sporen nalaten in nieuws (Barnett & Reynolds, 2009, p. 45). Maar het toont ook aan hoe elke samenleving haar maatschappelijke discoursen en waarden bevestigt via nieuws. Elke samenleving besteedt immers veel aandacht aan terrorisme op eigen bodem en probeert tegelijkertijd deze aanslagen af te doen als deviant. Dat laatste kan door negatieve termen zoals terrorisme te mijden in nieuwsberichtgeving.

Deel II: Empirisch gedeelte

1. Methodologie

1.1. Opzet

De doelstelling van dit onderzoek bestaat erin na te gaan of en hoe machtsdiscoursen op impliciete wijze vervat zitten in westers nieuws over terroristische aanslagen in zowel westerse als niet-westerse landen, om deze vervolgens te kunnen blootleggen. Terwijl Critical Discourse Analysis (CDA) nagaat hoe, aan de hand van een bepaald discours, de bestaande globale machtsverhoudingen gereproduceerd worden (binnen een discursieve en sociale context) en daarom een geschikt perspectief vormt voor ons onderzoek, werd CDA hierop nog niet of nauwelijks toegepast. CDA zal dan ook de centrale methode vormen in het empirisch gedeelte van ons onderzoek.

1.2. Theorie en methode: Critical Discourse Analysis (CDA)

Vanuit de sociale en humane wetenschappen ontwikkelde CDA zich sinds eind jaren 1980 als een invloedrijke crossdisciplinaire stroming (Chouliaraki & Fairclough, 1999, p. 1)¹⁷. Hoewel CDA een verscheidenheid aan invullingen heeft, wordt volgens Breeze (2011) toch een consensus bereikt over haar twee kernelementen. Enerzijds is er de interesse voor de werking van macht en ideologie in een maatschappij, anderzijds is er de interesse voor hoe taal bijdraagt tot deze werking. Taal(gebruik) of discours wordt in CDA dan ook niet beschouwd als een neutraal gegeven (Joye, 2009). Maar discoursanalyse gaat evenzeer over wat niet gezegd wordt in taal of beelden dan over wat wel gezegd wordt (Vultee, 2009). Ook Richardson (2007, p. 93) erkent dat journalistieke betekenis zowel tot stand komt door afwezigheid als door aanwezigheid. Wat CDA volgens Fairclough (1992) “kritisch” maakt, is de onderzoeksinteresse in de wederkerige relatie tussen discours en (ongelijke) sociale structuren¹⁸. De doelstelling van CDA bestaat er dan ook in de verborgen ideologieën en machtsstructuren bloot te leggen (Fairclough, 1992; Meyer, 2001). Gebruik makende van één enkel theoretisch en analytisch kader, bleek CDA uitermate geschikt om te onderzoeken hoe een welbepaald discours bijdraagt tot de (re)productie van sociale relaties en ongelijkheden (Richardson, 2007, p. 42).

¹⁷ Toch wordt CDA vaak ondergebracht onder de linguïstische benadering binnen de studie van journalistiek. Aanhangers van de linguïstische stroming verdedigen de idee dat een (journalistieke) tekst niet op zichzelf staat, maar past binnen een ruimere cognitieve, sociale, culturele, politieke en/of economische context en dus ook moet worden bestudeerd vanuit deze verschillende contexten. Nieuws wordt dus gezien als een constructie, niet als een afspiegeling van de werkelijkheid (Zelizer, 2004, p. 111-113). CDA past binnen deze traditie in die zin dat het niet enkel aandacht heeft voor de tekst, maar deze ook onderzoekt binnen de redactionele/institutionele context en binnen de ruime sociale context.

¹⁸ Zie supra: Deel I, 2.2.: De sociale praktijk: nieuws en discours.

CDA bleef echter niet gespaard van kritiek. Zo zien auteurs volgens Breeze (2011) gevaren in de politieke toewijding van onderzoekers, de disciplinaire openheid en het negativisme van vele CDA-onderzoekers¹⁹. Toch laat de bewustwording hiervan, samen met haar sterktes, ons toe CDA toch als methode te hanteren.

CDA fungeert niet enkel als een theorie, maar ook als een model voor de analyse van discours en sociale praktijken. Zeer invloedrijk was (en is nog steeds) het model van Fairclough (1992, 1995), dat ook in dit onderzoek naar voor komt als centrale onderzoeksmethode. Hierbij wordt een zogenaamd communicatief evenement (een nieuwsitem bijvoorbeeld) geanalyseerd op elk van zijn drie dimensies. Op het niveau van de tekst gaat de aandacht vooral naar formele aspecten, zoals het taal –en woordgebruik, de grammatica, structuur en samenhang in zowel gesproken tekst, geschreven tekst als beelden. Op het niveau van de discursieve praktijk worden dan weer de algemene processen van tekstproductie, -distributie -en consumptie geanalyseerd. In een journalistieke context gaat dit om praktische en structurele beperkingen in het verzamelen, verspreiden en presenteren van nieuws (Joye, 2009). Op het derde niveau van de sociale praktijk gaat de aandacht naar de structuren, instituties en waarden buiten de praktijk van tekstproductie, -distributie -en consumptie, zoals politiek, economie en ideologie (Richardson, 2007), die bepalend zijn in de (re)productie van een welbepaald machtsdiscours in een tekst. Op die manier wordt in CDA een tekst (manifest) geplaatst in haar historische en maatschappelijke context (latent).

1.3. Onderzoeksmateriaal

In onze analyse staat vooral de representatie van de getroffen landen en hun bevolking, alsook de representatie van de daders zelf centraal. Hiervoor worden, in toepassing van het model van Fairclough (1992), verschillende Vlaamse journaalitems van VRT en VTM geanalyseerd op de tekst, de discursieve praktijk en de sociale praktijk. Televisienieuws heeft immers als voordeel dat ook beelden kunnen worden onderzocht op onderliggende discourses en dus meerdere dimensies van een tekst kunnen worden geanalyseerd.

We kozen ervoor verschillende journaalitems van één aanslag in het Westen te analyseren en te plaatsen tegenover de journaalitems van verschillende aanslagen buiten het Westen. De reden waarom er meerdere niet-westerse cases onderzocht worden, is precies de beperkte berichtgeving rond deze aanslagen. Terwijl aanslagen in het Westen vaak uitvoerig werden

¹⁹ Een politieke toewijding zou een gevaar vormen voor objectiviteit, want wie verwacht een vertekende realiteit te zien, zal die ook te zien krijgen. Carvalho (2008) meent dan weer dat de ideologische betrokkenheid van een onderzoeker niet noodzakelijk analytische vervorming impliceert. En nog: *'Biased scholarship is not inherently bad scholarship'* (van Dijk, 2001, p. 96). Wat de disciplinaire openheid betreft, luidt de commentaar dat vele theorieën niet duidelijk worden omschreven of zelfs vaak niet relevant of compatibel zijn. De disciplinaire openheid wordt door andere auteurs (zoals Chouliaraki & Fairclough, 1999; Carvalho, 2008) nochtans als een sterkte gezien van CDA. Met betrekking tot het negativisme, wordt verweten dat nog te eng gefocust wordt op sociale ongelijkheden en op de eerder determinerende aard van discours.

bericht, kregen niet-westerse aanslagen vaak één minuut gedurende één dag aandacht. Om voldoende onderzoeksmateriaal te bekomen en een gegronde vergelijkende analyse te kunnen maken, werden dus verschillende aparte cases (aanslagen) buiten het Westen vergeleken met één enkele case uit het Westen. Wel werd ervoor gezorgd dat de verschillende aanslagen zich onafhankelijk van elkaar voordeden, zodat er geen overlapping en beïnvloeding mogelijk was.

Om de vergelijkbaarheid van de cases te verzekeren, werden deze zorgvuldig geselecteerd op basis van verschillende factoren. In functie van de beoogde onderzoeksopzet, komt enkel wat Picard (1993, p. 26) aanduidt als ‘internal terrorism’ (ook wel: ‘domestic terrorism’) aan bod in dit onderzoek. Enerzijds moet de gebeurtenis dat het voorwerp vormt van een nieuwsbericht beschouwd kunnen worden als een terroristische daad. Er moet met name sprake zijn van (een dreiging met) geweld tegen burgerbevolking, gericht op het bereiken van een politieke doelstelling²⁰. Anderzijds worden, om duidelijk het onderscheid te kunnen maken tussen ‘westerse aanslagen’ (‘wij’) en ‘niet-westerse aanslagen’ (‘zij’), enkel die cases onderzocht waarbij de aanslagen op een westers land gepleegd worden door westerlingen en waarbij andersom aanslagen op een niet-westers land gepleegd worden door niet-westerlingen. Enkel vormen van interne terroristische daden zijn dus relevant in dit onderzoek. Gezien de onderzoeksmatige focus op de getroffen landen en hun bevolking enerzijds en de daders anderzijds, worden cases geselecteerd als intern naargelang de nationaliteit van deze actoren. Concreet voor ons onderzoek is een case dus enkel westers indien zowel de dader(s) en de slachtoffers van westerse nationaliteit zijn. Andersom zijn cases enkel niet-westers wanneer zowel de dader(s) als de slachtoffers geen westerse nationaliteit hebben.

Ook werd ervoor gezorgd dat de aanslagen gericht waren tegen ongeveer dezelfde doelgroep, met name tegen overheidsdiensten en/of burgers en dat er een vergelijkbaar aantal slachtoffers viel, net om uit te sluiten dat verschillen tussen aanslagen op deze factoren kunnen leiden tot verschillende uitkomsten en conclusies en dus kunnen leiden tot een vertekend resultaat.

Tenslotte moeten aanslagen plaatsvinden buiten de context van ‘legale’ oorlogsactiviteiten en zich dus onafhankelijk voordoen van andere interne conflicten (denk hierbij maar aan aanslagen in Syrië).

Aanslagen die niet voldeden aan bovenstaande criteria (of waarover twijfel bestond), werden uit onze analyse geweerd. Toch is een te hoge mate van vergelijkbaarheid tussen cases niet mogelijk, maar ook niet wenselijk. Want terroristische aanslagen verschillen hoe dan ook van elkaar; achter elke aanslag schuilt een ander verhaal. Bovendien zijn er fundamentele en relevante verschillen tussen westerse aanslagen en niet-westerse aanslagen, die ook in de selectie van de cases niet mogen opzij geschoven worden. Het nastreven van een te grote vergelijkbaarheid tussen de westerse en niet-westerse cases zou dus alleen maar leiden tot vertekening.

Cases werden ook enkel geselecteerd uit aanslagen in 2011. Deze aanslagen zijn nog vrij recent gebeurd waardoor tijdsfactoren kunnen worden uitgeschakeld, maar zijn ook niet te recent gebeurd waardoor het gros van de berichtgeving achter de rug is. Wat betreft de

²⁰ Zie supra: Deel II, 3.1.: Terrorisme: kernelementen en oorzaken.

tijdspanne van één enkel jaar; er werd bewust gekozen om enkel cases uit 2011 te selecteren (waardoor de verschillende aanslagen elkaar al bij al vrij snel opvolgden) omdat op die manier maatschappelijke factoren, tijdsfactoren of zelfs redactionele factoren of evoluties kunnen worden uitgeschakeld en geen invloed kunnen uitoefenen op onze vergelijking tussen de verschillende cases.

Een handvol aanslagen werd geselecteerd en later geanalyseerd uit een jarenlange golf van wereldwijd terrorisme. Hiervoor werd hoofdzakelijk gebruik gemaakt van de online Global Terrorism Database (GTD) van de Universiteit van Maryland²¹ en het Elektronisch Nieuwsarchief (ENA) van de Universiteit van Antwerpen²². GTD is een databank waarin alle aanslagen ter wereld sinds 1970 uitgebreid worden opgesomd en kunnen worden opgezocht en geselecteerd aan de hand van verschillende concrete criteria. Bovenstaande criteria werden ingevoerd in de databank om de geschikte cases te vinden²³. Het ENA archiveert alle nieuwsuitzendingen van 19 uur van VRT en VTM op digitale wijze. Hun opgeslagen materiaal diende als basis voor de analyse van onze cases, van zodra deze werden geselecteerd uit de GTD.

In totaal werden acht cases geselecteerd voor onze analyse. Uiteindelijk werd gekozen voor de aanslagen van 22 juli 2011 in Noorwegen als westerse case. Gedurende de eerste dag en de week erna werden alle journaals over de aanslagen van zowel VRT als VTM geanalyseerd. In totaal was dit dus goed voor de analyse van 16 journaals over de aanslagen in Noorwegen. Zoals hierboven uitgelegd, werden tegenover de Noorse aanslagen verschillende niet-westerse cases geplaatst. In totaal werden zeven cases geanalyseerd, die allemaal slechts één dag bericht werden in de Vlaamse journaals. Drie daarvan werden zowel opgenomen door VRT als door VTM. Het ging om de aanslagen van 13 juli 2011 in India, de aanslagen van 9 februari 2011 in Irak en de aanslagen van 15 augustus 2011 ook in Irak. Daarnaast werden twee van de zeven niet-westerse cases geselecteerd die enkel door VRT werden opgenomen. Het ging om de aanslagen van 19 augustus 2011 in Pakistan en de aanslagen van 18 januari 2011 in Irak. De overige twee van de zeven niet-westerse cases werden enkel opgenomen door VTM. Het ging om de aanslagen in Irak op 25 september 2011 en de aanslagen in Pakistan op 12 juni 2011. We zorgden er dus voor dat er telkens evenveel journaals van VRT dan van VTM werden geanalyseerd, zodat ook op dit vlak geen vertekening kon ontstaan.

Zo'n aanpak in de selectie en analyse van onze cases is op zich veel te beperkt om de conclusies van ons onderzoek te veralgemenen naar de totale (westerse) berichtgeving over terroristische aanslagen. Maar dat is dan ook niet de bedoeling van dit onderzoek. Deze studie is vooral exploratief van aard. We wensen vooral verschillende kenmerkende eigenschappen

²¹ Zie: <http://www.start.umd.edu/gtd/>

²² Zie: <http://www.nieuwsarchief.be/index.php>

²³ Maar ook deze databank heeft beperkingen. Niet elke daad van terrorisme kan wellicht worden opgenomen omdat vele aanslagen verborgen blijven. Bovendien zijn de cijfers en gegevens uit deze databank vaak gebaseerd op nieuwsagentschappen (wat duidt op een praktisch probleem), maar ook gaat het in de eerste plaats zelf uit van de stelling dat aanslagen het werk zijn van groeperingen en niet van individuen (wat kan duiden op een ideologisch probleem).

van westerse berichtgeving over terroristische aanslagen te ontrafelen vanuit een ruimer perspectief (met name CDA) en deze te integreren binnen de wetenschappelijke literatuur.

2. Bespreking resultaten

2.1. Inleiding

Terroristische aanslagen buiten het globale Westen kregen niet altijd dezelfde kwantitatieve en kwalitatieve aandacht dan aanslagen op westerse bodem.

Kwantitatief omdat er duidelijk meer tijd werd besteed aan aanslagen ‘bij ons’ dan aan aanslagen ‘bij hen’. Terwijl de aanslagen in Noorwegen goed waren voor dagelijks gemiddeld 9 minuten berichtgeving, bleef de gemiddelde duur van een item over een aanslag buiten het Westen plakken op een halve minuut. Voor de case Breivik werden alle journaals (van zowel VRT als VTM) van de dag zelf en de zeven dagen erna geanalyseerd. Dat kwam neer op in totaal 8831 seconden beeld –en klankmateriaal. Daartegenover werden zeven cases van aanslagen buiten het Westen geanalyseerd. Dit kwam neer op amper 404 seconden beeld –en klankmateriaal. Gedurende de eerste week na de aanslagen in Noorwegen, kwam het land elke dag aan bod in de journaals van VRT en VTM. Maar ook de weken en zelfs maanden nadien werd nog vaak bericht over de nasleep van de aanslagen, de nieuwste ontwikkelingen in het proces van Breivik en bijkomende verklaringen of uitingen. Bij aanslagen buiten het Westen werd nooit langer dan één dag stilgestaan door de nieuwszenders (zie onderstaande tabel).

Kwalitatief omdat de aandacht voor westerse aanslagen ook vaak gevarieerder was in onderwerpkeuzes en invalshoeken. Terwijl de aanslagen in Noorwegen uitvoerig werden belicht, met telkens nieuwe invalshoeken en aandacht voor zowel het heden, het verleden als de toekomst, werden aanslagen buiten het Westen vaak feitelijk belicht zonder aandacht te hebben voor de aanloop naar of de nasleep van een aanslag. De aanslagen in Noorwegen werden dus geduid en in perspectief geplaatst, de aanslagen buiten het Westen bleven grotendeels hangen bij de feiten. De vraag bij niet-westerse aanslagen was dus eerder: wat wordt er niet gezegd of afgebeeld? Uiteraard hangt dit ook samen met de kwantitatieve aandacht; hoe meer tijd er wordt vrijgemaakt voor een journaalitem, hoe meer facetten van een aanslag kunnen worden bericht. Maar ook dan blijft de vaststelling dat niet-westerse aanslagen nog vaak niet hetzelfde belang werden toegemeten.

In onze analyse van de tekst, de discursieve of journalistieke praktijken en de ruimere sociale praktijk in de berichtgeving van terroristische aanslagen bij ‘ons’ en bij ‘hen’ wordt duidelijk hoe deze vertekende aandacht vorm krijgt en op die manier bijdraagt tot de reproductie van ongelijke machtsdiscoursen.

Tabel 1: Duur van de items over terroristische aanslagen

<i>Land</i>	<i>Datum</i>	<i>Duurtijd VTM (sec.)</i>	<i>Duurtijd VRT (sec.)</i>	<i>Duurtijd VTM + VRT (sec.)</i>
Noorwegen	22/07/2011	231	322	553
Noorwegen	23/07/2011	1425	990	2415
Noorwegen	24/07/2011	693	775	1468
Noorwegen	25/07/2011	811	1080	1891
Noorwegen	26/07/2011	592	605	1197
Noorwegen	27/07/2011	264	425	689
Noorwegen	28/07/2011	216	172	388
Noorwegen	29/07/2011	101	129	230
India	13/07/2011	28	17	45
Irak	9/02/2011	40	25	65
Irak	15/08/2011	38	99	137
Irak	25/09/2011	29	0	29
Pakistan	19/08/2011	0	15	15
Irak	18/01/2011	0	12	12
Pakistan	12/06/2011	101	0	101

2.2. Analyse van de tekst

Het analyseren van een tekst betekent in de eerste plaats dat we aandacht moeten hebben voor de keuzes die gemaakt wordt door de auteur van die tekst (Richardson, 2007). Op het niveau van de tekst gaat de aandacht vooral naar formele aspecten, zoals het taal –en woordgebruik, de grammatica, structuur en samenhang in zowel gesproken tekst, geschreven tekst als beelden. We gaan na welke woorden en beelden gebruikt worden, maar ook welke woorden en beelden systematisch verborgen blijven (Machin & Mayr, 2012, p. 153). We besteden aandacht aan de manier waarop woorden en beelden gebruikt worden; voor de woordkeuzes, de toon waarop iets gezegd of afgebeeld wordt, de afstand in woorden en beelden en de zinsconstructies.

2.2.1. De plaats van terrorisme in het journaal

In een tekst wordt vaak impliciet het belang van een bepaald onderwerp of journaalitem aangeduid. Dat begint vaak al bij de plaats die een item krijgt in het journaal. Terwijl de aanslagen in Noorwegen vijf dagen (en in het VRT-journaal zelfs zes dagen) lang het journaal openen en vaak de eerste helft van het journaal domineerden, maakten de aanslagen buiten het Westen vaak deel uit van een zogenaamde nieuwscarrousel; een opeenvolging van enkele korte buitenlandse items eerder achteraan in het journaal. Vooral in het VRT-journaal maakten aanslagen vaak deel uit van zo'n carrousel, op één aanslag in Irak na. In het VTM-

nieuws bestond zo'n carrousel niet, maar ook hier werden aanslagen buiten het Westen opgenomen in een opeenvolging van kortere buitenlanditems meer achteraan in het journaal, op één aanslag in Pakistan na. Terwijl de aanslagen in Noorwegen dus meteen de aandacht vroegen van het publiek en deze ook vasthielden gedurende verschillende minuten, werden de verschillende aanslagen buiten het Westen vaak zodanig vluchtig weergegeven dat ze al snel dreigden vergeten te worden van zodra het journaal afgelopen was. Bovendien werden de aanslagen in Noorwegen vrijwel de hele week opgenomen in de hoofdpunten bij het begin en op het einde van het journaal. Aanslagen in het Oosten kregen deze aandacht niet. Op die manier werd al een eerste impliciet onderscheid gemaakt in belangrijkheid. De aanslagen in Noorwegen werden duidelijk bestempeld als zijnde belangrijk. De verschillende aanslagen in het Oosten werden eerder bestempeld als een randgebeurtenis van weinig belang.

2.2.2. Terreur en de dader(s) erachter

Om te beginnen kwam er na de aanslagen in Noorwegen steeds meer aandacht voor de identiteit en het profiel van de dader. De eerste dag werd er nog druk gespeculeerd over de mogelijkheid dat de terroristische groepering Al-Qaida achter de aanslag zou zitten (waarmee het discours over het Midden-Oosten als extremistisch en terroristisch gebied impliciet werd bevestigd, zie supra), maar van zodra duidelijk werd dat één enkel persoon, een mannelijke Noor, verantwoordelijk was voor de aanslagen, spitsten verschillende items zich toe op de man achter de aanslag. Zo ontstond in het nieuwsdiscours de daderfiguur Anders Behring Breivik als een fundamentalistische christen met extreemrechtse sympathieën, als een moderne kruisvaarder tegen het cultureel marxisme en de Islam. De journaals besteedden (zowel in gesproken en geschreven tekst als in beelden en videofragmenten) ruim aandacht voor het manifest en de internetfilmpjes die Breivik online plaatste en waarin hij zijn ideeën en verdere plannen of doelen neerschreef. Doorheen de dagen na de aanslagen werd telkens bericht over nieuwe en bijkomende verklaringen van Breivik aan de politie of rechter over zijn motieven, ideologie en plannen. Er werd verteld over zijn aandachtswens. Journalisten ontwikkelden zelfs theorieën over de vraag of hij spijt had van zijn daden: 'Hij bekennt, maar hij ziet zichzelf niet als een misdadiger'. En eigenlijk is dat zoveel als zeggen: ik heb hier geen spijt van,' luidde het bij een verslaggever van VTM voor het gerechtsgebouw in Oslo. Er was dus uitgebreide aandacht voor het verloop zijn proces (en hoe hij zich daarin gedroeg en opstelde), zijn vervolging en de discussie over de strafmaat die hij riskeerde.

Breivik werd ook veelvuldig in beeld gebracht. Niet zozeer via bewegende beelden (want die waren niet beschikbaar), maar wel via foto's die hij zelf op het internet plaatste, (wazige) foto's tijdens de schietpartij op het eiland en foto's in een gepantserde wagen onderweg van en naar het gerechtsgebouw. Telkens ging het om foto's in close-up die vaak nog werden ingezoomd ook. Ook zijn facebook –en twitterpagina werden getoond. Het publiek werd dus ook via beelden nauw verbonden met de dader. Er werd duidelijk een gezicht gekleefd op de man achter de aanslagen.

Maar ook zijn omgeving werd in beeld gebracht; aan de hand van camerabeelden van het flatgebouw en van de boerderij waar hij jarenlang woonde en zijn daden voorbereidde. Ook een oude schoolkameraad, burens en de taxichauffeur die hem nog vervoerde mochten

getuigen in het nieuws. Zelfs zijn vader werd opgezocht door de Noorse televisie en ook zijn verhaal kwam aan bod in de Vlaamse journaals. Telkens kwam hetzelfde verhaal naar boven; aan Breivik was niet veel verdachts of ongewoons te zien, hij leek al bij al een normale man. Breivik werd dus uitgebreid naar voor gebracht in tekst en beelden. Het publiek kreeg op die manier steeds meer inzage in het leven en het hoofd van de man achter de aanslagen; in zijn ideologie, motieven, verleden, omgeving, psyche, gedrag, aandachtswens en houding. Het betrof hen. Het bood hen een verklaring en stelde hen in staat een betekenis te geven aan de gebeurtenissen in Noorwegen. Ze sloegen erin een gezicht en identiteit te kleven op de daderfiguur Breivik. Alles werd persoonlijker. Maar het uitgebreid profiel vestigde ook meer en meer de aandacht op westers terrorisme als een individueel fenomeen.

Breivik werd benaderd als een individu. Hij maakte geen deel uit van een collectieve massa van terroristen, maar was een onafhankelijk persoon. Die focus op Breivik als individueel persoon gebeurde vaak impliciet in de keuze van woorden, zinsdelen en beelden. Meteen werd het westerse mediadiscours van de westerse verdachte als individu ingezet.

Opvallend in dit verband was het feit dat Breivik haast nooit werd afgeschilderd als een 'terrorist'. Breivik werd omschreven als een 'dader', 'schutter', 'moordende schutter', 'killer', 'massamoordenaar', wat veel persoonlijker, individueler en zelfs menselijker klinkt dan het woord 'terrorist', dat een meer collectieve en negatieve connotatie heeft. En hoe meer bekend werd over hem, hoe meer hij werd genoemd met zijn volledige naam. Breivik stapte doorheen de dagen dus steeds meer uit de anonimiteit. Eén keer werd gesproken over 'een terrorist die op eigen houtje werkt' wanneer men het had over het concept van eenzame wolven. Maar dit woord werd eerder algemeen gebruikt en niet specifiek of uitdrukkelijk toegespitst op de persoon Breivik. 'Eén terrorist kan waarden als vrijheid en democratie, zo belangrijk voor Noorwegen, toch doen wankelen,' klonk het dan weer in het VRT-nieuws. En ook in een later journaal van VTM klonken de woorden 'terrorist Breivik' en 'de (Noorse) terrorist'. Maar dit vormde al bij al slechts de uitzondering op de regel.

Bovendien werd Breivik niet louter passief in beeld of ter sprake gebracht, hij trad op als actieve actor. En die activiteit drong ook door tot in werkwoorden en zinsconstructies. Meteen werd toegespitst op de verantwoordelijkheid van dat ene individu. Een nieuwsanker zei tijdens een gesprek met de verslaggever ter plekke: 'Ontzettend veel leed daar, en de man die dat allemaal veroorzaakte, de dader Anders Behring Breivik...'. Een verslaggever van VTM vanuit Oslo sprak van een gelijkaardige 'hoofdrol die hij in het drama speelt' terwijl hij 'niet lijkt stil te staan bij wat ie heeft aangericht'. Een verslaggeefster van VTM sprak op een eerder dramatische manier over mensen die huilen en het hoofd buigen 'voor zij die door Anders Breivik de dood zijn ingejaagd.' Ze had het bovendien over 'slachtoffers van Breivik'. Opnieuw VTM sprak over 'massamoordenaar Breivik die vrijdag in Noorwegen 76 slachtoffers maakte.' En nog in VTM: 'Zij en 67 anderen, vooral jongeren, werden er koelbloedig doodgeschoten door Anders Behring Breivik.' Maar ook in het VRT-nieuws was te horen dat Breivik '76 levens op zijn geweten heeft'. Journaals spraken verder ook over 'een man die het vuur heeft geopend' en 'een man die begon te schieten'. De titel van een hoofdpunt van VTM luidde: 'dader moordde alleen'. En nog: 'de dader sloeg toe', 'hij heeft een bom doen ontploffen en op een groep jongeren geschoten.' Bovendien getuigen bovenstaande voorbeelden van een intieme, persoonlijke maar dramatische relatie tussen

dader en slachtoffer, wat de daden wegtrekt van het collectieve terrorisme (zie infra Deel II, 2.2.3.: Slachtoffers en hun hulpverleners).

Maar ook in de woordkeuze van de terroristische daad zelf viel één en ander op te merken. Er was vaak sprake van een ‘aanslag in Noorwegen’, ‘een moordende bomaanslag’ of ‘de dubbele aanslag’. Drie keer enkelvoud dus, alsof het om een aanslag *op* Noorwegen en haar bevolking ging. Andere keren werd er gesproken over ‘een schietpartij’, ‘acties’, ‘gruweldaden’, ‘een slachtpartij’, ‘zijn terreurdaden’, ‘dolle beschietingen’, ‘een (blinde) moordpartij’, ‘een massamoord’ of ‘(moorddadige) raid’. Men sprak dus wel al eens over ‘terreur’, maar het woord ‘terrorisme’ viel nooit tot heel zelden. Terroristische daden werd dus geïndividualiseerd, actief betrokken op één enkele dader en weggehouden van het meer collectieve ‘terrorisme’.

In de focus op Breivik als individu, werd hij ook steeds meer naar voor gebracht als een atypisch of deviant figuur binnen onze westerse samenleving. In dit nieuwsdiscours kregen niet alleen journalisten en reporters zelf, maar ook verschillende westerse experts een stem, waardoor de westerse visie op het rechtssysteem en de menselijke psyche nogmaals bevestigd werd. Hun theorieën werden naar voor gebracht en aanvaard als een halve waarheid. Ze kwamen vaak aan het woord en in beeld met volledige vermelding van hun naam en functie. Dit wekte een vorm van autoriteit en respect op, maar maakte hen ook tot personen die boven de “massa” uitkomen.

Zowel journalisten als institutionele en vooraanstaande stemmen wezen dan ook meermaals op Breivik als het typevoorbeeld van een ‘eenzame wolf’. Hij werd door zijn eigen advocaat, maar ook door bijvoorbeeld Vlaams advocaat Jef Vermassen (die tweemaal uitgenodigd werd in de VTM-studio) en directeurs van veiligheidsorganen zoals OCAD en Staatsveiligheid, afgeschilderd als een typische massadoder die alleen staat in zijn gedachtegoed. Breivik werd dus voorgesteld als een individu dat misschien wel deel uitmaakt van dezelfde westerse samenleving, maar niet onze diepgewortelde waarden van vrede en democratie deelt. Hij was ‘een vijand uit eigen rangen,’ viel ook te horen bij een reporter van VTM. Hij is dus deviant binnen de Noorse samenleving. Noorwegen als ‘een land dat zich zo graag als vredelievend voorstelt’ en ‘een land dat vrije meningsuiting zo hoog in het vaandel draagt’, klonk het bij een verslaggever vanuit Oslo. En nog: ‘Zo’n welvarend en rustig land, daar schrikt iedereen van.’ Er werd gesproken van ‘een aanslag die treft in het hart van de Noorse democratie.’

Ook in items over mogelijke banden tussen Breivik en andere Europese landen vonden we sporen van zo’n mediadiscours terug. Vaak werd gesproken over ‘extremerechts’ of ‘extremistische milieus’ wanneer het ging over banden tussen Breivik en andere (westerse) organisaties of partijen. Dergelijke woorden legden alweer de nadruk op het deviante kenmerk van haat, racisme en geweld, wat letterlijk enkel tot de extremen van onze democratische samenleving zou behoren.

Die individualisering en focus op deviantie bleek overigens ook uit het mediadiscours over de psyche van Breivik. Hij werd immers beschouwd als een ‘zieke geest’, ‘een gek’, wat hem nog meer deviant maakte. Hij was bovendien een man met een persoonlijkheidsstoornis, ‘iets wat diepgeworteld zit in het individu’, leerden we uit een interview met een Vlaamse psychiater. Ook het discours van politici hierover kwam aan bod in nieuws. Zo vertelde Vlaams minister-president Peeters dat ‘een samenleving moet voorkomen dat een zieke geest

toeslaat door solidariteit en respect hoog in het vaandel dragen.’ Ook Vanackere kreeg ruimte voor zijn visie. Het publiek kreeg te horen dat ‘mensen die gestoord zijn of zulke extremistische ideeën koesteren, geen toegang zouden mogen hebben tot wapens.’ Maar ook journalisten durfden expliciet uitgaan van de (bevooroordeelde) stelling dat Breivik gek was: ‘Anders Breivik is een ziek man, da’s duidelijk,...’ En ook op het einde van een verslag zei een journalist bij VTM nogal subjectief en ophitsend: ‘Als Breivik een gevaarlijke gek was, dan toch een die niet handelde in een voorbijgaande vlaag van waanzin.’ Ook een anker van VTM zei weinig objectief en verhullend: ‘Verbijsterende woorden van een man met duidelijk een verknipte geest’, en verder ‘een psychopaat.’

De vergelijking met niet-westerse aanslagen over het profiel van de dader is treffend. In geen enkele niet-westerse case werd vermeld van wie de aanslagen uitgingen. Of er werd met helemaal geen woord gerept over daders, of men vermeldde enkel algemene en vage omschrijvingen zoals ‘terroristen in Irak’. De journaals schiepen dus geen duidelijkheid wie deze ‘terroristen’ waren. We kregen ook niet te weten of het wel om meerdere personen binnen een organisatie ging en er misschien geen individu achter zat, net zoals in Noorwegen. Laat staan dat het publiek meer te weten kwam over de motieven, ideologie, psyche, persoonlijke achtergrond, doelen en overtuigingen van de dader(s). De achterliggende motieven en maatschappelijke factoren bleken nochtans dezelfde (zie supra Deel I, 3.1.: Terrorisme: kernelementen en oorzaken), maar de aandacht ervoor niet. Uit gegevens van de Global Terrorism Database bleek dat slechts bij twee aanslagen in onze casestudies niet bekend was wie de dader(s) waren. Bij de overige vijf aanslagen was wel duidelijk wie er achter de aanslagen zat (in twee gevallen) of tenminste wie er verdacht werd (in drie gevallen). Maar daarover kreeg het publiek niets of bijna niets te horen, noch bij VRT, noch bij VTM. Het publiek kreeg geen zicht op de mensen achter de aanslag en werd zo minder betrokken bij de gebeurtenissen. We weten niet waarom deze aanslagen gepleegd werden of wat de doelstelling was. Terroristen verdwenen in een anonieme massa van mensen.

Bij de aanslagen in Noorwegen spitste het mediadiscours zich toe op de daderfiguur als individu. Bij aanslagen buiten het Westen zagen we het tegendeel. De nadruk kwam te liggen op het collectieve en niet op het individuele aspect van terrorisme. Het VRT-journaal sprak eenmaal over mogelijke daders, met name in een item over aanslagen in Irak: ‘Dat soort aanslagen is een handelsmerk van Al-Qaida-aanhangers.’ Meteen werd de aandacht gevestigd op een terroristische organisatie en werd de verantwoordelijkheid van Al-Qaida als een halve waarheid naar vorgebracht. Ook over aanslagen in Pakistan vertelde VTM dat de ‘Taliban hebben gezworen dat ze de dood van Osama Bin Laden zouden wreken, maar dat ze met deze aanslagen niets te maken hebben.’ Er was dus sprake van mogelijke daders (en hun motieven), maar hun verantwoordelijkheid voor de aanslagen bleef eerder speculatief, wat vooroordelen over deze groeperingen kon bevorderen. Het publiek wist (of dacht te weten) dat een terroristische organisatie achter de aanslag zat, en daarmee was de kous af. Het beeld van niet-westers terrorisme als een collectieve daad werd bevestigd²⁴.

²⁴ Uiteraard is terrorisme buiten het Westen vaker het werk van organisaties en groepen dan van individuen. Maar uit gegevens van de GTD blijkt dat aanslagen ook in het Westen vaker het werk zijn van organisaties. En

Opvallend waren bovendien de termen die werden gebruikt om de aanslagen zelf aan te duiden. In Noorwegen kwamen vaak termen zoals ‘schietpartij’ of ‘moordaanslag’ aan bod. Deze wekten de indruk dat er een persoon of dader achter de aanslagen zat en zijn persoonlijker en individueler. In nieuws over niet-westerse aanslagen vonden we zulke termen niet terug. Hierbij wezen termen zoals ‘terrorisme’ of ‘terroristische aanslagen’ net op het collectieve aspect van terreur en geweld buiten het Westen. De titel van het VRT-nieuws voor het korte item over de aanslagen in Mumbai, India, luidde heel feitelijk: ‘terroristische aanslag in Mumbai.’ Ook in het VTM-nieuws over de aanslagen in Mumbai werd er gesproken van de overheid die uitgaat van een ‘terroristische aanslag’. VTM sprak in een item over aanslagen in Irak over ‘geweld’. VRT sprak van ‘(een) bomaanslag(en).’ Toch sprak het VRT-nieuws over aanslagen in Pakistan en Irak over een ‘zelfmoordaanslag’, wat dan weer wel een daderfiguur liet vermoeden. Ook de titel van een item van VRT over een andere aanslag in Irak luidde: ‘moordende aanslag’, wat individueler klonk, weg van het collectieve aspect van terrorisme. Maar dit was uitzonderlijk en in haast elk item werd gesproken over ‘terroristische aanslagen’.

En ook door de nadruk te leggen op ‘terroristen’ (in het meervoud dus) werd impliciet uitgegaan van niet-westers terrorisme als een collectief gebeuren. ‘Terroristen sloegen toe in wel 15 steden in het land,’ klinkt het in het VRT-nieuws over aanslagen in Irak. Eén keer sprak VRT over een ‘zelfmoordenaar die zijn auto liet ontploffen’. Er was dus tweemaal sprake van een groep of persoon die actief optraden. Er werden daders op de aanslagen geplakt. In deze (enkele) gevallen was terreur dus niet langer passief, maar wel actief, in tegenstelling tot loutere vermeldingen over bijvoorbeeld ‘terroristische aanslagen’ (zie hierboven). Eén enkele andere keer sprak VRT van ‘een man’ die zichzelf had opgeblazen. Hier werd dus eerder gefocust op de persoon zelf en niet zozeer op de (zelfmoord)terrorist, waardoor terrorisme net iets persoonlijker werd. Maar in de andere gevallen werd terreur collectief, passief en onpersoonlijk. Het publiek werd op een afstand geplaatst. Van mensen was al helemaal geen sprake meer.

In het onderscheid tussen het collectieve en het individuele schuilde ook het discours over deviantie van terroristische aanslagen en hun dader(s). Bij niet-westerse aanslagen werd op geen enkele manier gewezen op enige vorm van deviantie. In sommige zinnen bleek hoe terrorisme (impliciet) veralgemeend werd en beschouwd werd als “normaal” of “dagdagelijks”. ‘Dat is een veel gebruikte tactiek van terroristen in Irak,’ klonk het bijvoorbeeld in het VRT-journaal. Ook het VTM-nieuws sprak over dezelfde aanslagen over ‘nieuw geweld in Irak’. De indruk werd gewekt dat terreur inherent verbonden is met Irak of de Irakese cultuur. Over andere aanslagen in Irak zei het VTM-nieuws: ‘Karbala is voor de shiitische meerderheid een heilige stad. Er zijn nochtans al vaker dodelijke aanslagen gepleegd tegen shiitische pelgrims.’ Het tweede deel klonk vrij negatief en wekte de indruk dat mensen het “gewoon” zijn slachtoffer te moeten zijn van aanslagen. Het klonk alsof hun leed onbelangrijk of zelfs onterecht is. De aanslagen hoefden schijnbaar niet te verbazen. Ook

dan nog blijft het frappant hoe aanslagen ‘bij hen’ onmiddellijk (maar vaak impliciet) bestempeld wordt als een collectief gebeuren (zie ook supra Deel I, 3.2.: Journalistieke praktijken en discours in nieuws over terrorisme).

in de woorden en beelden over andere aanslagen buiten het Westen bleek dus hoe terrorisme wordt gezien als typisch en dus allesbehalve deviant.

2.2.3. Slachtoffers en hun hulpverleners

Bij de aanslagen in Noorwegen kregen niet alleen de dader, maar ook de slachtoffers en andere betrokkenen ruim aandacht in de opeenvolgende journaals van VTM en VRT. Cijfers over doden, gewonden en vermisten werden voortdurend bijgesteld en benadrukt. Via verschillende (amateur)beelden van het stadscentrum, het eiland en de slachtoffers en betrokkenen, maar ook via de vele getuigenissen en informatie kreeg het publiek een duidelijke kijk op beide aanslagen en hun slachtoffers. Het publiek kon zich inleven in de omvang en de impact van de aanslagen. VTM besteedde zelfs een studio-item aan een volledige reconstructie van de aanslagen en het parcours van de dader, grafisch weergegeven op een scherm en geduid door een journalist. Het stelde het publiek in staat de aanslagen actief te beleven en mee te leven met alle slachtoffers en betrokkenen.

Overlevenden en getuigen werden ter sprake en in beeld gebracht. Er werd ons verteld over hun trauma's en verwerkingsproces. Een titel van een verslag luidde letterlijk: 'Traumatische ervaring Utoya.' We zagen beelden van jongeren die zichtbaar waren aangedaan, omhuld in dekens, kleumend van de kou, wenend, schreeuwend, stil voor zich uitstarend, troost zoekend. Beelden van lopende en schreeuwende jongeren, begeleid door de woorden 'het begin van een nachtmerrie', betrokken het publiek zelfs onmiddellijk en genadeloos bij de trauma's en het verdriet van overlevenden. In de studio van VRT werd een jeugdpsychiater uitgenodigd om na te gaan hoe jongeren hun trauma kunnen verwerken. Verschillende getuigen kwamen aan het woord voor het oog van de camera, sommigen met bebloed gezicht. Het maakt de aanslag dramatischer en de betrokkenheid groter. Vele overlevenden kregen de kans hun persoonlijk verhaal te vertellen voor de camera over hoe zij de aanslagen beleefden, soms ingeleid door woorden zoals 'Lisa overleefde het en doet haar verhaal' of 'Jorgen zag hoe...'. Vaak werd hun volledige naam vermeld of getoond. Overlevenden en getuigen werden nooit massaal tegelijkertijd in beeld gebracht. Vaak getuigden ze alleen, samen met hun moeder of werden er slechts een twee –of drietal jongeren getoond, elkaar omhelzend en troostend. Beelden toonden dus intimiteit en speelden in op het persoonlijk verdriet. In tegenstelling tot dodelijke of zwaargewonde slachtoffers werden zij wel vaak in close-up in beeld gebracht, wat de betrokkenheid met het publiek stimuleerde. De aanslagen werden dus persoonlijk, het publiek werd van kortbij betrokken bij hun emoties, angst, verdriet en trauma's. Er was zelfs bijna (figuurlijk) oogcontact tussen slachtoffers, overlevenden en het publiek. Er was een vorm van persoonlijke interactie. Het publiek werd aangesproken.

Ook dodelijke of zwaargewonde slachtoffers werden menselijk en respectvol benaderd. De nadruk kwam dan ook te liggen op de mensen in de feiten en niet op de feiten zelf. Ook in taal. Journaals spraken over 'mensen die gewond raakten', 'mensen die omgekomen zijn', 'levens' en 'slachtoffers'. Slachtoffers werden dus als mens en individu behandeld en niet zomaar als onderdeel van een statistiek of dodencijfer. Al werd bij bijgestelde gegevens van

de politie in de Vlaamse journaals wel gesproken over ‘dodental’, ‘x aantal doden’, ‘cijfers’, maar dit bleek eerder uitzonderlijk. Soms werd zelfs de nadruk gelegd op de jonge leeftijd van vele slachtoffers, waardoor de gebeurtenissen nog dramatischer werden en dichterbij het publiek werden gebracht; ‘Tieners en twintigers werden brutaal doodgeschoten’.

In deze laatste zin valt nog een ander element op. Het thema van de dood werd actief gepresenteerd in woorden. Iemand doodschieten klinkt persoonlijker, directer en actiever dan bijvoorbeeld vermelden dat er x aantal mensen zijn omgekomen of x aantal doden zijn gevallen. Het was dramatischer en intiemer. Een ander vaak terugkerend voorbeeld was ‘vermoord’. Iemand vermoorden wekte de indruk dat er één iemand verantwoordelijk was. Het ging om een intieme maar dramatische relatie tussen dader en slachtoffer (zie ook supra: Deel II, 2.2.2.: Terreur en de dader(s) erachter). Het bracht de daden steeds verder weg van de collectieve aard van terrorisme en dichterbij het publiek.

Bovendien werd ook in beelden respect getoond. Dodelijke slachtoffers of zwaargewonden werden nooit van kortbij of herkenbaar in beeld gebracht. Beelden waren voldoende in close-up om het publiek te betrekken en te raken, maar men bewaarde steeds een respectvolle afstand die niet inspeelde op sensatie. Beelden van lijken aan het rand van het water bijvoorbeeld werden van op een respectvolle afstand getoond en waren ietwat wazig, zonder erin te falen het publiek te raken. Ook de eerste begrafenissen van slachtoffers op het eiland werden een week later sereen bericht en in beeld gebracht. Het publiek sloeg erin een gezicht te kleven op de slachtoffers.

Maar de impact van de aanslagen bleef niet beperkt tot de directe betrokkenen en hun naasten alleen. Want de hele Noorse bevolking rouwde mee, zo bleek uit de vele berichten en beelden van Noren die bloemen neerlegden in de stad, zachtjes huilden, troost zochten, elkaar omhelsden en massaal deelnamen aan herdenkingsplechtigheden. ‘Noren treuren’, ‘De Noren zijn in diepe rouw na de dubbele aanslag op hun land’, klonk het. ‘De Noren blijven massaal rouwen om de slachtoffers van het bloedbad.’ ‘Dit is één volk verenigd in verdriet.’ De toon in de tekst was sereen en respectvol. Titels van verslagen werden haast lyrisch: ‘Nachtelijke wake in Oslo’. ‘Het centrum van Oslo lijkt wel een bedevaartsoord,’ klonk het bij een verslaggever. Beelden van plechtigheden in de stad toonden enerzijds long-shotbeelden van de vele mensen die ‘samenkwamen om hun verdriet te delen’, en anderzijds meer close-ups van huilende, troostende of rouwende mensen. In beide gevallen kwamen de Noren naar voor als een hechte gemeenschap in rouw en werd het publiek betrokken bij de Noren en hun emoties.

Maar ook de Noorse premier, koning en kroonprins kwamen herhaaldelijk aan het woord en in beeld terwijl ze mensen trachtten te troosten en steunen. En ze werden met naam genoemd. ‘Premier Jens Stoltenberg is aanwezig om troost te brengen’ en ‘ook de koning sprak moed in’, ondersteund door beelden waarin de landsleiders troost boden. Ze spraken hun volk ook toe op verschillende plechtigheden. Interviews of toespraken werden vaak gefilmd in close-up, wat hen dichterbij het publiek bracht en hen bovendien menselijker maakte. En ook zij rouwden mee. Verschillende woorden en beelden maakten de premier en de Koninklijke familie tot mensen met emoties. Journaals spraken over ‘een zichtbaar geëmotioneerde Stoltenberg’ en vertelden: ‘ook de koning en koningin toonden hun emoties’ en ‘ook de prinses laat haar tranen lopen’. Gevolgd door close-up beelden van de Koninklijke familie in

tranen. Verschillende symbolen van rouw werden benadrukt; bloemen, kaarsen en vlaggen die half stok hingen.

Beide journaals besteedden dus ruim aandacht aan de collectieve rouw van de Noorse bevolking. De Noren werden gezien als een gemeenschap, verenigd in verdriet voor de slachtoffers van de aanslagen. Terrorisme werd meteen heel menselijk. Er werd aangestuurd op gevoelens en emotie.

Hulpverleners en politie –of veiligheidsdiensten werden massaal ter sprake en in beeld gebracht. Maar ze waren meer dan enkel aanwezig. Ze traden actief op. Zo werd er uitgebreid aandacht besteed aan de opvang van overlevenden en hun naasten in centra in de stad. Het publiek kreeg informatie en beelden te horen en zien waaruit bleek dat gegeven werd om slachtoffers en overlevenden. We kregen verplegers en artsen te zien die jongeren op hun schouder droegen of verzorgden. Ze werden niet aan hun lot overgelaten. Men filmde en sprak over politie en speurders die alles in het werk stelden om vermisten terug te vinden en zich bezighielden met de identificatie van slachtoffers en het verder sporenonderzoek op de plaatsen van de aanslag. Gewonden en andere betrokkenen werden niet hulpeloos achtergelaten, ze werden geholpen, voor de camera's. Die activiteit weerklonk ook in de zinsconstructies en woorden. Journaals spraken over 'ziekenwagens die af en aan reden', over 'jongeren die worden opgevangen', over 'hulpverleners die urenlang druk bezig zijn'. Er werd 'gezocht naar vermisten'.

Maar niet alleen hulpdiensten, ook gewone Noren traden actief op en boden hulp daar waar ze konden. Het Vlaamse publiek kreeg te zien en te horen hoe ook zij op zoek gingen naar mensen onder het puin, gewonden wegdroegen of verzorgden en hoe vissersbootjes jongeren van het eiland probeerden te redden. 'Iedereen doet wat ie kan' viel te horen in het nieuws, ze 'kwamen spontaan te hulp'. Een VTM-verslaggever voer mee met een schipper die de jongeren te hulp kwam en zijn verhaal vertelde en reconstrueerde. Hij eindigde zijn verslag met de woorden: 'Veel jongeren hebben hun leven te danken aan mensen zoals Kasper of zijn vrienden die zomaar belangeloos met hun bootjes te hulp kwamen'. VRT maakte een apart item over een gewonde jongen in het ziekenhuis. Daarin zat ook een interview gemonteerd waarin een jonge vrouw getuigde hoe ze de jongen redde uit het water nabij het eiland. Ze werd aangekondigd als 'redster x' die samen met haar vrienden 'x warm hield tot er hulp kwam'. Dit zijn het soort actieve heldenverhalen waarbij een publiek een warm gevoel krijgt en die hen steeds meer verbinden met de aanslagen en hun slachtoffers of betrokkenen. De Noren vormden dus een hechte gemeenschap die elkaar bijstond en niet gewoon machteloos of hulpeloos toekeek op de "scène".

Ook België werd betrokken in de rouw van de Noren. Verschillende Vlamingen in Noorwegen deden hun verhaal (via Skype of rechtstreeks aan de verslaggever ter plekke), er was aandacht voor een minuut stilte op de Gentse Feesten en de journaals brachten een bezoek aan de Noorse gemeenschap in Antwerpen. Beide nieuwshuizen stuurden daarbovenop ook nog eens hun verslaggever naar Noorwegen om daar ter plekke het nieuws te verslaan met eigen beeld- en klankmateriaal, getuigenissen te sprokkelen en een beeld te scheppen van hoe Noorwegen omgaat met de aanslagen. 'We gaan rechtstreeks naar Noorwegen' of 'We gaan naar Tim Verheyden, voor ons nog altijd in Noorwegen.'

Vervolgens was de verslaggever live te zien voor het eiland Utoya of in het centrum van Oslo. Ook in hun woorden probeerden verslaggevers het publiek figuurlijk naar Noorwegen te halen, vaak in combinatie met beelden. ‘Hier op dit eiland achter mij (wijzend achter zich) zijn nu al 85 doden gevallen’, ‘je ziet het hier achter mij’, ‘je voelt de spanning, de waakzaamheid’ en ‘De sfeer is hier heel ingetogen’. Dit creëerde een sterk gevoel van belangrijkheid en nabijheid. De boodschap die impliciet naar voor gebracht werd was die van; ‘we zijn erbij omdat we er bij moeten zijn, omdat het belangrijk en relevant is’. Ze wilden ook het publiek betrekken in het verdriet en ongeloof van de Noren. Ze speelden bovendien in op de zintuigen van het publiek en probeerden om het publiek de sfeer en de impact van de aanslagen zelf te laten zien, horen en zelfs voelen.

In de journaals kwam ook een vorm van Belgisch egocentrisme naar voor. VTM wijdde een item aan een gesprek met toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Vanackere met de zogenoemde ‘geruststellende boodschap’ dat er geen landgenoten betrokken waren bij de aanslagen in Noorwegen. Hoewel er duidelijk een verbondenheid was tussen westerse landen, ging een groot deel van de bezorgdheid ook naar eigen landgenoten.

Aanslagen buiten het Westen werden feitelijk en materialistisch in beeld gebracht en bericht. Er gold geen algemene bekommernis om slachtoffers, nabestaanden, betrokkenen en getuigen. Vaak werd er gesproken over waar de aanslag precies plaatsvond, tegen wie de aanslag bedoeld was of welke tactiek werd gebruikt door de terroristen. Hierdoor werden de aanslagen iet of wat geduid en gesitueerd, wat goed is. Maar daar hield de aandacht vaak op. Centraal stonden de feiten en niet zozeer de mensen in die feiten.

En zelfs in het weergeven van de feiten was afstand te zien en te horen. ‘Eén van de ontploffingen situeerde zich op een markt,’ viel te horen in het VTM-nieuws over de aanslagen in Mumbai. ‘Er zijn drie bommen ontploft, één ervan op een drukke markt,’ klonk het in het VRT-journaal. In een item over aanslagen in Irak zei VTM: ‘In Kirkoek zijn drie auto's tot ontploffing gebracht.’ ‘De zwaarste aanslagen zijn gepleegd/gebeurden in de stad Koet,’ klonk het in de journaals. Ook andere titels klonken eerder materialistisch: ‘Autobommen ontploffen in Kirkoek’, ‘Een bom ontplofte op een markt vlakbij een groepje bouwvakkers.’ Merk hierbij vooral de passieve zinsconstructies op. Het perspectief vertrok vanuit het voorwerp, niet vanuit het onderwerp. De nadruk lag dus op de feiten en gebeurtenissen (de bomaanslagen en de schade die deze veroorzaakten), niet op de mensen die daarbij betrokken waren. En net zoals materialistische en algemene termen zoals ‘terroristische aanslagen’ of ‘explosies’ een afstand creëerden tot de dader(s) (zie supra), werden op die manier ook slachtoffers op een afstand geplaatst. Van een soort intieme maar dramatische relatie tussen dader en slachtoffer was geen sprake²⁵.

Beelden toonden vaak enkel de schade na de aanslag aan gebouwen of wagens. Van mensen werden geen close-upbeelden gemaakt zoals in Noorwegen, maar wel van beschadigde auto's en gebouwen. Het publiek leek wel meer betrokken te worden bij beschadigde voertuigen dan

²⁵ Uiteraard waren de aanslagen in Noorwegen ook intiëmer dan de verschillende aanslagen buiten het Westen. Niet-westerse aanslagen gebeurden vaak eerder afstandelijk aan de hand van een bom. Ook Breivik liet een bom ontploffen, maar hij bracht ook mensen om het leven door hen persoonlijk neer te schieten van op korte afstand. Maar door termen zoals ‘terroristische aanslagen’ of ‘explosies’ werd de relatie tussen dader en slachtoffer gewoon helemaal onzichtbaar gemaakt.

bij gewonden en slachtoffers. Materiële schade werd belangrijker geacht dan menselijke schade, zo leek het. Door dit alles werd afstand gecreëerd en werd het publiek nauwelijks betrokken bij de aanslagen. Ook beelden over de aanslagen in Noorwegen toonden schade, maar deze gingen steeds gepaard met beelden van slachtoffers, nabestaanden, getuigen en hulpverleners.

Slachtoffers, nabestaanden en getuigen werden dan ook nauwelijks gehoord of in beeld gebracht, laat staan het leed waarmee ze waarschijnlijk geconfronteerd werden. Noch slachtoffers, getuigen of nabestaanden werden gehoord. Ze werden onzichtbaar en anoniem gemaakt. Er was geen of nauwelijks ruimte voor getuigenissen en persoonlijke verhalen van slachtoffers en betrokkenen. Enkel bij een aanslag in Irak besteedde het VRT-journaal kort aandacht aan de getuigenis van een man die de aanslag zag gebeuren. Maar ook hier bleef de nadruk op de feiten liggen, niet op het menselijke of emotionele.

Als slachtoffers en getuigen al in beeld werden gebracht, was dit van op een zekere afstand of met hun rug naar de camera, wat het moeilijk maakte om het publiek te betrekken bij hun emoties. Er was geen enkele vorm van interactie te zien tussen mensen voor de camera en het publiek achter het televisiescherm. De mensen die werden getoond in de beelden waren slechts stille getuigen; ze keken machteloos toe. Slachtoffers of getuigen kregen vaak letterlijk geen gezicht.

De oorspronkelijke klank bij de beelden werd bovendien weggefilterd en vervangen door de stem van het nieuwsanker vanuit de studio (een zogenaamde voice-over). Hierdoor was er ook nauwelijks complementariteit tussen woorden en beelden; de ingesproken informatie en de beelden ondersteunden elkaar niet en misten hun doeltreffendheid en betekenis. Alleen al door deze techniek werd afstand gecreëerd tot de slachtoffers. Niet de slachtoffers of betrokkenen zelf, maar wel de journalist vertelde hun verhaal. Of vertelde het juist niet.

Bij aanslagen in Pakistan werd getoond hoe mannen met de handen puin ruimden na de aanslag, maar ze werden van op een afstand gefilmd, kwamen niet aan het woord en van emoties was niets te zien. VTM toonde in twee verschillende journaals beelden van een man die zichtbaar met zijn armen zwaaide en iets riep naar blussende brandweermannen. Maar de stem van de journalist dempte zijn stem en de man werd van achteraan gefilmd. Ook VRT brengt in een item over andere aanslagen mannen in beeld die dingen riepen, ook hier gedempt door de voice-over van de journalist. De kans dat het publiek hun emoties verkeerd interpreteerde en koppelde aan gevoelens van woede en agressie, werd reëel. Alweer werd afstand opgewekt in beelden en het gebrek aan oorspronkelijke klank.

In het VRT-item over Mumbai viel het volgende te horen: ‘Onder de slachtoffers zouden geen buitenlanders zijn.’ Het leek dus wel alsof de voornaamste aandacht niet ging naar de vele slachtoffers in Mumbai zelf, maar wel naar buitenlandse slachtoffers, slachtoffers die misschien wel dichter ‘bij ons’ stonden. Al viel hier wel duidelijk het woord ‘slachtoffers’, maar dit woord was eerder uitzonderlijk en werd in dit geval bovendien gebruikt in combinatie met de vermelding van buitenlanders.

Het publiek kreeg dus nauwelijks iets te horen of te zien van slachtoffers of verdriet, alsof het er niet was. Betrokkenheid en medeleven werd zo haast onmogelijk gemaakt.

Aandacht voor slachtoffers bleef bovendien meestal beperkt tot de vermelding van het aantal doden en gewonden. En ook daarin merken we afstand. Meer nog: van 'slachtoffers' was vaak letterlijk geen sprake. 'Daarbij zijn zeker 20 doden gevallen,' klonk het in het VRT-journaal over de aanslagen in Mumbai. Ook VTM hanteerde dezelfde woorden: 'Daarbij zijn zeker 17 doden gevallen en 81 gewonden.' 'In Irak zijn tientallen doden gevallen'. Het ging dus telkens om 'doden', haast nooit om mensen of slachtoffers. Bovendien klonken deze zinnen passief. Mensen werden niet omgebracht of vermoord, ze kwamen niet om het leven. Er vielen doden. De nadruk lag op het getal, de statistieken, niet op de mensen achter de cijfers. Maar daarom zeker niet altijd. 'In november 2008 kwamen bij aanslagen in Mumbai 166 mensen om het leven,' klonk het in het VTM-journaal. Ook in het VRT-nieuws over aanslagen in Irak klonk het: 'In de Iraakse stad Kirkook zijn minstens 7 mensen om het leven gekomen.' En ook over andere aanslagen in Irak zei VRT: 'Zeker 37 mensen kwamen hier om.' VTM berichtte over aanslagen in Irak waar 'zeker 16 mensen werden gedood.' Hier lag de nadruk meer op de mensen achter de aanslagen die om het leven kwamen. De dood werd actiever voorgesteld. Het kon dus ook menselijker.

Maar hoe dan ook ging het vaak slechts om een benadering; 'zeker 20/40', 'minstens/zeker 7', 'bijna 100 andere gebedsgangers', 'tientallen'. Het werkelijke aantal omgekomen personen deed er niet toe, zo leek het wel. Het werd schijnbaar geminimaliseerd. Dat stond dwars op de berichten over het aantal slachtoffers in Noorwegen, waar de exacte en bijgestelde cijfers telkens meegegeven werden. Tenslotte werden cijfers over het aantal doden en gewonden niet ondersteund door de beelden, die gedurende die informatie eerder ingingen op beschadigde gebouwen en voertuigen of omstanders en hulpverleners die eerder passief toekeken in de straten.

Bij aanslagen in het Oosten werden nauwelijks hulpverleners getoond, op hier en daar enkele brandweerlui, agenten, militairen of verplegers na. Maar ze waren slechts aanwezig, zonder veel meer. Vaak werd er over hen niet gesproken, stonden ze alleen of ondernamen ze geen of weinig actie. Zelf kregen ze bovendien geen stem. Ze maakten deel uit van een soort passieve massa die na de aanslagen machteloos op straat stond en toekeek. Ze waren net zoals de mensen op straat slechts getuigen van de aanslagen. Van controle was geen sprake. Zelden werden omstanders en hulpverleners bovendien van dichtbij in beeld gebracht. Enkel bij aanslagen in Pakistan was kort te zien hoe een man werd weggedragen op een brancard en hoe mensen behandeld werden in een ziekenhuis. Ook bij aanslagen in Irak was in het VRT-nieuws te zien hoe een man zwaargewond werd weggedragen op een brancard. En ook bij een aanslag in Mumbai was op het eind van het item te zien hoe een gewonde man werd weggedragen door omstanders. Maar deze beelden waren te kort en te vluchtig om het publiek te raken en te betrekken en werden bovendien niet ondersteund door de informatie over slachtoffers in de voice-over.

Ook van politieactie was nauwelijks iets te zien of horen. VRT vermeldde wel dat 'de bom ontplofte naast de weg terwijl een politiepatrouille naar de plaats reed waar een paar minuten eerder een andere autobom was ontploft.' En ook in beide journaals over andere aanslagen in Irak klonk: 'Toen hulpverleners en agenten kwamen aanlopen ontplofte een tweede bom' en 'toen hulpverleners en omstanders zich rond die plaats verzamelden, ontplofte de tweede bom.' Ook over andere aanslagen in Irak vertelde VTM: 'Toen de hulpdiensten arriveerden,

ontploften nog eens drie ladingen springstof.’ Hieruit bleek wel actie van de politie en hulpverleners (ze waren immers onderweg naar de plek van een eerdere aanslag), maar wellicht paste deze informatie eerder binnen de weergave van de feiten en de reconstructie van de bomaanslag zelf en was er geen aparte focus op politieacties.

Bovendien werden politiediensten in tegenstelling tot de Noorse politie niet gehoord, nog via een getuigenis, noch via bijvoorbeeld persconferenties of officiële verklaringen. Ook al werden getuigen en hulpdiensten getoond of vermeld in beelden en tekst, het publiek werd niet betrokken bij hen.

Een opvallende uitzondering op dit vlak was de berichtgeving van VTM over aanslagen in Pakistan. Er was ruimte voor een apart verslag waarin meer werd verteld over de huidige situatie in het land en de mogelijke daders en hun motieven. Meer nog: ook slachtoffers en hulpverleners werden vrij uitgebreid en actief in beeld gebracht. En de toon was dramatischer en emotioneler dan anders. Ook hier bleef er aandacht uitgaan naar materiële schade. De eerste beelden toonden grote brandhaarden en rustten dus ergens op spektakel. Maar het evenwicht helde voor het eerst over naar de menselijke schade. Het verslag sprak over ‘35 mensen die daarbij omkomen.’ Er is sprake van ziekenhuizen ‘die overvol liggen met gekwetsten’, ‘meer dan 90 mensen raakten gewond.’ Gewonden werden in beeld gebracht, zowel op straat als in het ziekenhuis, ondersteund door andere mensen en hulpverleners. De aanslagen werden persoonlijk en menselijk gemaakt. Eén getuige op straat en één gewonde in het ziekenhuis werden in close-up geïnterviewd. En meer nog: ze werden genoemd met hun volledige naam. Slachtoffers en getuigen kregen dus een gezicht; het waren mensen. Ook hulpdiensten werden actief in beeld gebracht; het publiek zag beelden van hulpverleners die gewonden wegdroegen op brancard en zag en hoorde de sirenes van ziekenwagens. Deze actie werd ook ondersteund in de woorden van de voice-over: ‘Reddingswerkers liepen af en aan op zoek naar mensen onder het puin.’ Er was dus sprake van hulp, organisatie, controle en solidariteit. Er was meer betrokkenheid tot de gebeurtenissen, maar toch bleef er nog altijd een grotere afstand tot de gebeurtenissen en de Pakistaanse burgers dan bij de aanslagen in Noorwegen. De Pakistanen bleven desalniettemin Anderen, maar stonden voor even dichterbij tot ‘ons’.

2.2.4. Reactie vanuit de ordediensten en politiek

Naast de representatie van de reactie van hulpdiensten en politie net na de aanslagen, is het ook interessant om na te gaan hoe nieuws inging op reacties en onderhandelingen op het hogere niveau; hoe ordediensten en politici reageerden op de aanslagen. Noorwegen stond niet stil na de aanslagen maar ondernam actie, dat kreeg het publiek te horen en te zien in het nieuws. Journaals besteedden aandacht aan de zoektocht naar verdachten en verantwoordelijken achter de aanslagen en aan de (speur)acties van politie –en veiligheidsdiensten om bijkomende of toekomstige terreurdaden te voorkomen en/of beter aan te pakken. Meteen na de aanslagen klonk al de mededeling dat ‘er een crisisvergadering zou worden gehouden’. De politie bleef op zoek naar eventuele medeplichtigen en hield rekening met mogelijke bijkomende aanslagen. Speuracties in de woonst van de dader en die van

mogelijke medeplichtigen werden in beeld gebracht. ‘Ondertussen is de politie binnengevallen in de boerderij van Breivik,’ klonk het dan in het nieuws, ‘In de woonplaats van de dader is de politie nu aan het werk.’ Verschillende mensen werden opgepakt, waarvan één herkenbaar voor het oog van de camera. De stad werd zichtbaar bewaakt door zwaarbewapende militairen. ‘Het leger en de politie gaan het stadscentrum strenger bewaken’ en ‘Zwaar bewapende militairen bewaken de omgeving, wat hier tot voor kort eerder ongewoon was’. De premier gaf aan een onderzoekscommissie naar de aanslagen te organiseren. Het politieonderzoek reikte zelfs tot bij een bedrijf in Polen, waar Breivik kunstmest inkocht voor de bom. Verschillende autoriteiten van de Noorse politie, het Noorse gerecht en Breiviks advocaat kwamen aan het woord, vaak met naam en functie, waardoor ze meer als persoon maar ook als autoriteit naar voor werden gebracht. Ze werden ook in beeld gebracht tijdens de vele interviews en persconferenties, vaak in (semi)close-up, wat hen dichterbij het publiek bracht zonder in te boeten op een vorm van respect en autoriteit. In het mediadiscours werd dus de actie en controle van politie –en veiligheidsdiensten steeds opnieuw benadrukt. Er werd controle uitgeoefend, men keek niet lijdzaam toe.

Maar er was ook ruimte voor kritiek en debat in het nieuws. Zo werd er kritiek geuit op het trage politieoptreden op het eiland waar de schietpartij plaatsvond. VTM ging, meer dan VRT, op zoek naar een medeverantwoordelijke voor de impact van de aanslagen; ‘de dader kon zoveel slachtoffers maken omdat het anderhalf uur duurde voor de politie aankwam op het eiland’, ‘de politie zei dat er eigenlijk een agent moest zijn, maar waar die zat is niet duidelijk’, ‘er was ook geen helikopter’, ‘het duurde even’. En ook in een later journaal vertelde een verslaggever van VTM: ‘Eén van de opvallende zaken is dat terrorist Breivik maandenlang verdachte dingen kon opzoeken op internet zonder op te vallen bij de politie’. Daarnaast werd de discussie aangegaan over de zogenaamde open maatschappij in Noorwegen. ‘Volgens de Noorse premier Stoltenberg is het enige verweer tegen terreur meer democratie en meer openheid,’ viel te horen in het nieuws over de aangekondigde onderzoekscommissie. Gewone burgers, een politicus en een Noorse journaliste kwamen aan het woord in het VRT-journaal en uitten hun visie op onderwerpen zoals de maximumstraf van 21 jaar en het verbod op wapendracht bij politieagenten. De tolerantie en democratie van de Noorse samenleving werd dus ter discussie gebracht.

De aanslagen (maar ook de debatten en discussies eromheen) bleven niet beperkt tot Noorwegen alleen. Verschillende andere staten en actoren werden betrokken in de Vlaamse journaals, al zijn het vooral de Europese elite en de zogenaamde ‘experts’ die gehoord werden. Westerse staatshoofden of andere leiders zoals Obama, Barroso, Van Rompuy, Letorme reageerden vol afschuw en onbegrip in het nieuws. Regeringsleiders en journalisten spraken van ‘Noorse collega’s’ in interviews. Dit waren aanslagen die niet alleen Noorwegen troffen, maar de hele westerse democratie. En via vooraanstaande leiders kwam dit westerse discours ook terecht in nieuws. In Brussel werd een week later een speciale bijeenkomst gehouden om de terreurdaden te bespreken met de verschillende EU-lidstaten, om beter samen te werken en informatie uit te wisselen en op die manier aanslagen zoals deze te vermijden. De directeur van OCAD kwam aan het woord, net als een westerse anti-terreurexpert. Verschillende radicaalrechtse partijen in Europa kwamen onder vuur te liggen.

VRT wijdde een item aan de verschillende partijen en figuren die vermeld werden in het manifest en dus een voorbeeld vormden voor Breivik. Merk op dat enkel Europese partijen in het debat betrokken werden, alsof extremisme enkel een fenomeen was dat zich langs de zijlijn van de westerse wereld voordeed en alsof het risico op terreur enkel ‘bij ons’ telde en belangrijk was. Het nieuws wekte dus een beeld op van westerse solidariteit, controle en actie. Van zodra duidelijk werd dat ook België werd vernoemd in het manifest van Breivik als mogelijk doelwit voor aanslagen, dat een Vlaams Belanglid het manifest doorgestuurd kreeg van Breivik en dat Vlaamse politici als inspiratiebron dienden voor Breiviks gedachtegoed, verschoof een groot deel van de focus bovendien naar ons land. In het VRT-journaal klonk de titel van een verslag direct, aanwijzend en persoonlijk: ‘Ook België gevisieerd door Breivik’. De directeur van OCAD werd meermaals aan het woord gelaten over de vraag of we gevaar liepen, of er onderzoek nodig was naar een (virtueel) netwerk rond Breivik, of er bijkomende veiligheidsmaatregelen kwamen, enzovoort. Maar er kwam ook aandacht voor zogenaamde geestesgenoten van Breivik in België, voor een mogelijk netwerk dat reikte tot ons land. ‘Staatsveiligheid onderzoekt alle contacten tussen ons land en Anders Behring Breivik,’ luidde het. De directeur van Staatsveiligheid kreeg hierbij een stem. Geestesgenoten werden bovendien gezocht bij enkele Vlaamse politici, want blijkbaar fungeerden zij en hun ideologie als inspiratiebron voor het manifest en de aanslagen van Breivik.

Bij aanslagen buiten het Westen werden overheden en autoriteiten niet of nauwelijks vermeld. Laat staan dat ze aan het woord gelaten werden, dat ze een stem kregen. Enkel in het VTM-nieuws over de aanslagen in Mumbai viel te horen dat ‘de overheid uitgaat van een terroristische aanslag.’ En ook over aanslagen in Pakistan liet VTM weten dat ‘de tweede aanslag volgens politie het werk is van een zelfmoordterrorist’. Maar daar bleef het bij. Van actie was geen sprake, integendeel. De vermelding straalde eerder passiviteit uit. Er was geen aandacht voor eventuele acties, maatregelen of gesprekken op hoger niveau. Voor individuele politici of politiemensen was er evenmin aandacht. Zij kregen ook hier geen stem. Terwijl in het nieuwsdiscours over de aanslagen in Noorwegen meteen op zoek werd gegaan naar de mogelijke dader(s) achter de aanslagen, was hiervan geen sprake in het nieuws over niet-westerse aanslagen. Er was blijk van een algemene desinteresse van journaals in de zoektocht naar verdachten en verantwoordelijken. Het publiek kreeg mogelijk de indruk dat de overheid niets ondernam tegen de terreurdaden, dat het hulpeloos en passief de aanslagen aanschouwde²⁶. Bij aanslagen buiten het Westen bleven vele vragen over het beleid en de reactie van nationale en internationale overheden dus onbeantwoord.

Toch besteedde VTM kort aandacht aan achtergrondinformatie over aanslagen in Irak: ‘Er zijn de laatste tijd vaker dergelijke aanslagen in Irak nu de Amerikanen zich klaar maken om het land te verlaten tegen het einde van het jaar.’ Toch spitste de aandacht zich dus vooral toe op de Amerikaanse (dus westerse) betrokkenheid bij de aanslagen. Bij een aanslag in Irak op 15 augustus 2011 was er in het VRT-journaal zelfs ruimte voor een apart verslag over de verschillende aanslagen. Het item plaatste de feiten wel in perspectief en duidde ze (meer dan

²⁶ Misschien is dit ook wel zo, maar op deze manier wordt spontaan een beeld van passiviteit naar voor gebracht, zonder dat een alternatieve visie nog kans maakt.

bij andere cases), maar de duiding spitste zich vooral toe op de aanwezigheid van Amerikaanse troepen en de onderhandelingen tussen Irak en de VS. Ook hier was de interesse dus vooral geopolitiek, met een focus op westerse betrokkenheid. Niet zozeer de actie en het beleid van de niet-westerse autoriteiten stond dus centraal, maar wel de actie van westerse landen en hun militieën. Irakese soldaten of autoriteiten werden zelfs niet in beeld gebracht of vermeld, laat staan aan het woord gelaten. Amerikaanse soldaten werden dan weer zwaarbewapend in beeld gebracht, wakend over een straat of wijk. Niet-westerse landen bleven machteloos en hulpeloos achter, afhankelijk van westerse hulp, zo leek het. Dat laatste klonk ook even vrij expliciet in het VRT-journaal over een reeks aanslagen in Irak en de onderhandelingen tussen de VS in Irak: ‘Maar er is ongerustheid of de Irakezen het werk alleen aankunnen.’

2.2.5. De toon van nieuws

Een andere opvallende tegenstelling tussen journaals over westerse aanslagen en niet-westerse aanslagen, is de toon van zowel gesproken taal als beeldtaal. In deze laatste paragraaf van de analyse van de tekst gaan we na hoe de berichtgeving over terrorisme verschilt in het gebruik of de afwezigheid van emoties en drama. Vooral op dit vlak vielen overigens tegenstellingen te ontdekken in de manier waarop de VRT en VTM omgingen met de aanslagen in tekst en beeld. Dat is geen toeval en heeft veel te maken met de specifieke statuten en doelgroepen van beide zenders (zie infra Deel II, 2.3.: Analyse van de discursieve praktijken).

Bij de aanslagen in Noorwegen lag de focus niet langer enkel in het weergeven van de feiten en gebeurtenissen, maar verschoof hij ook voor een deel naar het bieden van verklaringen en betekenissen. En dat uitte zich in de toon van woorden en beelden. Taal werd emotioneler en dramatischer en verliet gedeeltelijk haar ideaal van neutraliteit. Er werd een verhaal verteld, een verhaal over en voor mensen ‘zoals wij’. Journalisten leefden mee met slachtoffers en de Noorse bevolking. Emoties en trauma’s werden overgebracht en gespiegeld naar het publiek. Ook journalisten en reporters lieten dus soms hun emoties even de vrije loop, in hun woorden en zelfs in hun gelaatsuitdrukking. Door gebruik te maken van emotioneel taalgebruik en dramatische beelden werd het publiek steeds meer betrokken in het Noorse verhaal, alsof ze er zelf deel van uitmaakten.

Vooral VTM hanteerde regelmatig zwaar, emotioneel en dramatisch taalgebruik en speelde in op de gevoelens van het publiek. Het sprak van een ‘bloedbad’, ‘een ramp’, ‘gruweldaden’, over mensen ‘in shock’, een eiland ‘bezaaid met lichamen’, ‘vreselijke taferelen’, ‘afgeslacht’, ‘knallen’, ‘afmaken’, een ‘nachtmerrie’ en ‘een kogelregen.’ ‘Zo veel doden, soms zijn er gewoon geen woorden voor zo’n groot verdriet, dit zal nog lang nazinderen,’ klonk het bij een reporter. En nog: ‘Wat gisteren gebeurd is, tart alle verbeelding. Die beelden blijven bij’. Meer nog: vaak werd er ook ingespeeld op mogelijke gevoelens van angst bij het publiek. In een gesprek over de straf die Breivik te wachten stond, zei de verslaggever: ‘Dan moet je goed beseffen dat een man die ongeveer 90 mensen afgeslacht heeft, vrijkomt op z’n 50ste à 60ste’. Meer nog dan emotioneel, was dit ergens ook licht ophitsend. VTM maakte zelfs

een item waarin de aanslagen volledig gereconstrueerd werden. En daarin werden emoties en dramatisch taalgebruik niet geschuwd. ‘Het drama begon gisteren’, ‘sneuelen alle ruiten’, ‘moorddadige raid’, ‘jongeren kunnen geen kant op’, ‘ze springen uit pure ellende en pure wanhoop in het ijsskoude water’, ‘helaas zullen velen het niet halen’ en ‘maar veel erger, er sterven onmiddellijk zeven mensen’ waren de woorden die vielen tijdens de reconstructie. Een verslag over een herdenkingsplechtigheid in Oslo was sereen, dramatisch en speelde vaak in op emoties; ‘Honderden mensen zijn samengekomen, gewone Noren die het nog steeds niet begrijpen. Ze huilen stilletjes en buigen het hoofd voor zij die door Anders Breivik de dood zijn ingejaagd.’ Een andere dag werd opnieuw bericht over een zogenoemde ‘bijzonder indrukwekkende en aangrijpende rouwplechtigheid’ in Oslo, waarbij regelmatig gebruik gemaakt werd van beeldspraak en emotioneel (zelfs lyrisch) taalgebruik; ‘Oslo is intussen echt bedolven onder een deken van bloemen’, onder ‘een grote bloemenzee’. Mensen hielden zich vast aan elkaar, zo bleek uit de woorden van een verslaggeefster: ‘een roos in de hand, en verder niets, geen bordjes, geen slogans, gewoon samen zijn is genoeg.’ Het nieuwsanker sloot heel sereen af met de woorden: ‘Dat zijn beelden waar je stil van wordt.’ Ook zijn gezichtsuitdrukking verraadde emotie en medeleven.

VRT koos eerder neutralere woorden en beelden, hoewel ook zij emotie en drama niet schuwden en ook zij het publiek probeerden te betrekken in de pijn, angst en het verdriet van de Noorse bevolking. Het sprak niet over ‘terrorisme’ maar over een ‘verschrikkelijk bloedbad’, ‘gruwelijke aanslagen’, ‘een tragedie, een ramp’ en ‘een slachtpartij’ waarbij ‘tieners en twintigers brutaal werden doodgeschoten’. Het klonk intiemer en dramatischer. Het werd ‘het begin van een nachtmerrie’. Het was ‘die ene fatale vrijdagmiddag’. Ook het collectieve rouwproces van de Noren werd vaak emotioneel ter sprake gebracht, met zwaar taalgebruik en gebruik van hyperbolen: ‘Het bloementapijt aan de Domkerk heeft al een deel van de straat ingenomen’, ‘De stille massa hier is een indrukwekkend/beklijvend eerbetoon.’ Noorwegen ‘is in shock’. Met een ietwat bedrukt gezicht sloot het nieuwsanker van VRT het interview met een jeugdpsychiater af met: ‘Ja, begrijpen, dat is wat we allemaal proberen te doen.’ Door een gevoel te veralgemenen naar de hele gemeenschap en door het gebruik van de woorden ‘we allemaal’ werd een grote mate van betrokkenheid gecreëerd en overgebracht naar het publiek.

In de tekst en beelden over aanslagen buiten het Westen was er van emotie nauwelijks sprake. Nieuws was eerder feitelijk, afstandelijk en neutraal, nauwelijks verbonden met de gebeurtenissen, laat staan met de mensen erachter. VTM sprak echter wel nog van het feit dat ‘De Indiase stad Mumbai is opgeschrikt door drie ontploffingen’. Hiermee werd toch enige vorm van drama opgenomen in het nieuws. Ook VRT sprak in een titel van een verslag over ‘bloedige aanslagen in Irakese steden.’ Al berustte een woord zoals ‘bloedig’ eerder op sensatie dan op emotie. Het publiek werd wel betrokken bij de impact van de aanslagen, maar of het nieuws erin slaagde empathie op te wekken met de mensen onder het bloed, was maar de vraag.

2.3. Analyse van de discursieve praktijken

De achterliggende factoren die bepalen of aanslagen aan bod komen in nieuws en hoe ze gerepresenteerd worden, vinden we niet terug op het tekstuele niveau. Nieuws is immers een sociaal construct. Cottle (2000, p. 18) stelt dat mediarepresentaties niet op zichzelf, maar wel vanuit hun verschillende contexten moeten worden bestudeerd.

Eén ervan is de institutionele, professionele, commerciële en organisatorische context. Een journalist staat dus niet alleen in de constructie van nieuws. Zijn of haar persoonlijke voorkeuren en waarden worden getemperd door redactionele praktijken, normen en beperkingen (Shoemaker, 1991). Op het niveau van de discursieve praktijk worden de algemene processen van tekstproductie, -distributie -en consumptie geanalyseerd. In een journalistieke context gaat dit om praktische en structurele beperkingen in het verzamelen, verspreiden en presenteren van nieuws (Joye, 2009).

Een eerste discursieve praktijk is het proces van nieuwsselectie. Of een aanslag zal worden geselecteerd in nieuws hangt af van de nieuwswaardigheid ervan. Uit het standaardwerk van Galtung en Ruge (1965) bleek dat intense gebeurtenissen meer kans maken om opgenomen te worden in het nieuws. Aanslagen waarbij vele doden en gewonden vallen, zullen vaker het nieuws halen dan aanslagen waarbij weinig slachtoffers vielen of waar slechts sprake was van materiële schade. Hoe groter de impact, hoe groter dus de kans dat een aanslag nieuws wordt. In Noorwegen vielen 77 dodelijke slachtoffers. Deze aanslag was dus op slag nieuwswaardig. Maar ook bij de verschillende aanslagen buiten het Westen vielen vaak tientallen doden. Toch was de aandacht voor deze aanslagen veel beperkter. Bovendien waren verschillende aanslagen buiten het Westen onzichtbaar voor het publiek, ondanks de grote menselijke impact (zie supra).

Er spelen dus ook andere factoren, zoals de nabijheid of proximateit tot de aanslagen. Afgeleid uit werken van Gans (1979), Galtung en Ruge (1965) en van Dijk (1988) kunnen we besluiten dat aanslagen ‘bij hen’ minder vaak worden opgenomen in nieuws omdat ze geen impact hebben op ‘ons (westerse) leven’. Aanslagen dicht ‘bij ons’ zijn dan weer wel relevant. Bovendien werd ons land vernoemd in het manifest van Breivik als mogelijk doelwit voor meer aanslagen en werden in dat manifest Vlaamse politici geciteerd als inspiratiebron voor Breivik. De aanslagen in Noorwegen waren onmiddellijk relevant voor ons land; ze overkwamen ook ‘ons’.

Maar naast nabijheid speelt ook de onverwachtheid een grote rol in de vertekende aandacht voor aanslagen in en buiten het Westen. De aanslagen in Noorwegen waren nooit gezien, het land werd nooit eerder geconfronteerd met aanslagen van die aard. In dat opzicht is het niet abnormaal dat er meer aandacht is voor westerse aanslagen omdat aanslagen bij ons minder voorkomen en dus meer tot verbeelding spreken of choqueren. Maar in die aandacht worden de niet-westerse Anderen naar achter geschoven, alsof hun lijden minderwaardig is aan het onze. Redacties spelen met het idee dat aanslagen buiten het Westen “dagelijkse kost” zijn en daarom minder relevant zijn. Dat terwijl het feit dat aanslagen buiten het Westen minder uitzonderlijk zijn net aantoont hoe veel mensen dagelijks slachtoffer zijn van geweld, angst en verdriet.

Tenslotte draagt ook de beschikbaarheid van (televisie)beelden bij aan de sensatie, de verbeelding en dus aan de nieuwswaardigheid van een aanslag. Zowel VRT als VTM toonden beelden van één van de aanslagen zelf in Kirkook in Irak. Maar VTM benadrukte nog eens specifiek dat de aanslag in beeld werd gebracht: ‘één ervan kon worden gefilmd’, gevolgd door de beelden van de explosie zelf. De aanslag was wellicht heel wat minder nieuwswaardig zonder de beelden van de ontploffing zelf²⁷.

Een tweede praktijk hangt nauw samen met de eerste en heeft vooral te maken met economische beperkingen. De selectie van een aanslag hangt niet alleen af van de nieuwswaardigheid ervan, maar ook van de informatie en beelden die bronnen kunnen aanbieden over de aanslag. Redacties beschikken immers niet over de middelen en het geld om alle informatie en beelden zelf te verzamelen.

Daarvoor rekenen ze vooral op nieuwsagentschappen, die hen de eerste informatie en steeds nieuwe beelden en interviews aanbieden. Nieuwsagentschappen zijn volgens Boyd-Barett en Rantanen (2004, p. 34) dan ook zeer belangrijk voor nieuwsmedia. Ze treden namelijk op als betrouwbare bronnen voor informatie uit wereldwijde gebieden waar nieuwsmedia vaak geen toegang of tot hebben. Toch zien we dat globale nieuwsstromen vooral gedomineerd worden door slechts enkele westerse nieuwsagentschappen (Rampal, 2002, p. 111), met name door Reuters, AP en AFP (Boyd-Barett & Rantanen, 2004, p. 34). Dit maakt dat terroristische aanslagen vooral worden geselecteerd en gepresenteerd op basis van westerse waarden en normen. Informatie en beelden over de aanslagen in Noorwegen waren vlot en massaal beschikbaar. Nationale en internationale agentschappen leverden de juiste informatie en beelden waar redacties naar op zoek waren; het profiel van de dader, beelden van de schade, beelden van en interviews met slachtoffers en getuigen, informatie over het politieonderzoek en het proces met bijhorende interviews en beelden,... Noorwegen was voor westerse agentschappen een makkelijk bereikbare en relevant bevonden regio. Bovendien stuurden zowel VTM als VRT een eigen ploeg die zelf informatie en interviews kon garen en zelf beelden kon maken. Beelden en precieze informatie over aanslagen buiten het Westen zijn heel wat minder toegankelijk. Zulke regio's zijn voor westerse agentschappen heel wat minder interessant en relevant²⁸. Er is veel minder interesse naar wat er leeft en omgaat in het globale Oosten. Daarom zijn informatie en beelden heel wat schaarser. Daarnaast moeten redacties het stellen met lokale informatie en beelden van mindere kwaliteit. Vaak zenden VRT en VTM dan ook vaak dezelfde informatie en beelden uit, enkel verschillend op vlak van focus en toon. Elke niet-westerse werd bij het publiek gebracht aan de hand van afstandelijke, passieve, eentonige, gelijkaardige en bovendien een kort verloop van beelden en

²⁷ Uiteraard zijn er nog meer criteria die de nieuwswaardigheid van terroristische aanslagen bepalen. Maar hier kozen we ervoor om enkel de meest opvallende en invloedrijke nieuwswaarden op de nemen en te duiden aan de hand van onze casestudies en beschikbare literatuur.

²⁸ Franks (2010) stelt dat, ondanks de mogelijkheid van nieuwe communicatietechnologieën om nieuws te leveren vanuit ver afgelegen en weinig toegankelijke gebieden, dit niet heeft geleid tot een groter begrip van en ruimere media-aandacht voor deze, vooral niet-westerse, gebieden. Toch is enige nuancering hier op zijn plaats. Ook met hedendaagse communicatietechnologieën blijven verschillende delen van de wereld onbereikbaar, ondermeer door een gebrekkige infrastructuur. Sommige gebieden halen gewoon niet het nieuws door hun beperkte toegankelijkheid en niet noodzakelijk door de exclusieve focus op westerse gebeurtenissen of gebieden.

woorden. Bovendien wordt de regio als te ‘ver van ons’ beschouwd, waardoor een redactie niet snel een eigen ploeg zal uitzenden. Ze blijft dus afhankelijk van de beperkte en vooral westers georiënteerde informatie en beelden van nieuwsleveranciers.

Daarnaast zullen journalisten in hun zoektocht naar geschikte interviews en informatie vaak opteren voor westerse stemmen; actoren die makkelijk te bereiken zijn, betrouwbaar zijn, nabij zijn en autoriteit hebben (zie ook Gans, 1979). Redacties kiezen dus vaak institutionele actoren en experts met een zekere status. Ook in de afhankelijkheid van westerse actoren worden westerse discoursen bevestigd doordat vaak enkel hun stem gehoord wordt²⁹.

Het gebrek aan informatie en de afstand in beelden bij aanslagen buiten het Westen kan dus niet louter worden toegemeten aan redacties. Ook zij putten slechts uit een beperkte en eenzijdige pool van bronnen en informatie. Ons beeld van terrorisme wordt sterk bepaald door de vertekende blik van westerse agentschappen en actoren.

Een derde praktijk heeft vooral te maken met de tijdsdruk en een soort prestatiedruk op redacties. In de eerste fase van een aanslag zien we vaak speculatie. Graber (Geciteerd in: Barnett & Reynolds, 2009, p. 102-103) omschrijft in zijn studie de verschillende fasen in de berichtgeving van crisissen. In een eerste fase zal de crisis eerder feitelijk worden beschreven; ‘wat is er aan de hand?’. Hier is ook vaak ruimte voor speculatie naar de precieze oorzaken van de crisis. Speculaties vonden we vooral terug in de zoektocht naar de dader(s) achter de aanslagen in Noorwegen en zijn/hun motieven. Redacties kregen via telexen van nieuwsagentschappen aan de lopende band informatie binnen. Ze werden gestimuleerd om het publiek zo snel en zo veel mogelijk informatie over de aanslagen aan te bieden. Door deze druk ontstonden hypothesen. Onmiddellijk was er in zowel VRT -als VTM-journaals sprake van de mogelijke verantwoordelijkheid van de terroristische organisatie Al-Qaida. In de tijdsdruk van de eerste uren en de drang om het publiek zo snel en zo volledig mogelijk te informeren werden stereotiepen over het Midden-Oosten bevestigd. Zo toonde ook de Nederlandse blogger Yarno Ritzen (2011, 26 juli) aan hoe verschillende internationale nieuwsmedia zoals de Wall Street Journal en The Sun in weinig verhullende termen uitgingen van de verantwoordelijkheid van Al-Qaida, nog voor hierover duidelijkheid bestond. Ook Peter Knoope, directeur van het International Centre for Counter-Terrorism in Den Haag was van mening dat de aanslagen te snel werden toegeschreven aan radicale moslimorganisaties. En ook Adnan Al-Daini van de Huffington Post stelde in dit verband dat veel moslims schuldig worden bevonden tot het tegendeel wordt bewezen (“Moslims hadden niets met aanslagen Noorwegen te maken”, 2011, 25 juli)³⁰. Later, wanneer duidelijk werd dat er slechts één Noor achter de aanslagen zat, ontstond op een veel rationelere en actievere (dus

²⁹ Ook hier zijn meerdere bronnen denkbaar. Maar opnieuw werd ervoor gekozen enkel de meest belangrijke en invloedrijke bronnen te selecteren en te duiden aan de hand van ons literatuuronderzoek en casestudies.

³⁰ Los van de aanslagen in Noorwegen, maar wel actueel en relevant, is het maatschappelijk discours rond de moord op een Britse soldaat door twee mannen op 22 mei 2013. Hierover zei journalist Peter Breedveld (2013, 23 mei) dat zo’n geval niet eens zo uitzonderlijk was: ‘Dergelijke moordpartijen vinden overal plaats, elke dag. Het gaat dan om verwarde mensen, om eenzame gekken die met hun auto op groepen mensen inrijden, in het rond beginnen te steken, een hele school uitmoorden. Maar deze riep: ‘Allahu Akbar’, dus moeten alle moslims er weer aan geloven.’

minder impulsieve) manier het discours over Breivik als de ‘lone wolf’, het deviante individu in onze westerse maatschappij.

In een tweede fase zullen media vaak eerder gemaakte fouten of slordigheden dan ook proberen recht te zetten en de gebeurtenissen in perspectief plaatsen. In een derde en laatste fase proberen media de gebeurtenissen in een nog ruimer perspectief te plaatsen en proberen ze stilaan om te gaan met de nasleep van de crisis, zoals we zagen in de berichtgeving over de aanslagen in Noorwegen maar nauwelijks in die over de aanslagen buiten het Westen.

Ten vierde spelen ook commerciële en concurrentiële overwegingen een belangrijke rol in nieuwsdiscours. Nieuws pretendeert neutraal en objectief te zijn. Het beweert onafhankelijk te zijn en enkel die zaken weer te geven die het maatschappelijk belang dienen. Maar dat is niet meer dan een ideaal, zo bleek al eerder. Ook redacties staan onder druk en invloed van kijkcijfers en succes.

Hier kunnen we echter een belangrijk onderscheid maken tussen de redacties van VRT en die van VTM. VRT geniet een uniek statuut. Het wordt namelijk voor een groot deel gefinancierd door overheidssubsidies. Het wordt door de overheid verplicht kwalitatieve programma's aan te bieden aan een zo breed mogelijk publiek. VTM is een commerciële omroep in die zin dat ze geen overheidsgelden krijgt. Voor haar inkomsten is ze afhankelijk van commerciële spelers; reclame-inkomsten van bedrijven en sponsoring. Deze afhankelijkheid zorgt ervoor dat ze (meer dan VRT) een zo ruim mogelijk publiek moet bereiken om zichzelf aantrekkelijk te maken voor adverteerders. Het wil een zender zijn die zo dicht mogelijk bij het (zo groot mogelijke) publiek staat en slaat daarom een lichtere toon aan.

Dit verschil in statuut tussen VRT en VTM merkten we ook in de taal van nieuws. Vaak merkten we nog duidelijke overeenkomsten wat betreft de verschillende invalshoeken, onderwerpen en beelden die de zenders kozen. Maar vooral in de toon van tekst en beelden zagen we verschillen tussen VRT en VTM (zie supra). VTM speelde duidelijk in op de emoties van het publiek. Ook VRT hanteerde vaak emotioneel taalgebruik, maar ze was vaak neutraler in haar woorden en beelden dan VTM. Alleen vonden we zo'n taal vaak enkel terug in het nieuws over de aanslagen in Noorwegen. Bij aanslagen buiten het Westen werden vaak neutrale en zelfs afstandelijke woorden en beelden gebruikt. Beelden focusten eerder op spektakel dan op emotie. Daarnaast durfde VTM (meer dan VRT) te flirten met haar objectiviteit en neutraliteit, vooral wanneer het ging over de identiteit, psyche en motieven van de dader (zie supra). Het maatschappelijk discours over de deviante westerse terrorist werd bevestigd, ook door de meer commerciële strategie van VTM en haar pogingen zo dicht mogelijk bij het publiek te staan.

Bovendien probeerden beide zenders de aandacht van het publiek te trekken door steeds opnieuw te focussen op nieuwe invalshoeken, nieuwe onderwerpen en nieuwe beelden. Men probeerde zichzelf te onderscheiden en een meerwaarde te bieden ten opzichte van andere media. Vooral VTM probeerde zo veel mogelijk kijkers te winnen voor haar nieuwsuitzendingen (ze is er dan ook sterk afhankelijk van voor haar inkomsten). Dit zagen we bijvoorbeeld door erop te wijzen dat aanslagen in Irak konden worden gefilmd, door telkens te verwijzen naar nieuwe beelden van op het eiland of naar nieuwe foto's van de dader, en door (vaak irrelevante) details mee te geven, bijvoorbeeld over de plastisch

chirurgische ingreep van Breivik. Al bleek deze drang om publiek te winnen vooral op te gaan voor de aanslagen in Noorwegen. De zenders leken het publiek minder aan te willen trekken tot de aanslagen buiten het Westen.

Ook commerciële en concurrentiële factoren spelen dus een niet te onderschatten rol in mediadiscours. Door de eerder emotionele berichtgeving met aandacht voor de vele mogelijke aspecten van de aanslagen, de dader en slachtoffers wordt het publiek ten volle geraakt en betrokken. Dit brengt de aanslagen en hun slachtoffers in Noorwegen dichterbij 'bij ons' en duwt de aanslagen buiten het Westen verder weg 'van ons' en dichterbij 'bij hen'.

Tenslotte vormt ook de techniek van domesticatie een discursieve praktijk die het vermelden waard is. Om het publiek nog meer te betrekken en globale gebeurtenissen dichterbij te brengen worden buitenlandse gebeurtenissen vaak gedomesticeerd, d.w.z. ingebed in de eigen leefwereld van het publiek. Vaak werden door beide nieuwshuizen (maar opnieuw nog meer door VTM) Vlaamse inwoners van Noorwegen gezocht die getuigden over de aanslagen en de sfeer in Noorwegen. Er kwam aandacht voor de Noorse gemeenschap in Vlaanderen en voor Vlamingen die mee rouwden op de Gentse Feesten. De zenders stuurden zelfs een eigen verslaggever naar Noorwegen om ter plekke informatie te verzamelen en beelden te maken. Ze wilden op die manier laten zien dat ze erbij waren en wilden een meerwaarde kunnen bieden ten opzichte van andere media. Ze creëerden op die manier een gevoel van westerse verbondenheid. Alleen al door erbij te zijn toonden ze aan hoe belangrijk en relevant de aanslagen in Noorwegen waren voor het Vlaamse publiek. Niet-westerse aanslagen werden enkel op een eerder negatieve of passieve wijze betrokken op het Westen; door de focussen op eventuele buitenlandse slachtoffers, de Amerikaanse aanwezigheid in Irak en mogelijke wraakacties van de Taliban na de dood van Osama Bin Laden (waarvoor ondermeer de Amerikanen verantwoordelijk waren). Meer nog: men zou durven stellen dat dergelijke aanslagen enkel nieuwswaardig werden bevonden door precies die westerse betrokkenheid of link. Zo komt bij niet-westerse aanslagen niet zozeer de nasleep van een terroristische aanslag voor de lokale bevolking centraal te staan, maar wel de westerse betrokkenheid bij de terreur in het land. Een te ver doorgedreven vorm van domesticatie kan dan ook leiden tot een Eurocentrisch en zelfs ethnocentrisch beeld van globale gebeurtenissen (Manning, 2001, p. 62).

Maar discursieve praktijken vormen niet altijd een uiting van sociaal discours. Soms is de reden van berichtgeving onvoorspelbaar en/of het resultaat van journalistieke en redactionele beslissingen, keuzes en beperkingen van een dag of week. Ongelijke representaties worden vaak veroorzaakt door redactionele beperkingen of kenmerken eigen aan een redactie, zonder meer. Langs de andere kant kunnen we sommige keuzes in tekst en beelden niet (helemaal) verklaren aan de hand van redactionele praktijken. Net daar komt discours aan te pas; de sociale praktijk van journalistiek.

2.4. Analyse van de sociale praktijk

Discursieve praktijken alleen volstaan niet om ongelijke representaties van globaal terrorisme in onze Vlaamse journaals te verklaren. Hoewel ontstaan buiten de journalistieke context, hebben ruimere sociale praktijken toch hun weerslag op de journalistieke activiteiten en output. Deze praktijken behelzen immers de maatschappelijke structuren, instituties en waarden waarbinnen journalistiek functioneert (Richardson, 2007). Journalisten en nieuwsorganisaties kunnen dan ook niet ontsnappen aan het feit dat ze gebonden zijn aan het sociale systeem (Shoemaker, 1991, p. 75). De doelstelling van CDA bestaat er dan ook in de verborgen ideologieën en machtsstructuren bloot te leggen (Fairclough, 1992; Meyer, 2001) en te onderzoeken hoe een welbepaald discours bijdraagt tot de (re)productie van sociale relaties en ongelijkheden (Richardson, 2007, p. 42). Op het derde niveau van de sociale praktijk gaat de aandacht naar de structuren, instituties en waarden buiten de praktijk van tekstproductie, -distributie -en consumptie, zoals politiek, economie en ideologie (Richardson, 2007), die bepalend zijn in de (re)productie van een welbepaald machtsdiscours in tekst.

Die reproductie wordt door theoretici ook wel omschreven als ‘Othering’. Hierbij worden, in de constructie van de eigen identiteit, individuen of groepen die kunnen gezien worden als ‘zij’, retorisch gedistantieerd van ‘ons’ en gerepresenteerd als de ‘Other’ (Fürsich, 2002; Wodak, geciteerd in: Erjavec & Volcic, 2006), vooral bij crisissen. Op eerder versluisde wijze wordt een hiërarchie weergegeven, waarbij ‘zij’ voorgesteld worden als ondergeschikt en/of inferieur (Richardson, 2005b, p. 185). Joye (2010a) duidt ook op de kracht van Othering, niet zozeer via beeldvorming, maar wel via stilzwijgen. Nauw verwant aan het discours over de Other is het discours over de Orient, het geesteskind van Saïd (1978). In zijn theorie over het Oriëntalisme uit Saïd kritiek op het westerse superioriteitsdenken. Hij onderzoekt de manier waarop westerse discourses de wereld indelen in de Occident en de Orient of de Andere. Deze Anderen worden, in tegenstelling tot Westerse mensen, beschouwd als minder beschaafd, barbaars, gevaarlijk en passief. Niet-westerse culturen worden beschouwd en gerepresenteerd als inferieur.

Bovenstaande theorieën staan niet op zich en worden ondersteund door onze analyse van de Vlaamse journaals over westerse en niet-westerse aanslagen. Zowel in de berichtgeving over de aanslagen zelf, de dader, slachtoffers, hulpverleners en autoriteiten vonden we discourses terug die de tegenstellingen tussen ‘wij’ westerlingen en ‘zij’ niet-westerlingen reproduceren.

Toen de aanslagen in Noorwegen nog maar net gebeurd waren en de informatie nog volop binnen kwam op de redacties, ontwikkelden zowel VRT als VTM al theorieën over de mogelijke dader(s) achter de aanslagen. Onmiddellijk pinden de redacties zich vast op de mogelijke betrokkenheid van Al-Qaida, ondermeer door de aanwezigheid van Noorse troepen in Afghanistan. Als een halve waarheid werd naar voor geschoven hoe groeperingen buiten het Westen misschien wel verantwoordelijk waren, hoe ze een vijand en een gevaar vormden, hoe Anderen een aanslag pleegden op ‘onze’ westerse wereld en ‘onze’ integriteit. Pas toen duidelijk werd dat niet Al-Qaida, maar wel een Noorse man (al dan niet met medestanders) achter de aanslagen zat, maakte het discours over de dader als de niet-westerse terroristische

Andere plaats voor het discours over het deviante individu uit ‘onze’ maatschappij. Zo ontstond de daderfiguur Breivik als een man met duidelijk afwijkende idealen en waarden, maar nog wel één die deel uitmaakt van onze samenleving. Twee verschillende discourses waarmee toch dezelfde westerse waarden van vrijheid, vrede en democratie bevestigd werden en naar voor gebracht werden als zijnde superieur; “wij zijn zo niet, zij verschillen van ons en onze idealen”. De focus van het discours lag op deviantie; van de persoon Breivik, maar ook van terrorisme in ‘onze’ westerse samenleving. Wanneer gebeurtenissen niet consistent zijn met de waarden en normen worden zulke cases ook volgens van Dijk (1988) afgeschilderd als deviant, waarbij de eigen idealen en waarden toch overeind blijven. Terrorisme buiten het Westen werd afgeschilderd als normaal en typisch. Terrorisme en terroristen leken wel verbonden met de cultuur (of zelfs natuur) van het Oosten, alsof het er een product van is. Terreur maakte schijnbaar deel uit van de barbaarse en inferieure cultuur van de Andere. Aanslagen komen er daadwerkelijk meer voor dan in verschillende westerse landen, maar dan nog is dergelijke impliciete veralgemening vaak onterecht.

Bovendien schuilt er ook discours in de begrippen zoals ‘terrorist’ en ‘terrorisme’. Een terrorist voor de ene is een vrijheidstrijder voor de andere, luidt het vaak. Terwijl in het gebruik van termen zoals ‘vrijheidstrijder’ of ‘revolutionair’ de indruk wordt gewekt dat zij een hoger moreel doel dienen, schuilt achter het woord ‘terrorist’ het beeld van lafaards die de orde verstoren door onschuldige burgers (Lutz & Lutz, 2004, p. 8). Het selectieve gebruik van labels zorgt dan ook vaak voor vertekening in nieuwsberichtgeving (Picard, 1993, p. 97). Maar zelfs in het stilzwijgen over daders schuilt discours. Over hen werd dan ook nauwelijks gesproken, laat staan over hun motieven, idealen, doelstellingen en sociale omgeving. Daders achter de aanslagen verdwenen in een collectieve en anonieme massa van terroristen. Alleen al door een gebrek aan informatie over de dader(s) en zijn/hun motieven of ideologie, werd een beeld gecreëerd van een land of regio waar terrorisme “normaal” is, inherent verbonden aan hun maatschappij. Het publiek probeerde de ontbrekende informatie zelf in te vullen aan de hand van onze kennis over het Oosten, maar ook aan de hand van stereotiepen. Het beeld van Oosterse landen als gewelddadig, gevaarlijk, extremistisch en terroristisch werd impliciet bevestigd, alleen al door het gebrek aan context en duiding. Stereotiepen ontstonden of werden dus bevestigd door louter stilzwijgen. Het afwijzen van de Anderen, louter door erover te zwijgen en hen te negeren, bevorderde de identificatie met mensen ‘zoals ons’.

Ook Noorse slachtoffers en andere betrokkenen werden op een andere manier behandeld dan de niet-westerse. Beide journaals besteedden enorm veel aandacht aan de Noorse slachtoffers, betrokkenen, overlevenden en getuigen, vaak op een emotionele en dramatische manier. Het publiek werd betrokken bij hun verdriet en trauma’s. Maar ook veel aandacht ging er naar de rouw van het totale Noorse (en bij uitbreiding westerse) rouwproces. Telkens werden de aanslagen en de slachtoffers dus naar de huiskamer gebracht en in het gezicht geduwd van het publiek. Mensen ‘zoals ons’ werden getroffen door kwaad en daarom zijn ‘wij westerlingen’ verbonden in rouw en verdriet. Er heerste een gevoel van medeleven en sympathie. Het publiek werd betrokken bij de rouw en het verdriet van de gewone Noren en hun leiders, door de beperkte afstand in tekst en beelden. Bovendien werden ook hulpverleners (maar ook gewone Noren die hielpen daar waar het kon) massaal in beeld gebracht. Het Vlaamse publiek kreeg te zien hoe de Noren niet passief en hulpeloos toekeken, maar actief en spontaan hulp

aanboden en zo veel mogelijk mensen probeerden te redden. Vlaamse journaals bevestigden ‘onze’ westerse solidariteit en actie. Slachtoffers buiten het Westen waren nauwelijks te zien. Er werd ook nauwelijks over hen gesproken, behalve in de afstandelijke en passieve vermelding dat er x aantal doden en gewonden vielen. Het publiek werd niet betrokken bij het verdriet, de angst en trauma’s van inwoners, omdat er ook niet over gesproken werd. Slachtoffers werden gedegradeerd tot ‘doden’, tot een cijfertje van een statistiek. Niet ‘wij’, maar ‘zij’ werden getroffen. Hun lijden werd onzichtbaar gemaakt. Materiële schade werd naar de voorgrond gebracht, menselijke schade naar de achtergrond. De mensen die in beeld werden gebracht, keken machteloos en hulpeloos toe. Ook hulpverleners, politie en militairen maakten vaak deel uit van een passieve massa. Nooit (of heel zelden) lag de nadruk of actie en hulp. Inwoners en hulpdiensten leken geen controle uit te oefenen over de aanslagen in ‘hun’ land. De Vlaamse journaals behielden een systematische afstand tot slachtoffers en hulpdiensten. Niet ‘wij’, maar wel Anderen werden getroffen door terreur. En ‘hun’ lijden is ondergeschikt aan dat van ‘ons’.

Tenslotte merkten we ook in de actie en controle van veiligheidsdiensten op langere termijn duidelijke verschillen op tussen aanslagen ‘bij ons’ en aanslagen ‘bij hen’. In Noorwegen werd uitgebreid aandacht besteed aan de actie van politiediensten. Het publiek werd geïnformeerd over het onderzoek naar eventuele mededaders, naar een (virtueel) netwerk, over onderzoek en acties in de boerderij van Breivik, enzovoort. Ook Belgische en Europese leiders werden betrokken in het onderzoek wanneer bekend werd dat verschillende Europese landen genoemd werden als mogelijk doelwit in het manifest van Breivik. Het publiek kreeg te horen en te zien hoe Noorse, Belgische en Europese autoriteiten actie ondernamen en de aanslagen niet zomaar links lieten liggen. Verschillende autoriteiten kregen een stem. Er was controle over de situatie. ‘Onze’ leiders probeerden samen oplossingen en maatregelen te vinden om zulke aanslagen in de toekomst te vermijden. Oplossingen om te vermijden dat zulke aanslagen en de individuen erachter nog meer mensen ‘zoals ons’ zouden treffen. Bovendien was er aandacht voor kritiek en publieke debatten over de zogenaamde Noorse ‘open samenleving’. Geweld werd bestreden met recht, onderhandelingen en democratische debatten en niet met nieuw geweld of woede, zo kwam impliciet naar boven. Op die manier kwamen westerse waarden van democratie, vrije meningsuiting en vreedzaam maatschappelijk debat naar voor als zijnde superieur en werden ze bevestigd.

Bij aanslagen buiten het Westen waren er geen veiligheidsdiensten of autoriteiten te zien of te horen. Niemand kreeg een stem. Het leek wel alsof er geen interesse was voor de aanslagen en haar slachtoffers van boven uit. Het publiek kreeg geen beeld van actie en controle, maar wel van passiviteit en achteloosheid. Dit werd versterkt door te wijzen op de westerse betrokkenheid en aanwezigheid in Irak. Het Westen komt ook hier naar voor als zijnde superieur en in staat om controle uit te oefenen over de situatie en het geweld in ‘hun land’, terwijl ‘zijzelf’ (als ‘inferieure’ regio) dat niet kunnen. Ook hier wordt het discours van westerse actie en niet-westerse passiviteit bevestigd.

Discoursen over de Other en de Orient hebben de kracht om verschillen te naturaliseren, waardoor ze kunnen vastgelegd en gefixeerd worden en dus kunnen worden gereproduceerd voor altijd (Hall, 1997b). Ook in onze Vlaamse journaals van VRT en VTM vinden we

dergelijke discoursen en tegenstellingen tussen ‘wij’ en ‘zij’ terug, vaak impliciet, onbewust en verborgen achter taal. Maar beide zenders dragen in hun nieuwsdiscours hoe dan ook bij tot de reproductie van sociale relaties en ongelijkheden.

Conclusie en discussie

Terroristische aanslagen krijgen niet altijd dezelfde media-aandacht, noch kwantitatief, noch kwalitatief. Hoewel niet-westerse landen vaker met terrorisme geconfronteerd worden, is het leed van hun inwoners vaak niet zichtbaar in nieuws. Wanneer niet-westerse aanslagen toch het nieuws halen, blijkt deze media-aandacht beperkt, vertekend en stereotiep. Aan de hand van CDA-model van Fairclough (1995) probeerden we een antwoord te vinden op de vraag of en hoe machtsdiscoursen op impliciete wijze vervat zitten in het Vlaamse televisienieuws over interne terroristische aanslagen in zowel westerse als niet-westerse landen. We wensten na te gaan hoe we de verschillen en ongelijkheden in de berichtgeving tussen westerse en niet-westerse aanslagen kunnen verklaren aan de hand van journalistieke praktijken, maar ook aan de hand van dieperliggende westerse machtsdiscoursen over 'ons' en 'hen'.

We ontdekten hoe de aanslagen in Noorwegen uitvoerig werden bericht en in beeld gebracht met telkens nieuwe beelden en invalshoeken terwijl de journalistieke aandacht voor de verschillende aanslagen in het globale Oosten vaak niet veel verder kwam dan de feiten.

Bij de Noorse aanslagen zagen we hoe de journaals aandacht besteedden voor de dader, zijn motieven, psyche en zelfs voor zijn sociale omgeving. In de bevestiging van de eigen waarden werd bij de aanslagen in Noorwegen het nieuwsdiscours opgezet van de daderfiguur Breivik als de 'deviante terrorist', de eenzaat die wel voorkomt uit onze westerse samenleving, maar niet 'onze' waarden deelt. Terrorisme werd dus sterk geïndividualiseerd. Vaak brachten media echter niet specifiek discoursen aan, maar boden ze wel een forum voor maatschappelijke discoursen van politici of andere institutionele actoren en bronnen die op die manier bevestigd werden via media. Bij aanslagen buiten het Westen verdwenen (mogelijke) daders in de anonimiteit. Het publiek kreeg geen inzicht in de mensen achter de terreurdaden, laat staan in hun motieven en psyche. In plaats van te focussen op deviantie, werd impliciet een beeld opgeworpen van niet-westers terrorisme als typisch of normaal. Hoewel zowel de aanslagen in Noorwegen als de aanslagen buiten het Westen beantwoorden aan onze omschrijving van terrorisme (zie supra), werden vooral niet-westerse aanslagen bestempeld als terroristisch. Westerse waarden van vrede en democratie kwamen dus impliciet naar boven en werden bevestigd. Ze werden naar vorgebracht als zijnde superieur en geplaatst tegenover de inferioriteit van de Oosterse maatschappij. Geweld en terreur werden gepercipieerd als normaal en typisch, inherent verbonden aan de cultuur en zelfs natuur van het Oosten.

In Noorwegen werden ook slachtoffers en hun hulpverleners (en bij uitbreiding de hele Noorse bevolking) in beeld en ter sprake gebracht en veelvuldig aan het woord gelaten in getuigenissen. De nadruk lag op menselijk leed en processen van rouw, maar ook op actie en hulp van hulpdiensten en gewone Noren. Noorse en andere westerse autoriteiten kwamen naar voor als mensen die deelden in het verdriet, maar ook actie ondernamen om dergelijk leed in de toekomst te vermijden. De Noren zaten niet stil, ze ondernamen samen actie. Journaals schiepen een beeld van westerse daadkracht, solidariteit, controle en actie. Buiten het Westen bleven slachtoffers, hun hulpverleners en betrokkenen grotendeels uit beeld en werden ze niet of nauwelijks gehoord. Hun leed werd onzichtbaar gemaakt. Autoriteiten werden nooit aan

het woord gelaten; ze kregen geen stem. De enige stem die klonk in het nieuws was die van de journalist. Het dominante beeld dat we konden afleiden uit de journaals was dat van passiviteit. Zowel gewone burgers als hulpverleners en staatsleiders verdwenen in de hulpeloze, passieve en machteloze massa. Ze leken niet in staat een antwoord te bieden op de aanslagen en leken niet dezelfde (superieure) daadkracht van het Westen te hebben.

Mensen werden dus betrokken bij de aanslagen in Noorwegen, alsof ze er zelf bij waren. De geografische en sociale afstand werd overbrugd. De aanslagen vonden plaats 'bij ons'. Het publiek werd weggehouden van de aanslagen buiten het Westen. Terrorisme werd gepercipieerd als iets 'bij hen' en 'van hen', ver van 'ons' en onze bezorgdheid. In lijn met de theorieën van van Dijk (1988; 2000) pasten onze journaals vooral een strategie van positieve zelfrepresentatie en negatieve 'Other'-representatie toe. Op eerder versluierde wijze werd dus een hiërarchie weergegeven, waarbij 'zij' voorgesteld werden als ondergeschikt en/of inferieur (Richardson, 2005b, p. 185). De afstand tot de Andere of de Oriënt (zie Said, 1978) werd bevestigd. Ook in onze casestudies viel op hoe terrorisme bij 'hen' eerder onderworpen werd aan routinematige journalistieke praktijken, terwijl terrorisme bij 'ons' eerder een nationalistische invalshoek kreeg waarbij de eigen identiteit en waarden werden bevestigd (zie Nossek, 2004; 2008; Lule, 2002). Globale discoursen en ongelijkheden (de dichotomie van 'wij' tegenover 'zij', zie Erjavec & Volcic, 2006) vonden dus hun weg naar onze Vlaamse journaals over aanslagen in Noorwegen en aanslagen buiten het Westen. Ze werden op die manier niet alleen bevestigd, maar ook verder verspreid en gereproduceerd.

Een vraag die in dit onderzoek onbeantwoord bleef, is of verborgen discoursen en tegenstellingen tussen 'wij' en 'zij' een invloed uitoefenen op het publiek. Leiden machtsdiscoursen tot een vertekend beeld van globaal terrorisme bij het publiek? Werkt mediadiscours dus ook in de geest van kijkers? Pickering (2001, p. xiv) stelt in dit verband dat wat aanvaard wordt als normaal of legitiem nooit vast staat en gevoelig is voor interpretatie van het publiek. Elke persoon interpreteert teksten immers anders. Ook Joye (2010a) benadrukt de relativiteit van mediadiscours en stelt dat afstand niet noodzakelijk leidt tot onverschilligheid en dat nabijheid niet noodzakelijk leidt tot identificatie en empathie. Het effect van discours is dus niet enkel afhankelijk van de journalistieke tekst, maar ook van de "lezing" en het begrip ervan door het publiek. Dit soort focus op de publiekreceptie vinden we terug in onderzoeken over 'compassion' en 'compassion fatigue' (zie o.a. Höijer, 2004) en kan een interessante uitbreiding vormen voor toekomstig onderzoek.

Met dit onderzoek willen we niet pretenderen uitspraken te kunnen doen voor de gehele westerse berichtgeving over globaal terrorisme. Dat is ook onmogelijk, alleen al door de noodzakelijke beperkingen van ons onderzoeksdesign. Hoewel we zo veel mogelijk rekening hielden met externe factoren die onze resultaten konden sturen, werden veel complexiteiten die eigen zijn aan terrorisme of specifieke aanslagen niet in rekening gebracht in onze analyse. Denk hierbij maar aan de uniekheid van de case Noorwegen, de wezenlijke verschillen tussen westers en niet-westers terrorisme, enzovoort. Misschien worden mediarepresentaties in sommige gevallen meer gestuurd door toeval, achterliggende factoren en wezenlijke kenmerken van of reële verschillen tussen westers en niet-westers terrorisme

dan door onderliggende discoursen. Bovendien blijven onze casestudies telkens een momentopname, zonder aandacht te besteden voor eventuele tendensen in de berichtgeving. En tenslotte selecteerden we slechts een beperkt aantal cases voor onze analyse. Dat zorgt er voor dat de cases zorgvuldig en gedetailleerd konden worden bestudeerd, maar dat ook de invloed van toevalsfactoren niet uitgesloten is. Hierdoor kunnen de conclusies van ons onderzoek dus niet zomaar veralgemeend worden, noch naar de volledige westerse berichtgeving, noch naar de toekomst en het verleden. Maar dat was ook niet de bedoeling. Dit onderzoek was vooral exploratief van aard. We sloegen erin enkele opvallende punten en tegenstellingen bloot te leggen die wijzen op onderliggende en impliciete discoursen in de Vlaamse journaals. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen in welke mate Vlaamse (en bij uitbreiding westerse) media machtsdiscoursen en tegenstellingen tussen ‘wij’ en ‘zij’ reproduceren in nieuws over terrorisme.

Maar het is evenmin onze bedoeling alle schuld bij “de” media te leggen. Globale discoursen en ongelijkheden worden vaak onbewust en onbedoeld bevestigd in nieuws. Enerzijds heeft dit te maken met de vele praktische beperkingen van redacties, waardoor onbewust discoursen ontstaan of naar boven komen, verscholen achter alledaagse journalistieke praktijken. Anderzijds zitten discoursen ook verankerd in de structuren van onze maatschappij, ook in media en zelfs in ieders bewustzijn. Nieuwsmedia zijn duidelijk verbonden aan het sociale systeem waar ze uit voortkomen (zie Shoemaker, 1991). Onvermijdelijk geven ze dan ook de waarden en betekenissen van dit systeem weer.

Bovendien is het ook niet wenselijk om ons enkel toe te spitsen op de vertekening en reproductie van globale machtsdiscoursen en ongelijkheden door westerse nieuwsmedia alleen. We moeten ons op z'n minst de vraag stellen of zulke discoursen niet in elke samenleving verankerd zitten en dus niet enkel een product zijn van westerse samenlevingen in de constructie van de niet-westerse Andere. Van Ginneken (2005, p. 212) heeft het in dit verband over universele stereotiepen over de Anderen die we altijd en overal terugvinden. Het is dus zeker even interessant om in volgend onderzoek na te gaan hoe niet-westerse media omgaan met westerse crisissen en aanslagen.

Bibliografie

Alali, A.O. & Eke, K.K. (Eds.) (1991). *Media coverage of terrorism: methods of diffusion*. Newbury Park (Calif.): Sage.

Altheide, D.L. (1987). Format and symbols in TV coverage of terrorism in the United States and Great Britain. *International Studies Quarterly*, 31(2), 161-176.

Altheide, D.L. (2001). *Creating fear: news and the construction of crisis*. New York (N.Y.): de Gruyter.

Barnett, B. & Reynolds, A. (2009). *Terrorism and the press: an uneasy relationship*. New York: Peter Lang.

Benthall, J. (1993). *Disasters, relief and the media*. London: Tauris.

Bhatia, A. (2009). The discourses of terrorism. *Journal of Pragmatics*, 41(2), 279-289.

Boyd-Barrett, O. & Rantanen, T. (Eds.) (1998). *The globalization of news*. London: Sage.

Boyd-Barrett, O. & Thussu, D.K. (1992). *Contra-flow in global news: international and regional news exchange mechanisms*. London: Libbey.

Breedveld, P. (2013, 23 mei). Allahu Akbar. *De wereld morgen*. Geraadpleegd op het World Wide Web op 7 juni 2013: <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2013/05/23/allahu-akbar>

Breeze, R. (2011). Critical Discourse Analysis and its critics. *Pragmatics*, 21(4), 493-525.

Broersma, M. (2010). Journalism as performative discourse: the importance of form and style in journalism. In: V. Rupa (Ed.), *Journalism and meaning-making: reading the newspaper* (pp. 15-35). Cresskill, NJ: Hampton Press.

Burr, V. (2003). *Social constructionism*. London; New York: Routledge.

Çapan, E. (Ed.) (2004). *Terror and suicide attacks: an Islamic perspective*. New Jersey: Light.

Carvalho, A. (2008). Media(ted) discourse and society. *Journalism Studies*, 9(2), 161-177.

Chermak, S. & Gruenewald, J. (2006). The media's coverage of domestic terrorism. *Justice Quarterly*, 23(4), 428-461.

Chouliaraki, L. (2006). *The spectatorship of suffering*. Thousand Oaks: Sage.

- Chouliaraki, L. & Fairclough, N. (1999). *Discourse in late modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Clare, J. (1998). Town criers in the global village. Master's thesis. UK: University of Leicester.
- Clausen, L. (2004). Localizing the global: 'domestication' processes in international news production. *Media, Culture & Society*, 26 (1), 25-44.
- Cottle, S. (Ed.) (2000). *Ethnic minorities and the media: changing cultural boundaries*. Buckingham: Open university press.
- Crenshaw, M. (Ed.). (2007). *Terrorism in context*. Philadelphia (Pa.): Pennsylvania state university press.
- Danaher, G.; Schirato, T. & Webb, J. (2000). *Understanding Foucault*. London: Sage.
- Dayan, D. & Katz, E. (1992). *Media events: the live broadcasting of history*. Cambridge (Mass.): Harvard university press.
- De Pauw, F. (2005). *Handelaars in nieuws*. Leuven: Davidsfonds.
- El-Nawawy, M. & Iskandar, A. (2003). *Al-Jazeera: the story of the network that is rattling governments and redefining modern journalism*. New York: Basis Books.
- Erjavec, K. & Volčič, Z. (2006). Mapping the notion of "terrorism" in Serbian and Croatian newspapers. *Journal of Communication Inquiry*, 30(4), 298-318.
- Europol (2012). TE-SAT 2012: EU terrorism situation and trend report. Geraadpleegd op 22 juni 2013 op het World Wide Web: <https://www.europol.europa.eu/content/publication/te-sat-2012-eu-terrorism-situation-and-trend-report-1569>
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. London: Edward Arnold.
- Featherstone, M.; Holohan, S. & Poole, S. (2010). Discourses of the war on terror: constructions of the Islamic other after 7/7. *International Journal of Media and Cultural Politics*, 6 (2), 169-186.
- Fishman, M.S. (1980). *Manufacturing the news*. Austin (Tex.): University of Texas press.
- Fowler, R. (1991). *Language in the news: discourse and ideology in the press*. London: Routledge.

- Franks, S. (2010). The neglect of Africa and the power of aid. *International Communication Gazette*, 72(71), 71-85.
- Frosh, P. & Wolfsfeld, G. (2006). ImagiNation: news discourse, nationhood and civil society. *Media, Culture & Society*, 29(1), 105-129.
- Fürsich, E. (2002). How can global journalists represent the 'Other'? A critical assessment of the cultural studies concept for media practice. *Journalism*, 3(1), 57-84.
- Galtung, J. & Ruge, M.H. (1965). The structure of foreign news. *Journal of Peace Research*, 2(1), 64-91.
- Gans, H. (1979). *Deciding what's news*. New York: Pantheon Books.
- Golding, P. & Elliott, P. (1979). *Making the news*. New York: Longman.
- Gottschalk, P. & Greenberg, G. (2008). *Islamophobia: making Muslims the enemy*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Gramsci, A. (1971). *Lettres de prison*. Paris: Gallimard.
- Hall, S. (1997a). The work of representation. In S. Hall (Ed.), *Representation: cultural representations and signifying practices* (pp. 13-74). London: Sage.
- Hall, S. (1997b). The spectacle of the 'other'. In S. Hall (Ed.), *Representation: cultural representations and signifying practices* (pp. 223-290). London: Sage.
- Hodges, A. & Nilep, C. (Eds.) (2007). *Discourse, war and terrorism*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Höijer, B. (2004). The discourse of global compassion: the audience and media reporting of human suffering. *Media, Culture & Society*, 26(4), 513-531.
- Jäger, S. (2001). Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 32-62). London: Sage.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage.
- Joye, S. (2009). The hierarchy of global suffering. *Journal of International Communication*, 15(2), 45-61.

- Joye, S. (2010a). News discourses on distant suffering: a Critical Discourse Analysis of the 2003 SARS outbreak, *Discourse & Society*, 21(5), 586-601.
- Joye, S. (2010b). News media and the (de)construction of risk: how Flemish newspapers select and cover international disasters. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 2(2), 253-266.
- Joye, S. & Biltereyst, D. (2007). All Quiet on the...? Een analyse van het buitenland aanbod van VRT en VTM. In M. Hooghe, K. De Swert & S. Walgrave (Eds.), *De kwaliteit van het nieuws* (pp. 71-84). Leuven: Acco.
- Karim, K. (2003). Making sense of the “Islamic peril”: journalism as cultural practice. In B. Zelizer & S. Allen, *Journalism after September 11* (pp. 101-116). London: Routledge.
- Katz, E. & Liebes, T. (2007). ‘No more peace!’: how disaster, terror and war have upstaged media events. *International Journal of Communication*, 1, 157-166.
- Kellner, D. (2004). 9/11, spectacles of terror, and media manipulation. A critique of Jihadist and Bush media politics. *Critical Discourse Studies*, 1(1), 41-64.
- Kitch, C.L. & Hume, J. (2008). *Journalism in a culture of grief*. New York: Routledge.
- Lewis, J., Williams, A. & Franklin, B. (2008). A compromised fourth estate? UK news journalism, public relations and news sources. *Journalism Studies*, 9(1), 1-20.
- Lewis, S.C. & Reese, S.D. (2009). What is the war on terror? Framing through the eyes of journalists. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 86(1), 85-102.
- Lule, J. (2001). *Daily news, eternal stories: the mythological role of journalism*. New York: The Guilford Press.
- Lule, J. (2002). Myth and terror on the editorial page: The New York Times responds to September 11, 2001. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 79(2), 275-293.
- Lutz, J.M. & Lutz, B.J. (2004). *Global terrorism*. London: Routledge.
- Machin, D. & Mayr, A. (2012). *How to do critical discourse analysis: a multimodal approach*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Manning, P. (2001). *News and news sources: a critical introduction*. London: Sage.
- McQuail, D. (2010). *McQuail’s mass communication theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Merari, A. (2007). Terrorism as a strategy of insurgency. In G. Chaliand & A. Blin (Eds.), *The history of terrorism: from antiquity to Al Qaeda* (pp. 12-51). Berkeley, Calif.: University of California Press.

Meyer, M. (2001). Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp 14-31). London: Sage.

Miles, R. (1989). *Racism*. London: Routledge.

"Moslims hadden niets met aanslagen Noorwegen te maken". (2011, 25 juli). *Gazet van Antwerpen*. Geraadpleegd op 7 juni 2013 op het World Wide Web: <http://www.gva.be/nieuws/buitenland/aid1065295/moslims-hadden-niets-met-aanslagen-noorwegen-te-maken.aspx>

Mulder, F. (2012). 'De Holocaust is een product van de moderniteit'. *Trouw*. Geraadpleegd op 6 februari 2013 op het World Wide Web: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3143081/2012/01/29/De-Holocaust-is-een-product-van-de-moderniteit.dhtml>

Ndlela, N. (2005). The African paradigm: the coverage of the Zimbabwean Crisis in the Norwegian Media, *Westminster Papers in Communication and Culture*, 71-90.

Norris, P.; Kern, M. & Just, M. (Eds.) (2003). *Framing terrorism: the news media, the government and the public*. New York (N.Y.): Routledge.

Nossek, H. (2004). Our news and their news: the role of national identity in the coverage of foreign news. *Journalism*, 5(3), 343-368.

Nossek, H. (2008). 'News media'-media events: terrorist acts as media events. *Communications: The European Journal Of Communication Research*, 33(3), 313-330.

Nossek, H. & Berkowitz, D. (2006). Telling "our" story through news of terrorism: mythical newswork as journalistic practice in crisis. *Journalism Studies*, 7(5), 691-707.

Olsson, E.K. (2010). Defining crisis news events. *Nordicom Review*, 31(1), 87-101.

O'Neill, D. & Harcup, T. (2009). News values and selectivity. In K. Wahl-Jorgensen & T. Hanitzsch (Eds.), *The handbook of journalism studies* (pp. 161-174). New York: Routledge.

Paterson, C. (1998). Global battlefields. In O. Boyd-Barrett & T. Rantanen (Eds.), *The globalization of news* (pp. 79-103). London: Sage.

- Paterson, C.A. & Sreberny, A. (Eds.) (2004). *International news in the 21st century*. Luton: University of Luton press.
- Paulussen, S. & Raeymaeckers, K. (Eds.) (2010). *Journalisten: profiel van een beroepsgroep*. Tielt: LannooCampus.
- Pearse, A. (2010). Death in the media: representations of tragedy and trauma: the Port Arthur massacre and the Thredbo landslide. In: V. Rupa (Ed.), *Journalism and meaning-making: reading the newspaper* (pp. 159-174). Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Picard, R.G. (1993). *Media portrayals of terrorism: functions and meaning of news coverage*. Ames (Iowa): Iowa state university press.
- Pickering, M. (2001). *Stereotyping: the politics of representation*. Houndmills: Palgrave.
- Powell, K. (2011). Framing Islam: an analysis of US media coverage of terrorism since 9/11. *Communication Studies*, 62(1), 90–112.
- Rampal, K.R. (2002). Global news and information flow. In: Y.R. Kamalipour (Ed.), *Global communication* (pp. 97-119). Belmont: Wadsworth.
- Richardson, J.E. (2005a). News values. In B. Franklin, M. Hamer, M. Hanna, M. Kinsey & J.E. Richardson, *Key concepts in journalism studies* (pp. 173-174). London: Sage.
- Richardson, J.E. (2005b). Othering. In B. Franklin, M. Hamer, M. Hanna, M. Kinsey & J.E. Richardson, *Key concepts in journalism studies* (pp. 185-186). London: Sage.
- Richardson, J.E. (2007). *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Richardson, L. (Ed.) (2006). *The roots of terrorism*. New York: Routledge.
- Riegert, K. & Olsson, E.K. (2007). The importance of ritual in crisis journalism. *Journalism Practice*, 1(2), 143-158.
- Ritzen, Y. (2011, 26 juli). Hoe de media massaal de mist ingingen bij de aanslagen in Noorwegen. *Humedia.nl*. Geraadpleegd op 7 juni 2013 op het World Wide Web: <http://www.humedia.nl/profiles/blogs/hoede-media-massaal-de-mist>
- Rowe, D. (1999). *Sport, culture and the media: the unruly trinity*. Buckingham: Open University Press.
- Rupa, V. (2010). *Journalism and meaning-making: reading the newspaper*. Cresskill, NJ: Hampton Press.

Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Penguin.

Said, E. (1997). *Covering Islam: how the media and the experts determine how we see the rest of the world*. New York: Vintage Books.

Sardar, Z. (1997). *Postmodernism and the other: new imperialism of Western culture*. London: Pluto press.

Schechter, D. (2003). *Media wars: news at a time of terror*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield.

Schudson, M. (1989). The sociology of news production. *Media, Culture & Society*, 11, pp. 263-282.

Schulz, W. (2004). Reconstructing mediatization as an analytical concept. *European Journal of Communication*, 19(1), 87-101.

Shoemaker, P.J. (1991). *Gatekeeping*. London: Sage.

Shoemaker, P.J. & Vos, T.P. (2009). *Gatekeeping theory*. London; New York: Routledge.

Sigal, L.V. (1973). Reporters and officials: the organization and politics of newsmaking. In H. Tumber, *News: a reader* (pp. 224-234). Oxford: Oxford University Press.

Steuter, E. & Wills, D. (2009). Discourses of dehumanization: enemy construction and Canadian media complicity in the framing of the war on terror. *Global Media Journal*, 2 (2), 7-24.

Teo, P. (2000). Racism in the news: a critical discourse analysis of news reporting in two Australian newspapers. *Discourse Society*, 11(7), 7-49.

Tester, K. (2004). September 11, 2001: sociological reflections. In: C. Paterson and A. Sreberny (Eds.), *International news in the 21st century* (pp. 187-201). Luton: University of Luton Press.

Thussu, D.K. (2004). Media plenty and the poverty of news. In C. Paterson & A. Sreberny (Eds.), *International news in the 21st century* (pp. 47-62). London: John Libbey Publishing.

Two terrors. (2001). *New Internationalist*, 340, pp. 18-19. Geraadpleegd op het World Wide Web op 12 januari 2013: www.newint.org/issue340/facts.htm

Tyndall report. (2012). Year in review 2012. Geraadpleegd op 6 juli 2013 op het World Wide Web: <http://tyndallreport.com/yearinreview2012/>

- Wallis, R. & Baran, S. (1990). *The known world of broadcast news: international news and the electronic media*. London: Routledge.
- Weimann, G. & Winn, C. (1994). *The theater of terror: mass media and international terrorism*. New York (N.Y.): Longman.
- Westerståhl, J. & Johansson, F. (1994). Foreign news: news values and ideologies. *European Journal of Communication*, 9 (71), 71-89.
- White, D.M. (1950). The Gate Keeper: a case study in the selection of news. *Journalism Quarterly*, 27(3), 383-390.
- Van Belle, D.A. (2000). New York Times and network TV news coverage of foreign disasters. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 77 (1), 50-70.
- van Dijk, T.A. (1988). *News as discourse*. Hillsdale (N.J.): Erlbaum.
- van Dijk, T.A. (2000). New(s) racism: a discourse analytical approach. In S. Cottle (Ed.), *Ethnic minorities and the media* (pp. 33-49). Buckingham: Open University Press.
- van Dijk, T.A. (2001). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp 95-120). London: Sage.
- van Dijk, T.A. (2009). News, discourse and ideology. In: K. Wahl-Jorgensen & T. Hanitzsch (Eds.), *The handbook of journalism studies* (pp. 191-204). New York: Routledge.
- Van Ginneken, J. (2005). *Understanding global news: a critical introduction*. London: Sage.
- Van Zoonen, L. (1999). *Media, cultuur en burgerschap: een inleiding*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Vincke, J. (2007). *Sociologie: een klassieke hedendaagse benadering*. Gent: Academia Press.
- Vultee, F. (2009). Jump back Jack, Mohammed's here: Fox News and the construction of Islamic peril. *Journalism Studies*, 10(5), 623-638.
- Zelizer, B. (2004). *Taking journalism seriously: news and the academy*. Thousand Oaks (Calif.): Sage.

Bijlagen

Bijlage 1. De casestudies in stilstaande beelden

Aan de hand van enkele printscreens van de geanalyseerde journaals, proberen we onze casestudies iets of wat kracht bij te zetten. We bieden een illustratie van enkele opvallende algemene kenmerken en verschillen in de berichtgeving over terrorisme ‘bij ons’ en ‘bij hen’. Op die manier krijgt de lezer van deze masterproef ook zicht op de besproken tendensen en blijft onze analyse niet beperkt tot een louter neergeschreven verslag. Beelden bleken immers net zo belangrijk in de reproductie van globale discoursen.

Bovenstaand beeld over de aanslagen in Noorwegen (uit het VRT-journaal van 23 juli 2011) toont aan hoe overlevenden en hun naasten veelvuldig aan het woord worden gelaten. Het publiek wordt betrokken bij hun ervaringen en emoties. Bovendien worden ze van dichtbij in beeld gebracht en genoemd met hun naam. De aanslagen worden dus persoonlijk.

Dit beeld van de aanslagen in Noorwegen (uit het VTM-nieuws van 23 juli 2011) toont dan weer aan hoe het Vlaamse publiek betrokken wordt bij de aanslagen door de aanwezigheid van een reporter die zelf beelden en getuigenissen verzamelt. Verslaggevers spelen in op alle zintuigen van het publiek; ze tonen dat ze erbij waren en proberen ook het publiek naar Noorwegen toe te brengen, figuurlijk dan.

Ook dit beeld uit het VTM-nieuws van 23 juli 2011 bewijst hoe het publiek steeds opnieuw wordt betrokken bij het leed van Noorse slachtoffers en betrokkenen. Meer nog: deze foto

toont aan hoe hulpverleners actief op de voorgrond treden. Voortdurend worden foto's en beelden getoond waarbij artsen en hulpdiensten druk in de weer zijn slachtoffers en betrokkenen op te vangen en te helpen.

Dit beeld uit het VRT-journaal van 26 juni 2011 toont rouwende Noren op een herdenkingsplechtigheid. Dit soort beelden is talrijk. De aandacht wordt gevestigd op het collectieve verdriet van de Noorse bevolking. Het Vlaamse publiek wordt betrokken bij mensen 'zoals wij' en hun emoties.

Vaak worden slachtoffers van aanslagen buiten het Westen niet in beeld gebracht of gehoord. In uitzonderlijke gevallen, zoals te zien is op bovenstaand beeld uit het VRT-journaal van 19 augustus 2011, krijgen slachtoffers toch een gezicht. Maar deze beelden zijn vaak vluchtig, ze focussen eerder op bloed en er wordt over het slachtoffer niet gesproken door de journalist. Al bij al wordt afstand gecreëerd tot de vele slachtoffers.

Uit bovenstaand beeld (afkomstig uit het VTM-nieuws van 25 september 2011) blijkt hoe aanslagen buiten het Westen eerder materialistisch in beeld worden gebracht. De meeste

aandacht gaat naar de materiële schade en minder naar de menselijke schade. De beelden tonen bovendien afstand tot de feiten; de kijker wordt niet betrokken maar wordt in een positie als observator gedwongen. Mensen verdwijnen in een passieve en hulpeloze massa.

Dit beeld uit het VRT-journaal van 15 augustus toont aan hoe niet alleen burgers verdwijnen in de passiviteit, maar ook hulpdiensten en politie. Deze stappen gewoon wat rond en wekken niet de indruk dat ze controle over de situatie uitoefenen. Het beeld straalt geen actie uit. De nadruk in de beelden ligt bovendien nog steeds op de materiële schade en scheidt afstand tot de mensen in de feiten.

Soms lijken aanslagen enkel nieuwswaardig te worden door de uitzonderlijkheid ervan of door enige vorm van spektakel, zoals ook blijkt uit bovenstaand beeld uit het VTM-nieuws van 9 februari (ook opgenomen door VRT overigens). De nadruk in dit beeld komt te liggen op de aanslag zelf en het feit dat die kon worden gefilmd. Het publiek wordt eerder betrokken bij het spektakel dan bij de slachtoffers in dat spektakel. Slachtoffers, betrokkenen en hun leed worden gemeden door te focussen op de feiten en het materialistische aspect van aanslagen.

Bijlage 2. Globaal terrorisme in cartoons

Westerse nieuwsmedia reproduceren (vaak impliciet) globale machtsdiscoursen en ongelijkheden, tegenstellingen tussen 'wij' en 'zij'. Dat blijkt overigens niet enkel uit ons literatuuronderzoek en ons empirisch onderzoek, maar ook uit verschillende cartoons. Ook de makers van zulke cartoons maken gewag van westers nieuwsgediscours, niet in het minst in het afschilderen van westers terrorisme als deviant (waarbij de term terrorisme al te vaak genegeerd wordt) en niet-westers terrorisme als typisch. Na ons literatuuronderzoek en casestudies hoeven onderstaande cartoons geen verdere uitleg meer.

(Geraadpleegd op 22 juni 2013 op het World Wide Web:
<http://www.cartoonmovement.com/cartoon/2998>)

'Maybe you shouldn't blame an entire religion for the acts of a few.'

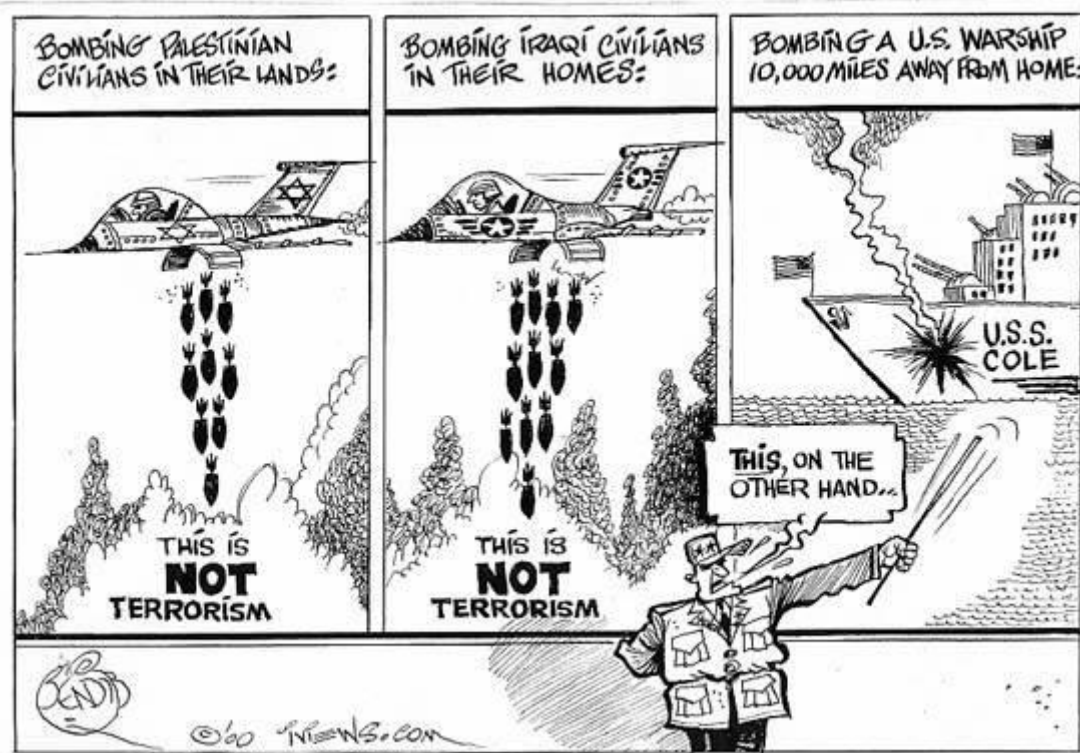

Bennett Chattanooga Times Free Press

(Geraadpleegd op 29 juni 2013 op het World Wide Web:
<http://thepoliticalcarnival.net/tag/domestic-terrorism>)

(Geraadpleegd op 22 juni 2013 op het World Wide Web:
<http://thepoliticalcarnival.net/tag/domestic-terrorism>)

(Geraadpleegd op 29 juni 2013 op het World Wide Web:
<http://www.cs.cmu.edu/~umair/fun.html>)

